

ప్రత్యూష ప్రచురణము ౧౪.

అ శో క రా జ్య ము

రచయిత :

శేషుబాబు

పీఠికాకర్త :

సవ్యాంధ్ర కవిబ్రహ్మ, ఆంధ్రపెల్లి,
ఆచార్య శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు.

కృతిభర్త :

కవిసహస్ర, ప్రాథమిక
శ్రీవిశ్వనాథ సత్యనారాయణగారు.

ముద్రాపకులు :

రామా ప్రెస్, సికింద్రాబాదు (ద.)

ప్రకాశకులు :

సా ధ న స మి తి.

సికింద్రాబాదు (దక్షిణ).

మ న వి

.....నాటక...తల (అంధనాటక కళాపరిషత్తు) పరిక్ష
కాగిన, “నవ్యాంధ్ర కవిబ్రహ్మ” నాణెం చేసియిచ్చిన
“నవ్యాంధ్ర కవిబ్రహ్మ” అను ఈనూత్ని కుసుమమును రచయిత
“కవిబ్రహ్మ” కు అర్పించుకొనబోవుచుండగా ఆ అంజ
లిని మాఅంజలిలో ఉంచి లోకమునకును అందించు కొంటు
న్నాము. ఈదివ్య కుసుమమును మా “ప్రత్యూష” వాలి
కలో 14 వదిగా ప్రుచ్చుకొని గర్వించుచున్నాము. ఈకావ్యం
విశ్వశ్రేయమునకు కాకపోయినను దేశోపయోగమయినచో
కృతజ్ఞులముకాగలము. వచ్చే ‘కథలు’ను అభిమానింతురనిఆశ.

తెలుగు సాధన సంఘము, నెల్లూరు కేశవస్వామి,
సాధన సంఘము, కార్యదర్శి.
CHECKED-93

14.7.82
సమాచ సంఘ సాధన సమితి కార్యనిర్వాహకవర్గము
25.7.82

శ్రీ బూర్గుల రంగనాథరావు	:	అధ్యక్షులు
శ్రీ జమ్మలమడుక. పూర్ణచంద్రరావు	:	ఉపాధ్యక్షులు
శ్రీ నెల్లూరు కేశవస్వామి	:	కార్యదర్శి
శ్రీ సింగరాజు లింగమూర్తి	:	స. కార్యదర్శి
శ్రీ పిల్లలమఱి హనుమంతరావు	}	: సంపాదకవర్గ
సభ్యులు
శ్రీ మానూరి వెంకటశేషగిరిరావు		
శ్రీ భాగి నారాయణమూర్తి		
శ్రీ భండారు చంద్రమూలీశ్వరరావు	:	ఆడిటరు

గురుదక్షిణ

ప్రాథమికవి, విశ్వనాథ కవిసమ్మతి

కాళిదాస కవితార్కురి పులకెత్తి వె
 ల్పడెకాళికృప యేరుపాకి కాగ
 భోజవంద్ర జ్యోతస్నిభకలలో చీకటి
 పలజారి మెదడల వెలుగుక్రి మ్మె
 మానివాడల సామగాన ప్రభావము
 శుకికంఠవీణల శ్రుతులుచేసె
 పరబుద్ధ బోధాప్రభాకర స్వర్ణకు
 నెదతామరలు మధువేచి విరిసె
 ఇతని కవితాప్రపంచకి నేరుష్ణాక
 వీని క్షేత్రోతమస్సుకు విధువరమ్ము
 ఈ మనోవీణ పలుకుల కెలమిమెట్లు
 వీని తలపుతేవెల పులకానుదీప్తి

ఓహో! సామ్రాజ్యభావ గర్భారీయుగ మే!
 ప్రజలనుండి సమాధ్వంది పలికినాడు
 ప్రజల కంచములోవాని పదముకడిగి
 వీడు సుమాట్టునకు సింహాపీఠపఱచె!

పిల్లమేకకు ఫులి పెంపుతల్లి కుటి
 యుగయుగము వాటి సుమాట్టు నొకనియొక్క
 బట్టుగంట వాయించించె ప్రజలచేత

ప్రజల భావములకు పొందుపడనికవిత
 వ్రాసి వారిపై రుద్దగా వచ్చునట్టి
 యొక్క సుమాట్టునకు నజరుంచి నాడు

ప్రజల ప్రతినిధి ననుకొని వారికొఱకె
 వారి బాలించి లోపముల్ పట్టువారి
 సత్కరించి, దిద్దుకొనుచు చన్న ఆప్ర
 జాగతప్రాణి, యుగతార,—మాగధపతి
 ప్రజయదృష్ట మశిక్షిత ప్రతిభనమ్మి
 వర్ధబహు నాయకమునకుం బలియొనర్చు
 జడిసి, శుద—నియంతృతలోను జయముగంత
 వారి తడవెడు చీకటిం తారకాడో?!

భౌతికాతీత రసకళా బ్రహ్మయొకటి
 జీవిత స్పృష్ట కులంకషిగ మఱొకటి
 ధరణి సాహిత్య సారస్వతముల యొక్క
 అంశు దెల్పె సర్వమ్రాప్తై కొంతవఱకు

ఆ శీ స్సు

గురుదేవుడు

విశ్వనాథకవి సమ్రాట్

మానూరి కులము కడలికి
 లేనెలవై యమృతవీచి లీలాకృతివై
 పూని పదిదెసల కీరితి
 గొనుము సుకవితానవంతి కొనపరిపూవై
 శ్రీయును నాయువు సుతులును
 ధీయుత వాణియు సదా వధీకృత పాండి
 త్యాయతియు కళామర్మ
 జేయతయు ఘటిల్లుగాక జేషగిరి : సుతా !
 'గురుదక్షిణ' తో నా కొక
 గురుత ఘటించితి వదృష్టకోటికి నెక్కన్
 పరమ వినయరేఖా ని
 ర ర ఫలితముగాగ సిరి యెసంగుత నీకున్.

నా మాట

ఈరూపకమున కంకురార్పణ యశస్విని యైన సంతోష కుమారీదేవిది. అది 1936. 'తియ్యోళోక' అను పేరుతో 1944 సం॥ బందరులో జరిగిన 'ఆంధ్రనాటక కళాపరిషత్తు' వారిచే ఎన్నికయు, ప్రదర్శనావకాశమును పొందినది. రచన యొక్కవభాగము 1943 లో సాగినది. ప్రతిదినము వచ్చి, ఏదినమున వ్రాసిన రంగము లాదినమునవిని, ప్రోత్సహించుచు వచ్చిన కవిమిత్రుడు శ్రీ వేమూరి వెంకటరామనాథం, ఆజన్మ నటుడు శ్రీ కొండముది కృష్ణారావు, సంగీత నిపుణుడు శ్రీ జమ్మలమడక రామచంద్రారావుగార్లకు నాకృతజ్ఞత.

నా వ్రాసిన పాటలు, గేయములు ఎప్పటికప్పుడు స్వరమువేసి, తన సహజ మధుర స్వరముతో పాడి, వినిపించి,

ఆనందోత్సాహములు కల్గించెడివాడు మిత్రుడు రామ చంద్రరావు.

నారచనను నావలసనే - మొదటినుండి ముగింపువఱకు ఏకబిగువున కూర్చుండి- విని, ప్రకటనయోగ్యమని, ప్రదర్శనార్హమని, తెలివిచ్చిన గురుదేవుడు శ్రీవిశ్వనాథకవిసమాట్ట, సవ్యాంధ కవిబహ్మ, ఆంధ్రపెల్లి అసీకీర్తిగడించిన ఆచార్య శ్రీ రాయప్రోలు మహాకవులు, డాక్టర్ పి. శ్రీనివాసాచార్యులు గారు, శ్రీ పాటిబండ మాధవశర్మగారు, శ్రీ డి. వి. సుబ్బారావుగారు, శ్రీ పింగళి నాగేంద్రరావుగారు, శ్రీ కందికొండ సత్యనారాయణశాస్త్రిగారు, శ్రీ ఆవటపల్లి హనుమంతరావుగారు, శ్రీ రాళ్ళభండ సీతారామశాస్త్రిగారు, శిరోమణి శ్రీ శృంగారం, శ్రీనివాస రంగాచార్యులుగారు, శ్రీ రావూరి సత్యనారాయణగారు మొదలయిన నాట్య కళాపేత్త లందఱికిని నా కైమోషులు.

దీనిని ఆంధ్ర నాటక కళాపరిషత్తు ఎదుట ప్రదర్శించుటకు వలయు సాధనసామగ్రి సంతను సమకూర్చి యనుగ్రహించిన శ్రీ చల్లపల్లి ప్రభునరేణ్మలకు, వారి దివాన్లకును, ప్రదర్శించిన శ్రీమంతునాటకమండలివారికిని నా కృతజ్ఞత.

తమ 'విశ్వభారతి' దృష్టితో తీలకించి, ఈకృతికి పీఠిక అనుగ్రహించిన శ్రీ రాయప్రోలు మహాకవులకు నా హృదయ పూర్వకాభివందనములు.

సాహితీప్రేమ కలిగించి, పెద్దను కా దీవించిన గురు

దేవుడు శ్రీ విశ్వనాథకవి సమాఖ్య—యథాశక్తి గురుదక్షిణ
సమర్పించుకొను—నా యీ చిన్ని రూపకమును స్వీకరించ
ననుగ్రహించినందులకు వారికి నా ప్రణామములు. ఆనందర్భ
మున శ్రీ అడుసుమిల్లి వెంకట దత్తాత్రేయశర్మగారి దర్శకత్వ
మున కొన్ని రంగములు ప్రదర్శించి, ఉత్సవమును విజయవం
తము గావించుటలో తోడ్పడిన శ్రీ ఆంధ్రనాట్య కళాసమితి
నారికి చేమోడ్పులు. హైదరాబాదు ఆంధ్రనాటకకళాపరిషత్
ప్రారంభోత్సవ కార్యక్రమములో ఈ నాకృతి ప్రదానముచు
జేర్చి, ఆవిష్కరించి గౌరవింపించిన పరిషత్ కార్యదర్శులు
శ్రీ నండ్లూరి నారాయణరావు, శ్రీ భాస్కరభొట్ల కృష్ణారావు
గార్లకు నానమస్సులు.

ప్రత్యూష, ప్రచురణమాలలో నొకటిగా దీనిని అంగీ
కరించి ప్రకటించుచున్న మా 'సాధనసమితి' వందనీయము.

అడుగుడుగుకు ఉత్సాహపటచుచువచ్చిన నా ప్రాణ
బంధువు శ్రీ పత్రి వెంకటరమణారావు పంతులుగారికి
కేలీష్టములు.

భాగ్యనగరము,
పార్థివ

}

ఇట్లు,
శ్రీ ఘ బా బు.

స ర్వ స్వా మ్య ము లు ర చ యి త వి .

ఈనాటకము ప్రదర్శించుటకు రచయిత యొక్క లిఖిత
రూపకమగు అనుమతి కావలయును.

వీ రీ క

(కవ్యాంధ్ర కవిబహ్మ ఆంధ్రశైలీ,
ఆచార్య, శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు
ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయము.)

మానవజీవితము సుఖదుఃఖ పర్యాయంగా ఉన్నది. జగత్తులో రక్తసంబంధరక్తి గలది కుటుంబము. సమానాభి మతబద్ధమయినది సమాజము. ప్రభుశాసనాధికార ప్రధానమయినది రాజ్యము. ఈ మూడింటను అనుసూతంగా వ్యాపించి ఉన్నది మానవజీవితం.

వర్ణవ్యవస్థ ఆచార్యవంశ వర్చస్సును నిలపడానికి మత ప్రతిష్ఠలు ధర్మసాధనను అస్థలితంగా కాపాడడానికి రాజ్యాంగ నిర్వహణం దేశసాభాగ్యాన్ని రక్షించడానికి మానవబుద్ధి విశేషం కల్పించిన బలిష్ఠతంత్రాలు.

రాజ్యం శోకరహితంగా ఉంటే రాజ్యంలో ఉండే ప్రజాజీవితంకూడా ముక్తశోకం కావడంసహజం. ఈ రూపకం శోకములేని రాజ్యస్వరూపమును ప్రదర్శిస్తుంది.

ఇందలి వాత్రలన్నియు ఒక్క తివ్యరక్షితతప్ప, చాల ఉచ్చాదర్శములు కలిగి ప్రకృతికి, ముఖ్యముగా ఆకాలము శాని మించియున్నట్లు గోచరించును. 'ప్రజల జ్ఞేమమునకై యేనేను జీవించును. అందునాకలసటకాని, తుష్టికాని ఉండ' దనువాడు చక్రవర్తి. "మానవత్వమున ముకుటమెత్తెదము.

రమ్మని పిలుచువాడు. యువరాజు, అట్టి చక్రవర్తిని, కనుక చక్రవర్తిని, వారికంటే బలమును భక్తుని భగవత్పరివేషము' ఎలా వెన్నంటి కాచాడు. దేశములను వారి ఆధిపత్యముల కనుకూలుర గానించుట -- తన జీవితాశ్రిములుగా గలవాడు. మరీ. నామ్రాద్యవాద మనినంతనే నేటికాలపు భావము కల్గించువారా మీ? ప్రపంచమునందలి దేవతలందఱు నిట్టి వారే యెవరో ప్రకృతి సరిజామమున 'సామ్యవాద' 'ప్రజాస్వామ్యవాదము' లగు కాలములు కలిగెడివే కావేమో! అన్నచో అట్టిదియులకే వోరేమిలలో న్నానముండెడిది కాదు కదా !

స్త్రీ పుంసయోగోచ్ఛవంగా ప్రజాలోకం బలించి. తదాతర్హివస్థలో గృహవేధి స్థానము పొందెడి, గృహవేధివర్గములోనుండి బలవృద్ధులు వెలిసిరి. ఆచార విహార క్రమవర్తనలకు, ఆచారస్వభావం సర్విహణ నియమములకు ఆదాయంగు బలవృద్ధులే కారకులు. అందువల్లనే స్మృతులన్నీ చాలనఱకు వృద్ధవాక్యాలమీద ఆధారపడడం మనము చూస్తున్నాము.

ఈ రూపకంలోని అర్హతయశస్వి అట్టి కలవృద్ధు. చాణక్యపుష్టియైన మార్యస్రామ్రాద్యముయొక్క ఉద్దేశ్యము నెరిగినవాడు. బిందుసాహని తరమునుండియు ఆ ఆదర్శమును రాజుచే నిర్వహింపజేయుచున్నవాడు. యువరాజు సుమను, నిలో లేనిరాజును ఆశోకునిలోనూ 'ప్రియదర్శి' లో దొఱకని రాజును కుణాలునిలోను గుర్తించి, వారికి బలముచేసి

కులజ్యోతి నారిమండి పెచ్చినవాడు, మఱియు 13 జలచే నా జ్యోతికి ఆరాధనలు చేయించినవాడుకూడ. అహింసాయుగ ప్రాశస్త్యము గుర్తించలేక కాదు, అది ఆ బి. సి. లలో ప్రయోగ శిశ్యముకాదనియే. ఒకనంక రాజును సంస్కరింప జూచుచు, మఱొకనంక ప్రజలలో రాజభక్తిని దేశభక్తితో సమగ్రధానపఱచి ప్రజ్వలింపజేయుచు, దేశములో ప్రజ్వలించిన అపూర్వోత్తేజమునూ అశోకుని ధర్మసంస్థలయెడ ప్రజలకు కలిగిన వైషమ్యమునూ అశోకునియెడ సుదాసినతగా మార్చి స్వకాంతమొనర్చి ఉపయోగించుకొన జూచుచున్న ఆ 'అశోక రాజ్యపు చీడుపురుగు' తివ్యరక్షితి బ్రతుకు బైట పెట్టినాడు.

కుటుంబకేంద్రము కలచక్రంగా విస్తరిల్లింది. ఆచారాదులు ఆద్యస్థానంలో నిలిచినా వ్యవహారకాండ బహుజన పర్యాలోచనంలో చిక్కుకొన్నది. అనంతమున జ్యోతిర్మండలిలో అద్వితీయంగా ప్రకాశించినసూర్యుడు గ్రహపతియైనట్లే అచారమున జనచక్రమునందు ఏకైకంగా రాజ్యం గలిగిన ప్రధానపురుషుడు రాజైనాడు. ఇదిరాజరాజ్యవ్యవస్థ. దీనిపరిణామం అద్భుతంగా కనిపిస్తుంది.

రాజ్యాంగానికి రక్షణశిక్షణలు రెండు ప్రధానాంశాలు. మొత్తానికి రక్షణకోసమో శిక్షణకోసమో యుద్ధంతప్పలేదు. కులకాంతాపహరణ మనే నేరమునకు శిక్షగా రామరావణ యుద్ధంజరుగుతే, రాజ్యంలో లెను సాబాలు రక్షించుకోవడమునకై కరువాండవ సమరింపాగింది. ఇలా విచక్షించుకోవచ్చు యుద్ధాల నన్నిటినీ.

యధమంటేనే హింస. నెత్తురు వలద కట్టుతుంది. మేధోమాంసములు రాసులు పడతవి. మృత్యువు వెన్ను విటిచి విహిస్తుంది. శోకస్థిమంతో లోకకంఠమే పగిలిపోతుంది. అయినా ఎంతభయంకర ఘోరఘోషకు నరుడు నశుముకట్టి నడుస్తాడు తిరతిరాలుగా. ఎందుకోసము? 'లోకంలో న్యాయానికి రక్షణమూ, అన్యాయానికి శిక్షణములేదు' అనే శోకంలేకుండా చేయడానికి. ఈ పరమప్రయోజనం ఎంత వలకు సిద్ధించినదే ప్రశ్న.

అశోకుడు మహారాజు. ఉదాత్తమైన ప్రజాలోక ప్రశాంతియే అతని ఆదర్శము. దేశమంతయు నొకేసామ్రాజ్య పతాకిముక్రింద నుండుట దాని కది బలమనియు, వైదేశిక శత్రువులకి దేశమును తేరిచూడనైన లేరనియు చంద్రగుప్తుడు గ్రహించిన సూత్రములో అతని మనుమడగు అశోకునికిని విశ్వాసము. ఫలసిద్ధికై క్షత్రియ సంప్రదాయమునే అనుసరించాడు. దిగ్విజయము అయింది. తాను అవలంబించిన ఉగ్రయుద్ధసాధనవల్ల ఉప్పతిలిన శోకము లోకశోకాన్ని ఇనుమడించిన దురవస్థను చూచాడు. అతని ఆత్మాంతరాళము పశ్చాత్తాపదానలముతో పరితప్తమై అరుణానణమై, కరుణా తరుణమై తేరింది. కత్తితోకట్టిన సామ్రాజ్యపు పునాదుల క్రింద శోకం పుట్టలు పెట్టికొని పెరుగుతుందని తెలుసుకొన్నాడు. ఉపగుప్తముని బుద్ధిప్రభావంకూడా అతనిహృదయాన్ని సత్వర పరివర్తనకు తెచ్చినది. కళింగ యుద్ధముతో ఆ సంధాపయం విసర్జించాడు. భిన్నప్రకారాలు అన్వేషిం

చాడు; ప్రజలదుఃఖానికి అన్ననస్తులోపము మూలమనీ, చిత్తక్షోభకు బోధాభావము కారణమనీ తేల్చుకొన్నాడు. ఈరెండున్నూ పుష్కలంగా లభించే కట్టుదిట్టములు రాజ్యమునకు అంతలాచేసాడు. ఈమార్గ పరివర్తనమే 'అశోక రాజ్యం'లో అమృతప్రాయంగా లీనమైఉన్నది.

అశోకుడు బి. సి. లనాటి వ్యక్తి. కాని యిన్నివేల సంవత్సరములకు తరువాత నేటికినీ అందని ప్రగతిశాలి. రాజ్యసంపాదన, రక్షణ, పాలన వీనికి అహింసాయుధ మెంత నజకు పనికివచ్చునా యని యిప్పటికినీ తర్జనభర్జన జరుగుచున్నదే! ఇట్టి ప్రేమాత్మముతో ఆనాడే అతడు ప్రయోగము చేసియుండెను. ఫలితము?

“ప్రకృతిసిద్ధ దుర్వ్యాఘ్ర ప్రపంచతలిని బౌద్ధసంస్కృతిన్ సాధువు పడినగోవు భరతధాత్రి మాటకు విల్వవచ్చు టెట్లు? ఆయుధవిహీనునా ఆయుధాభిశస్సె!” అనిపించుకొన్నాడు ‘మగధ విహారమై మగభేతరమ్మంత వీరవిహారమై’నప్పుడు అతని ప్రయోగమునకు ఎట్టిఫలితమురావలెనో అదేవచ్చినది.

“శుద్ధోదనుడు కత్తితో జయించలేని, జయించి నిలబెట్టుకొనలేని రాజ్యములలో సిద్ధార్థుడు స్థాపించిన ధార్మిక సామ్రాజ్యము అమరత్వము ఘటించుకొన్నది” కదా? నేడు ప్రాక్రమంచమంతయు శౌధమే! మఱి గ్రీకు సామ్రాజ్యమేది?

అశోకుడు సామ్రాజ్యయుగమువాడే. కాని, “ప్రజల ప్రతినిధి ననుకొని, వారికొకవారి బాలించి, లోపముల్

బట్టువారిసత్కరించి, దీర్ఘకొనుచు చన్న' అప్రజాగతప్రచార
యగతారయే! అతని అర్థము 'ప్రజయదృష్టమిశిక్షిత ప్రజాభ
సమ్మి, వర్గజహు నాయకమునకు బలియొనర్చ జడిసి, తొది
సయంతృతిలోను జయము గనక దారి తడవుకొనుచున్న నేటి
ప్రపంచమున 'కెంబటి యూరటగొల్పను!' బి. సి. ల నాడు
తానెందులకు పుట్టిందనాయని వాపోయినాడు అహింసాలయో
న్నత భావశిఖిరి నుండి, క్రింద చుట్టునుండెన్న మనవిప్రపంచ
మును నూచి.

కుణాలునిపై పుత్ర వాత్సల్యమేకాక గౌరవమునున్నది.
కుమారుని ఒక్కొక్కసూచనలో ఒక్కొక్క శతవిధజీవి
తానుభవ మగుపించెడి దలనికె.

అతని రెండులోకములు మాత్రము అతడే కాలపువాడో
పట్టియుచ్చును. ధర్మస్మృతిములు, నిరుద్యోగభృతములు కల్పించి
తనధర్మమునకు 'భూమిచాలునా?' అనిచింతించినాడు. తుద
కదియొక వెట్టిగా పరిణమించి తన నామజ్యము నంతను
భిక్షువులకు ధారాదత్తము చేయబోయినాడు. ప్రజలకు
జీవనోపాధులు కల్పించి, వార్తప్రాణములతోపాటు ఆత్మాభి
మానమును కూడ నెలుక పడెనేకాని, దానధర్మములు చేసి,
వారి యాకలి పట్టువు ప్రాయా? ఇంకొకటి. ప్రజలధనమును
తిరిగి వారికే సాకర్ష్యము రూపమున గూయన లెను. అట్లు
చేయక తన మతోన్మాదముచు ధర్మాడంబరమును తృప్తి
పఱచుకొన బోయెను. అధర్మసూక్ష్మమును కలవృద్ధు అర్హత
యశస్వి చెప్పవలసినచ్చెను. అంతియేకాదు. "తథాగతునవ
తారకార్యమున కాలముబుచ్చుకొనంగ నిచ్చుపద్ధతిని" తన

నిజముగా జన్మనిగ్రహించుము లేమనుచు, తివ్యరక్షిత కొనగుటలో నందఱో ఒంచుకొనిరి. అతని గుఱినిష్ట ప్రహరణేమను కూడమించి మానినట్లు చూచుచు. చివర కేరెండునూసములే అతనిచివర నుచ్చిత్తికే నడుచుమునకుకారణములైనవి.

తివ్యరక్షిత సామ్రాజ్యకాంక్ష, సౌందర్య గర్వము నిర్భరంగా తోణికినలాడుచున్న రాజపుత్రి. మొట్టమొదట రాజ్యదాహము తీర్చుకోవడం కోసమే నిజసౌందర్యాన్ని మోహనోపకరణంగా వినియోగించుకొన్నది. కులాధికామ నీయు సంపదేశం కలిగింది. సౌందర్యం సౌందర్యంతో అను విధముయింది 'అభినామృతునస్తు హింసికామ్ మృదునైవా రభిషే ప్రజాతతః' అంటాడు చైతన్యరహస్యవేత్త మహాకవి కాళిదాసు. దీని పరిణామం చాలాచిత్రమైనది. ఈరూపకంలో చక్కగా చిత్రితమై మహత్తరమైన ఒకపరమార్థమును ధ్వనింపజేస్తున్నది. రాజ్యదాహంతా తామసలాటన తీవరించడం ప్రణామ సిపానలో రాజసలాటన రుణించడం—గమనింప రగినవి. అయితే తామసం అభిమతి. రాజసం మధ్యమం. మొదటిది అధః పాతం కానడానికి, రెండవది ఊర్ధ్వప్రగతిని పొందడానికి సులభమైనకాశములున్నవి. తివ్యరక్షితలో సకల ప్రాణి సులభమైన ప్రణయాంశ తీక్షణవిపాసగా తీవరించి ఉత్తరోత్తర షోభను కారణంకొనడమూ, అదే ప్రణయ స్పృహ హేతుమాలలో ప్రసన్నప్రతిపత్తిగా అమలామల సాంత్యనకు సాధనంకొనడం భావావలోకనంలో ఉన్మీలనము లయ్యే ప్రబుద్ధరేఖలు.

తివ్వరక్షితలో సౌందర్యవిపాన, పురుష కాంక్ష. ఉండి, ఆమెయొక్క సామ్రాజ్యకాంక్ష దానివెన్నంటి బ్రలిన రక్తదాహములతో ఆమెయొక్క రాక్షసి కావలసిన పరిణామమునుండి కాపాడినవి. అశోకుని బలహీనత యెక్కడనో గ్రహించి, అతనినక్కడపట్టి, నేపథ్యమునకు నెట్టి, రాజ్యసూత్రములు తాను తీసికొన్నది. దశరథుని వరములను కైకవలె అశోకుని పూర్వవర మొకదానిని—దాచుకొన్నదానిని—తన కనుకూల పరిస్థితు లేర్పడినప్పుడు వాడుకొన్నది. అశోకుని కరుణహృదయమామెకు స్త్రీణామే కాదునపుంసకత్విముగా తోచినది. సామ్రాజ్యవాదము యొక్క నేటినిర్వచన మీమె విధానమునెడ సరిపోవునేమో!

ఆత్మకాంతౌవాప్తికై రాజుకు ప్రజలకుమధ్య, పేమ మాలకు కుణాలునికి మధ్య సెలిచినది. అర్హతయశస్వి కనుక రాజకుటుంబమునకు, దేశమునకు నొక రక్షక శక్తిగా నిలువక పోయినచో సర్వనాశనము చేసెడిదే.

ఉన్నతాదర్య సందర్శనమున నప్పుడప్పుడు ఆమెహృదయము కదలకపోలేదు. బోనులోసింహమువలె చిక్కిపోయినప్పుడు అభిమానికాపున ఆత్మహత్య చేసికొన్నది. తనమరణ బాధలో లోకబాధ అర్థమైనదికాబోలు! పశ్చాత్తాపపడి ఆత్మావిష్కరణము గావించుకొనుటయే కాక రథగుప్తునెడ రాజుకు పతాకుకూడ తెలిపి యేగినది. తనదుష్ట చరిత్రమును భారతచరిత్రలో చేర్చవద్దని ప్రార్థించినదికూడ.

కుణాలుడు, హేమమాల జంటతారల వెలుగునలెనే
 అవిభాజ్యులు. బాటసారులను సంబోధించి ఒకవృద్ధ భిక్షుకు
 డన్న “మీకీర్తి హేమాకుణాలర జంటకీర్తులనలెనే ఆర్తుల
 హృదయాలలో ప్రాకాలిస్తామి” — నుగమనించినచోవారి
 ఏకాదర్శమూలమైన సాహచర్య మర్ధనుగును. అశోకుడు
 కళింగమును దండయాత్రమూలమున జయించబోయినప్పుడు
 కేవలము ఆదర్శప్రబోధముతోడనే ఆకార్యమును సాధించ
 ప్రయత్నించినది హేమమాల.

పరాన్నము, పరాధారము, సోమరితనము, విషయ
 లాలస, పతనము — ఈ పరిణామము తెలిసి, ప్రజలలో ప్రజలుగా
 తిరిగి వారిలో ఆత్మాభిమానము, పరిశ్రమా గౌరవము
 తేకెత్తించినారు. ప్రజలలో ‘అభిమానము చంపుకొని బ్రతు
 కుటకంటే, అభిమానముతో మరణించెదము’ అన్నభావము
 నకు వీరుకర్తలు కొంతవఱకు. అశోకునితమనెంటగొనిపోయి,
 ఆయన పాలననెడ ప్రజాభిప్రాయ మెట్లుండెనో చూపెడి
 వారు. ‘త్యాగమునెంతో మోహించి, తరుణముకొఱకై
 తపియించి, సేవాన్వేషణచేసేమా?’ అనేదేవారి జీవితార్థము.
 “చక్రవర్తిపుత్రుడవయ్యు బీదరికముచే మోహించిన నీఆదర్శ
 మెవరిని మోహపెట్ట”దన్న మహామంత్రి అర్హతయశస్వి నచ
 నము వారికొక యోగ్యతాపత్రము. మఱివారి జీవితాదర్శ
 ముల కంతరాయము కల్గినపుడు

‘లోకములవెల్లించు లోకబాంధవులను

ఏ గుహలలోపలనొ, ఏచీకటులలోనొ

‘బతుకు లిటులీడ్వగా బడవేసియున్నాగు’ అని తాలుకటుగ దూఖించి శ్రోతల నా సాగరమున ముంచినారు.

కుణాలుడే రాజయిన ఆదినములలోనే దేశమొక సామ్యవాదఖండ మయ్యెడిదే మొ!

కుణాలుడొక త్యాగమూర్తి. కాలినసలాకలతో గ్రుడ్లు తోడెదనను కింకరునితో ముందు తిష్ఠిరక్షితి నిలబడినప్పుడు “మాతృమోహకములు కూడినయిన యీనయన సౌందర్య మణిగి పోవలసినదే! లోకము యొక్క అదర్శస్థానమునుండి తల్లినిజార్చు ఈనయన జ్యోతులారవలసినవే!” అనుట! “జన నినే అపార్థము చేసికొనరాదు. ఆనుమతింతమిష్టముపైన!” అని హేమతో చెప్పకొనుటకు శైలవు వేడుకొనుట!! ఆ త్యాగ మహాస్సునకా రాక్షసిప్రాణములుసిగ్గుచే మెలితిరిగిపోయినవి.

హేమమాల తిష్ఠిరక్షితకు ఆదిలోనే “భారతక్షీర్తి మమూఖివాళి కేకాక్రమశస్త్ర కేంద్రము సుమా! మహర్షా తతో నిలబెట్టుకొమ్ము” అని ప్రబోధించినది. ‘భారతమాతృ పూజార్థ’ మది ఓనికిరాదని తోచినంతనే ‘ఏరిపురుగన్న నిధ ముగా’ త్రోసి వేయించినది సింహాసనమునుండి.

ఆ దినములలోని ప్రజలనుచూచు, నృనభిక్షువు లుచా హరణప్రాయములు. ‘స్వసంపాదన కానిది మాకిముడదా. గొంతు దిగనైనా దిగను. అభిమానం చుపుకొని బ్రతుకుట కంటే అభిమానంతో మరణింతము. అతివయాపరుల ధర్మ బుద్ధి ఫలితాలే మా భిక్షుకకుటుంబాలన్నీ’ ఇవీవారి బ్రతుకు

తీరులు. నాథు (అర్హతయశస్వి) నుండి దేశపుపిలుపు అందినంతనే నడుముకట్టి జీవనమరణ సమస్యలలోనికి దిగగలిగినారు.

ఈ రూపకమున లోకమున కందించిన సందేశములున్నవి. 'తన తండ్రిలకు జాతి నెత్తుదులుడుక' జేయవలసిన వీధిగాయకుడు (bard) 'పొట్టకై కాక తనచాటలను పాడనలె' ననునదియొకటి. అట్లుకానిచో 'సంఘకాయము పట్టునట్టి యొక చీకగా, భిక్షుకునిగా' తలపబడునని బాధ. అహింస రాజకీయములలో విశ్వముయొక్క కొన్ని దత్తపరిస్థితులలోనే కాని అవలంబనీయము కాదనునదొకటి. ప్రజాస్వామ్యములోని 'బహునాయకత్వము' 'అశిక్షితవ్యక్తి ప్రాబల్యము' మొదలగు లోపములను, నియంతృత్వములోని నిరంకుశత్వ దోషమును—రెండిని సమాధానపఱచునది 'అశోక రాజత్వమే' ననునదొక సందేశము.

కాంక్ష, కరుణలకు—ధర్మా ధర్మములకు—స్వాతంత్ర్య విపాస, సామాజ్యకాంక్షలకు—మధ్యరేగిన ఆమహాసంఘర్షణలో వ్యక్తులు రక్షింపబడిరేకాని, అశోకుని 'ఆదర్శ—అశోక రాజ్యము' నిలువ లేక పోయినది.

శ్రీ శేషగిరిరావుగారి రచనలో ప్రవాహసారశృంగ ఉన్నది. కల్పనలో వలసినంత నైపుణీ సామగ్రి గోచరిస్తుంది. ఇతివృత్తం ఇష్టార్థచిత్రణానికి చక్కగా విశ్వస్థమయింది.

నాటకకళావేత్తల మెప్పుపొందిన రూపకాన్ని గురించి ఇతరవిశేషాల ప్రసంగం పునరుక్తి కాకతప్పదు.

బహుకావ్యశలుడైన శ్రీ విశ్వనాథ కవిసమ్రాట్
 ట్టుకు ఈ నాటకం గురువక్షిణగా సమర్పితంకావడం సోదర
 కవులను సంతోషదాయకం.

ఇతిహాస గర్భమయిన వృత్తాన్ని ఇష్టార్థ వ్యవచ్ఛిన్న
 మైన సాహిత్యరంగంలో నడిపించడానికి ప్రతిభ కావాలె. ఈ
 కవిలో ఆ రేఖ ఉన్నది. ఇతోధికంగా సముస్మీలనం పొందు
 తుందని ఆశించుచున్నాను.

సాధివ సం.
 పుష్య శు ౧౫

}

రాయప్రోలు సుబ్బారావు

పాత్రలు

అశోకుడు } భారతసమ్రాట్టు. తివ్యరిక్షిత - కళింగపుత్రి
ప్రియదర్శి } భారతసమ్రాజ్ఞి
కుణాలుడు } యువరాజు హేమమాల } కుణా
అంధగాయకుడు } ప్రజానాయకుడు (అంధగాయకి) } లుని
అర్హతయశస్వి } కులవృద్ధు, [సహచరి.
నాథు (వీధిగాయకుడు) } మంత్రి. ప్రవీణ - చెలికత్తె.
ఉపగుప్తుడు - బౌద్ధగురువు
మాధు, వృద్ధభిక్షుకుడు - శ్రామికులు
కింకరులు, పౌరులు, సైనికులు.

ప్రార్థన.

నమోస్తుతే నటరాజా...నమో॥

లాస్యభారతీ వీణానిస్వన లహరీనాదములో

రాకా విఘ్నేరణామృత నిగ్ధరలహరీ లాస్యములో ॥ నమో ॥

గ్రహగమన స్వనస్వరధునిలో, గగనసురాపగ కలకలలో

ప్రకుణచలన శుప్తస్వరనాద ప్రాప్తమహితచరణా ॥నమో॥

సా-రి గసా । పాధని పా॥ సా-రిగసా । పా-ధనిపా ।

సారిగసా । పాధనిపా । సా-రిగసా । పా-ధనిపా ।

రిగసా । ధనిపా । రిగసా । ధనిపా :

దరమధుభావ ప్రకటిత మాస్తోపరి విన్యాసవిభో

మానవ జీవిత మధుకృతినేతా ॥నమో॥

ప్రపంచ విస్తృత దివాభంగిమా ॥నమో॥

అ శో క రా జ్య ము

నా ౦ ది

నూత్రధారుడు

శ్రీధరు డుత్తమంబయిన జీవులస్పృహనొసర్చి, వారితో
నీధర నింపగాడలచు నెప్పటికప్పుడె; యీశువాంఛ కే
యోధులు తోడ్పడెక గలరాహా? పశుశక్తిని మించు ప్రేమని
త్యాధికశక్తి ద్విజయవిధానము నూపుచు ధర్మకేతనుల్!
(నాద్యంతమున సభ్యులకు పుష్పాంజలి నొసగి)

నంయుక్తతలోనే డేమము, సౌఖ్యము నుండునని
ప్రపంచమున కర్థమయిన తరువాతకూడ నాదేశమున ఈలన్న
దమ్ముల విభాగవాదమేమో! విశ్వదేశము లన్నియు కత్తులు
నూరుచుండ, మధ్య నేను మాత్రము కొన్నిశతాబ్దముల
యనంతర మవలంబనీయమగు అహిం సాయుధమును ధరించు
శేమో! దేశములు ప్రజాస్వామ్యము కాదని, నియంతృత
లోనికి దిగి, అదికాదని “అశోకరాజరికము” లోనికి రాబోవు
ఈదినములలో నేను మఱిల ఓనమాలతో మొదలిడ జూచు
శేమో! కుంటికి, గుడ్డికి మాత్రమే తగు భిక్షుక వృత్తికి
నాగడ్డపై ప్రజాచైతన్యమును నిలుపవలసిన వీధిగాయకులు
(bards) ను దిగుటయేమో!

నటి (ప్రవేశించి)

అభివాదములు. ఆర్యపుత్రులెందుకు పిలిచిరి ?

నూత్ర ధారుడు (నవ్వి)

నేను పిలిచితినా? లేదు. నీహృదయములోని అనువేదన మల్లు తలపించినది.

నటి (పోబోవుచు)

అట్లయిన శైలవు.

నూత్ర ధారుడు

తెలివి తేటలు ప్రదర్శించకుము. తెరయెప్పుడెత్తుదుమాయనియున్న పరిషద్సభ్యులైంతకాలమని ఓపిక పట్టగలరు? ఎంతకు ఆత్మవేషధారణమేనా? లేక—

నటి

నేనేమన్నాను? ఉపక్రమణకు శైలవు వేడుచున్నాను. పార్థనానంతరం ప్రథమరంగమునే చూడగోరు సదస్యుల కీమధ్య మన సరాగమెందుకు?

నూత్ర ధారుడు

నీ నాటకము క్రొత్తది. చారిత్రకపాత్రలగు నీ తిష్యా కుణాలుర అపూర్వ కథనమునుబట్టియే “సారంగధర” కథా సృష్టి జరిగిన దనుటకంటె మతేమియు తెలియని సదస్యులకు ఈనాటకము సగమగువఱకు రంగముపైకి వచ్చుపాత్రలెవరో, ఎందుకు వచ్చుచున్నారో తెలియదని నేను వచ్చితిని. ఇంతలో నీవు వచ్చి... వీరువచ్చినది మనలను చూచుటకా, మన ప్రదర్శనమును గాంచుటకాయని నేనడుగవలసిన ప్రశ్న నీవడుగుచున్నావు.

తెరలో

వీరకళింగజ్యోతీ వెలుగవె । విరభూమి స్వాతంత్ర్యము నిలుపవె

నటి

అదిగో! కళింగయోధుల వీరగీతము. శైలవు,
మొనటి రంగము నాదేకూడ.

(ప్రస్థానము.)

సూత్రధారుడు

కిరీటధారణతో మా నటి తిష్ఠ్యభూమికయు, సర్వము
సంసిద్ధముకాబోలు . . . ఆసంగతి నాతో తెలుపులక్షణమే
కాబోలీ రాద్ధాంతము!

(తెరలో)

వీరకళింగజ్యోతీ వెలుగవె

సూత్రధారుడు (నమస్కరించి)

ఇంక శైలవు, ఇది శేషబాబు గురుదేవుడు విశ్వనాథ
కనిసమ్రాట్టుకు ప్రీతిగాచేసికొన్నరచన. 'నవ్యాంధ్రకవిబ్రహ్మ'
అశీస్సు, నాట్యకళా వేత్తలమెప్పు, ప్రభువుల ఆదరముపొందిన
నాటకము! మానవతీనటులు కవి నెంతగా శ్వాఖ్యానించ
గలుగుదుమో రసికులు మీరు ని యించండి.

(సమస్కారముతో ప్రస్థానము.)

అ శో క రా జ్య ము

ప్ర థ మాం క ము

ప్ర థ మ రం గ ము

(కళింగములో యుద్ధభూమి; నేపథ్యమున భేరి;
మొదటి తెరముందుకు పతాకాలతో, ఋతులో సజ్జితంబి)

నైనీకులు (స్వరమేళ)

వీరకళింగ జ్యోతి మెగవె! వీరభూమి స్వాతంత్ర్యము నిలుపవె ||వీరక||
దోషమైన సామ్రాజ్యవాద జన గుచ్ఛచారముల దూటడగించి,
ప్రాణధానికు స్వాతంత్ర్యముతో సాటిలక్ష్యమే లేదని చాటి ||వీరక||

(శంఖము నూదుచు ప్రసాసము)

ద్వితీయ రంగము

(కళింగములోనే వీధి. ఆ తెర లేవగా మార్క పతాకలతో,
ఒక శ్వేత పతాకతో, బాకా లూదుచు ప్రవేశించి)

సైనికులు (స్వరమేళ)

భారతకరి వివిధాంగక భవ్యబలములారా
అవిభక్తలోన గాదె అంగబలములు ॥భారత॥

దురభిమానమునకు బోయి చెఱుపు దేకుడీ
జననికి అరిపాదరజము సోక నీకుడీ
గ్రీకు కేతనముల ఛాయ తాకినీకుడీ ॥భారత॥

నామ మాత్ర స్సనూట్టుగ నతని బొందుడీ
ప్రాంత పాలనమ్మున నే పాలు గోరడు
వైరి గురిగె బల్లెముగా వైకి నిలువుడీ॥ భారత ॥

మాగధ ప్రభు రథ మిప్పుడె బయలుదేరను
మీ మీ రథ నూత్రములను ముడిగవేయుడీ
పెన్నబలము చేసి పైన ప్రియము గాంచుడీ ॥ భారత ॥

మన రక్త మహత్వరేఖ మన అశోకుడు
అతని జేరి జన్మకూమి గడ్డ నిలుపుడీ
అతని కేతనముల దేశరక్ష కట్టుడీ ॥భారత॥

(తిరిగి బాకా ఊదుచు ప్రస్థానము)

అశోక రాజ్యము

తృ తీ య ర ం గ ము

(రెండవ తెరయు లేచును. ఉద్యానవనములో నొక మందిరము, పడగపీఠంతో చురువ తొల ఆసనములు; నెజ్జలలో పూబంతులు, దండలు; స్తంభములపై భారతదేశపటము— కళింగము గుర్తించి— ఆశోక, కుజాబుర పటములు; డాలు, కత్తులు; యద్ధనేషము తీసివేయుచూ ప్రవేశము)

తివ్వరక్షిత

అయినవలే బంతులు, దండలు? (ఒక బంతి తీసి) ఎంతబాగున్నవి దీని పూలు ? (ఎగురవేసి, వదలి) ఎంత కాంక్ష పేరినదీ రిక్తహృదయ సింహాసనమున ? (నిట్టూర్చి) ఎక్కడకు పోయియుండును చెలి? (మఱొక చెండుదీసి) ఛీ! దీనిపూ లష్పడే విచ్చిపోవుచున్నవే ! (ఎగురవేసి పట్టుకొని) రెంటిలో ఇదే తేలికగా నున్నది. (శిరస్సాణము తీసి, క్రింద నుంచి, ఆ చెండును ధరించును) ఆశోక మౌర్యరాట్నపుత్రులగు సంధిమిత్రాదుల రక్తము నేనే కైకొంటిననియు, అందులో ఈ రక్తపిపాసు వా 'ఆశోక-నరక' యముని బంధుత్వము, తద్ద్వారమున భారతపీఠము కాంక్షించినదనియు నెవరికి, తెలియును ? ...— ఆ దెసనుండియే , ఇంతలోనే ఇంత ప్రళయ మారుతమా ? (ఎదుట కళింగ దేశపటము జూచి) ఈ విషయ సంఘటనకూడ నా కుపయోగపడవలెను. సరి. స్వయముగ సామ్రాజ్యసైన్యముల కెదురుసేనలు నడిపి, ఆ యోధాగ్రగేసరుని హృదయము జూరగొనుచునేయున్నాను. స్వప్రజారక్త

కైంకర్యముతో మాత్రమే భరితవాన్యయోగము పట్టకుండు
గాక ! (అననపు పడగపై ఆసె)

కాంక్ష కోరికే జీవము ! కాంక్షలోనే విశ్వము !

హేమమాల (ప్రవేశించి)

సేవయందే సుఖము ! మానవసేవా కాంక్షయే సౌఖ్యము !

తివ్యరక్షిత (అందుకొని)

స్వచ్ఛయే ఎటుగని ఆత్మలకేనా.....? (తల ఎత్తి చూచి)

ఓహో ! హేమా, నీవా ? కుమారచక్రవర్తి కుణాల
చంద్రుని పైటకొంగున కట్టుకొని తిరుగుచుంటివట ? అతి
డంత సులభుడా యేమే ?

హేమమాల

ఇదే మక్కా ? ఎప్పుడు వచ్చినావనవు ? అందఱు సుఖులా
అనవు ?

తివ్యరక్షిత (చిరునవ్వుతో)

నాకు తెలియని దేమున్నదే ? నీ విప్పుడే వచ్చుచున్నావు.
మీచే యుద్ధజ్వాలలోని కీడ్వబడినవారము మేమేకాని, మీగు
సుఖులు కాకెట్లుందురు ? కూర్చుండు మదిగో తిన్నె ! నా
ప్రశ్న కు తర మిచ్చితివేకాదు ?

హేమమాల

అక్కా, నిమిత్తజన్మ ననుకొనెడి హేమమాలతో
మాటాడుచుంటివి. ప్రజాకార్యనిర్వహణవిధిని నహయో

ధుల మగుటచే, మా జీవితసామ్యమే మా హృదయములను
దగ్గరకు తెచ్చినది.

తిష్యరక్షిత

అబ్బో!... (నవ్వి) సరే. మఱి నీవు వచ్చినకార
ణము ?

హేమమాల

ఒక సహాయము కావలెను.

తిష్యరక్షిత

ఉఁ - ఏమది ?... ..

హేమమాల

అంతర్యుద్ధము, ఆత్మీయహత్యలేకయే కేవలము భార
తమును శత్రుభీకరము గావించుకొనకు, భారతపతాకను
దక్షిణభారతమునగాడ నిలుపనెంచి, శుభారంభమునకై
కళింగమునకు వచ్చితిమి.

తిష్యరక్షిత (ఆవేశముతో)

ఈ యుద్ధ మెట్లును ఆగును లెమ్ము. నా శౌర్యము
నకు ముగ్ధుడై; నా సౌందర్యము త్రావి, మత్తెక్కి; నా నృత్య
గానముల మైమఱచియున్న రా జెట్లనూ యుద్ధమాపును...
చూడుము, హేమ, నీవు యువరాజునే పొందితివి. నేను
సప్రమాజ్ఞినే కానుంటిని. అప్పుడు తిరిగి, భారత రక్షణకు
కాక, ప్రపంచ దండయాత్రకై యుద్ధము సాగును. తిష్యాశో
కులు భారత 'రుక్మానా', 'సికందరు'లు కావలసియున్నది.

ప్రథమాంకము

5

హేమమాల (తనలో)

ఈమె మాటలలో నేమి అశుభము ధ్వనించుచున్నది. ఉపగ్రహముని ఈ రక్తపంకమునుండి అహింసా కిరణములు సృష్టించి భారతికి బౌద్ధ ముకుటము కూర్చున్నారే? (ప్రకాశముగా) చూడు మాకాశమండలములలోనికి ధ్రువమండలమువలె ప్రపంచదేశములలోనికి భారతి మున్నతోన్నతస్థానమున నున్నది. దానినిబట్టి లోకములు విశ్వమున తమ స్థానము లెఱిగి గమనమార్గములు సరిదిద్దుకోవలెను.

వ్యక్తులు వచ్చి పోయెదరు భారతక్షీరి పయూషిపాలికే
కాక్త ప్రశస్త కేంద్రము సుమా ! రుధిరాక్తపడిమ్ము వెట్టి, పం
కాక్తి మొర్చిపోకము వహ్వార త తో నిలబెట్టుకొమ్ము సిం
హాక్తిము పీఠికిన్ పతన మందెద వీవె ఆకృత్య మెంచినన్

సోదరు డున్నాడా లోన? (నిష్క్రమించును)

తివ్యరక్షిత

తివ్య కుండు ఆడర్శములు తివ్యకును ఉండునులెమ్ము. (ఆసీనయై, ఆలోచనతో) అతని యండలి నాప్రేమయే కళింగమును మూర్ఖపాదము పట్టించినదని చూపవలెను. తేవే కళింగసేనల నుపసంహరించెదను. కాలాశోకుడు సృత గానలోలు డనికదా ప్రసిద్ధి..... నా చెలులలో ఖడ్గచాలన మెఱిగినది? ... ఆ! కలదుకదా ప్రవీణ... ఆపై నిర్మాణక్రియకు బూనుకొనవచ్చును. (లేచి) బౌద్ధకార్యమును జోడింపబడుటచే నాకును, బౌద్ధముపికిని కేంద్ర మొకటేయైనది.

అదృష్టవంతులు విషమునందును అమృతము దొరికించు
కొందురు... ..కాదు, విషము నమృతము గావించు
కొందురు, ఒకదండ తీసికొని, వ్రేలియంచి త్రిప్పుచు)

భారత నేత లోగొనెడి భాగ్యమే కల్గిన రాజ్యకాంక్ష యే
తీరు నదృష్ట మబ్బు: నొక తీరున సెలవు నట్లు కానిచో
భారతచక్రవర్తి కొక భార్యగ నేర్పడి, వీరమాతనై
గేయము ; మార్య భూవిభుని కేలుచు బట్టినజాలు జన్మకున్

(క్రింది బంతి అందుకొని, గ్రుచ్చుకొనుట నభినయించి)

అబ్బ! పూలలో ముండైందులకో! (అరచేయి చూచు
కొని, నిట్టూర్చి) హృదయశాంతికై యుద్ధభూమికే అరిగి
స్వపరప్రజాశిథిలముల తిరిగివత్తును. (ప్రసానము)

తెర

చ తు ర్థ ర ం గ ము

(కళింగవీధులు— మార్య, కళింగ, పతాకలతో, శ్వేతపతాకతో
అకోకుని, భారతదేశపు పటములతో ప్రవేశము ముసలో)

కళింగ సైనికులు

వీర కళింగజ్యోతీ, వెలుగవె! చేరి, అఖండ జ్యోతిగ నిలువలె! వీరక॥
మిత్రహృదయములస్థైర్యము నించవె! దేశముకొఱకై రాష్ట్రము బలిగా
సర్వభారతముశత్రుభీరము జేయు తలపుతో శిరము దిగుచుకొని! వీరక॥
(మరుసగా ప్రసానము)

ప్రథమాంకము

పంచమరంగము

(సాయంసంధ్య— అస్తమించుచున్న సూర్యుని బింబారణము.
అరుణ తిలకము—కలింగకోట)

నేపథ్యగానము (శివరంజని)

అరుణవియత్ సుమమా ! దధిర సమిద్ వసుథా !

అశోకుడు (మూసిన కత్తిశో ప్రవేశము)

ఏదీ, ఆ పిశాచి? ఏడీ, ఆ సన్యాసియు సగుపడడే? కతివయనేత్రావిష్కరణమాత్రజితసర్వంసహచక్రుడగు కాలాశోకచక్రవర్తి,.....అబ్బ! ఒడలు జలదరించుచున్నది. తుద కొక అబలచేతిలో హతుడయ్యెనన్న దుర్వ్యాప్తి కలిగెడిదికదా! ఎవరికి తెలియు నీ ధీరుడు, విజయోన్మిత్తుడు, రణక్రియాకలాప వివర్జితుడు, శాంత్యానందార్థిచిత్తుడనై ఏమరియున్నతరి నా భీరువు దొంగపోటుకు యత్నించెనని? ఛీ! జన్మ! సన్యాసిచేతనా తుదకు రక్షణ బొందుట, కుంజర యూధము దోమ కుత్తుక జొచ్చినట్లు!

నేపథ్యగానము

ఆర్తిద హా!హా!హా! శోక నినాదా నివృత హృద్భీతవధా

అశోకుడు (ఎదుట పరికించి)

ఇవేవో అంతఃపురసీమలుగా, దోచుచున్నవి! (కత్తి ఒరలో నుంచి) కంటకశిలబోలు కాలాశోకుని కఠిన హృదయ

మిప్పు కఱుగజూపుచున్న దేమి? (ఒకతాయిపై కాలుని నిలిచి)
ఒక్క యేణమునకు పూర్వము అసి: శివినిమునలె విజృం
భించియున్న కళింగపటాలము లెందు కఱిగిపోయినవో?
(మూరమున నరికించి) గోపురములపై నవి శ్వేతపతాకలా?
కళింగుల వీరకంకణములు ప్రాణములతో కలిపికాని విడువ
రనుకొంటిమే! ఎట్టి శూరరక్తముల కెట్టి యీటు కలిగినది!

తెరలో (వాట)

వీర కళింగ జ్యోతి వెలుగవె! చేరి అఖండ జ్యోతిగ నిలువవె ...

అశోకుడు

అదిగో సామ్రాజ్య గానము వినబడుచున్నది! అఖండ
భారత సామ్రాజ్యగోపురమున ప్రథమ మంటప మొదలినది!
జయధ్వజస్థాపన జరిగినది!

తెరలో (సంగీతము)

అర్జున! హ! హ! హ! హ! శోక నినాదాన్విత హృదీభృతవధా!

అశోకుడు

రణక్షేత్రమున అర్థమృతుల ఆక్రోశములు, నగరున
భగ్నహృదయల మూగబాధలు! చండాశోకుని కిది శ్రావ్య
ములు కావా? ... సంధిమిత్రావియోగ మీ గండకత్తెర
గుండియనుకూడ ఎంత మెత్తబడినది? (అరుణ నీరముల
ప్రతిబింబము చూచుకొని) నే నెన్నున్నాను? మూరమున
సంధ్యాభోజనముసేయు ఆ పిశాచములకును నాకును భేదము?
నా ముందీ రక్తతటాక మేమి? ఈ రక్తాశన కుంభ మేమి?

ప్రథమాంకము

నేను పిళ్ళాచములకు విందు చేయుచున్నానా? విడయోత్సవములలోను, ఆదర్శదర్శనములోనుకూడ శాంతి లభించదా?

(తెరలో - గానము)

అహ ! అశోక పతాక ఛాయ... విశద జ్యోతిష మహాశా !

అ శో కు డు

ఏ మా గానము ? ప్రకృతి సుందరికూడ సక్రమాట్ గానము చేయుచున్నదా ? ఇదేదో హృదయమునకు హృదయపు పిలుపువలె నున్నది ! ఏదో స్త్రీకంఠగానము... త్సుభిత హృదయమునకు శాంతిగేయము!... గానగాత్ర యగు కోకిల పలుకరించిన నెట్లుండును ?

((ప్రస్థానము))

(తెరలేచును. ఉద్యాన మందిరము. అశోకవృక్షము కొమ్మలకు హారములు, దండెలు తగిలించియుండును. క్రింద అశోకుని పటము— భారత దేశముపై నొక సింహాసనము, దానిపై అశోకుడు కూర్చుండి నట్లు)

(తివ్య కూర్చుండియుండును. అశోకుడు ప్రవేశించి, యొక పాదమాటున నిలుచును. తివ్య అశోకుని గమనించియు, ఎరుగనట్లు నటించి)

తివ్యరక్షిత (స్వగతము)

మంత్రికి సక్రమాట్యముఖ మబ్బెనో, లేదో? అబ్బినను సంధికి నమ్మతి కుదిరెనో, లేదో? సంధికుదిరినను నా హృదయనివేదన మంగీకరించెనో, లేదో? కయ్యమునకు వచ్చిన వానికి వియ్యమునకు మోముచెల్లునో లేదో? నెంటనే లొంగ లేదనికక్షనహించునేము? ... శౌర్య, వీర్యములుగల సతిని కోర

కుండని యోధుడుండునా? అందును, కాలాశోకుడు? భార్యా
వియోగి? నా యశావనము, సౌందర్యము, ప్రణయము, సహ
కారము, శౌర్యము ఈ నా పూజాద్రవ్యములు నా హృదయ
దేవున కంగీకృతములైతీరును.

అశోకుడు (స్వగతము)

ఎవ రీ బంగరు కోయిల? ఏ మీ అయూచిత సమర్పణము!

తివ్యరక్షిత (స్వగతము)

హృదయమా, నీదేశీయు లింతగా విశ్వాసముంచు
కొన్న నీ శూర రేఖ లిట్లుపసంహరించుకొంటివి! మీకళింగము
భీరయై కాకున్నను, వీర సేనాపతి తివ్య రాగసంరంభమున
విచ్చుటచే విచ్చిపోయినది. ప్రణయయాత్ర నభిలషించిన
ప్రణయిని దండయాత్ర నెట్లనధరించునుమఱి?
అశోకమూర్తి అమిత్ర ఘాతుక రేఖా పరివేషమే కనులు
తెరిచినను మూసినను చుట్టు భ్రమించుచున్నది.

ఘను : శోక మాత్ర్య నమిత్రఘాతు నొక్క భార తైకీకరణ కాద్య భారమందు
ప్రథమసోపానము రచించు భాగ్యచుట్టనేమొ పితృమగణము నెద నేవబోడు!

అశోకుడు (తనలో)

ఈమెయే తివ్యరక్షిత కాదుకదా? (వెలువడి ప్రకా
శముగా) ప్రణయ తపస్వినీ, నీ వెవరవు? నిస్పృహవలదు.
అశోకుడిడుగో స్వయముగ నేనంధినియమములు వినవచ్చినాడు.

తివ్వరక్షిత

(శిగున లేచి, భయసంక్రమణముల జూచి నమస్కరించి)

ఆకారము గొన్న నా ప్రణయతపస్యా, నీచే పితృ,
భ్రాతృవియోగిని గావించబడిన నీ పూజారిని. కళింగపుత్రి,
తివ్వను.

(కొన్ని పూలు తీసికొని పాదములపై వదలును.)

ఈహృదయని యొసగు అర్ఘ్యపాద్యము లంగీకరించుడు.
అదిగో ఆ పీఠ మలంకరించుడు.

అశోకుడు

ఓహో! కళింగపుత్రివేనా? సంతోషము. ఒక
దినముక్రింద సేనాముఖమున నిలిచి, మాతో స్వయముగ
తలవడి; నొప్పించి మెప్పు బొందితివి— నీలో స్త్రీ
రేఖలు నున్నవా?

తివ్వరక్షిత

అశోకనాథుని మెప్పుది భాగ్యము ప్రభూ.

అశోకుడు

భాగ్యము నీ కన్నతండ్రిది, నీబాసటగొన్న కళింగ
ముది. నీవుండియు కళింగమున సంధివిచారమున కేమికలిగినది?

తివ్వరక్షిత

నే నుండుటచేత నే అట్లు కలుగనైనది. ద్వేషము దిగ

ద్రావి రాజకటుంబికులును, ప్రజలును సార్వభౌమి కాహ్వన మొనగసిద్దులు.

అశోకుడు

అసలే వెన్నెలచే చల్లబడిన గాలితరగలను మఱిత మధురింపజేయుచు వచ్చిన నీ స్వరలహరి కాహరింపబడితిమి. ఇంతిరాత్రమున నీ కోయిల యెక్కడిదా యనుకొంటిమి.

తివ్వరక్షిత

మీ హృదయమున దీని కింత వైశాల్యమును బ్రనా దించి, ఈ కోయిల నందు సర్వకాలములకు బంధించివేసి కొనుడు.

గాయకి యయిన నేమి? పికిమ్ముకూడ

మాధవ ప్రీతిగా కాదే మనుచునుండు

మాగధేశ్వర—మధు పురుషాగమనము

దలచి బ్రతుకునకున్ వసంతమును దొడిగి

అశోకుడు

నీ తండ్రికి మేము రక్తపిపాసులం, సామ్రాజ్య వాదులం. మాతో సంబంధమా?

తివ్వరక్షిత

ఆ తండ్రి గతించియే పోయినాడు. నా మతమున దయ, సహనము దుర్బల గుణములు. అసమర్థుల ఆయుధములు ... నా బ్రతుకు బాటను పూలు జల్లుడు.

ప్రథమాంకము

13

భారతభండము నందు కొలుక గారాని కొయ్య కలిగి మిరాజ్యమంగుజేర్చు,
 తూన్పు భారత ప్రాంతోరణ రక్షగా తోసలీయుల నిల్పుచేసియుండు,
 దండ నుండి ప్రపంచ దండయాత్రకు మాడ కలయునిబ్బరమియగుగుదాన,
 ప్రేమించి, దాన మెప్పించి, మీ జీవితాంతరముల తరగల గరుగుదాన,
 యెదుగు అడుగుకు మీత్రోవ యందు గల్గుంట్లకము లేరి, నైటసగము పఱచి
 ప్రాంతియ ? మద్రతియ ? చుట్టి, సతియ ? అనగ భారతోధార కర్మలో
 బాలు గొందు.

అశోకుడు (తనలో)

నా యశావన కాలపు స్వప్నసుందరిని దర్శించుచున్నాను.

తివ్యరక్షిత

స్వామాజ్యలక్ష్మీనివలెనే నన్నును మీ వాదాకాంత
 మొనర్చినది మీ శూరహృదయ సౌందర్యమే.

అశోకుడు

ఈ హృదయమున కొక తివ్య అవసరమే.

పవతి యెడబాటుకు శాంతివిడిన యెడద దిగ్విజయ లాలితమ్మయ్య తేరలేదు
 సంతిమిత్ర కడమయి తివ్యను వరించ తేనెకుని వీడి అమృతాబ్ధిజల దోచు

తివ్యరక్షిత

ఉద్భవతను. స్వామీ, మీ గుణమాల నాకు నిత్య
 గానము. మీ నామమాల నాకు జీవనజలము. కేవలము మీ
 పాదములయెడ పూజాప్రసూనముగాదలచి జీవించుచుంటిని.
 మీ జయకిరీటపున్ గాంతి మృదులరేఖలొక్కటొక్కటి నాకునొకొక్కగర్వ
 రేఖ కాగ, నీక్రతుక అశోకనాథుమాఖికిస్తోత్రమోయన మనుచునుంటి

(దండవేయును)

అశోకుడు

సంధిమిత్రాదుల స్రవకృతులనలెకాక ఇందొక ప్రత్యేక నైలక్షణ్య మున్నది. నీ స్వర్ణలో నా హృదయము నకు బలమున్నది. రమ్ము. ప్రేయసీ, రాణి నగుము.

(దండ ఆమె చేతులకు వేసి తన చేతులతో వానిని (బుచ్చి పట్టుకొనును)

తివ్యరక్షిత

లోక బాంధవుని సమ్రాజ్యముతో లోపము కనపడదే!

...

...

రాజోదయ మదిగో

అశోకుడు

పున్నమ కాదా ? వెన్నెల రాజు ! రాకారేఖ లవిగో

...

...

స్థితమయూఃసరులూ

తివ్యరక్షిత

అహ! లోకము సర్వము అమృత స్నానము !

...

....

ఒడలు పులకవీను

అశోకుడు

ఆవని స్వర్గమేను

(తెరలో గానము)

(ప్రేమ కంఠైకలదా

లోకము

కత్తియొత్తిగిలదా

(ప్రేమకు

మోహితమై పోదా

విజయము

స్థానమిచ్చి పనదా

అంతయు

కాశ్వతము కాదా ? ||ప్రేమ||

బాధ భిక్షు కాదా ? ||ప్రేమ||

(ఉపగుప్తుడు ఇటునుండి అటు పోవుచుండును.)

అశోకుడు (పట్టుకొని తెచ్చి)

(ప్రథమాంకము

నీవు నా పెండ్లికి (నికటహాసముతో) తోడుపెండ్లి
కొడుకుచే ఆనందింతువు రమ్మ

ఉపగుప్తుడు (భయముతో)

చక్రవర్తి!

అశోకుడు

సరి కాని, పక్షులు సహిత మట్లు జంటలు కట్టుచుండ
మీ సన్యాసులు ?

ఉపగుప్తుడు

అది సరి కాని, నీకు మాత్ర మీ వినోద మింకను
ఒక్క నెలమాత్రమే. వినోదించుము. పై నెలలో నీవు దేవత
లలో కలిసిపోదువు నీ మురికి జీవితము మూతనడి ద్వితీయ
జన్మ రానున్నది. (మూసుకొని ప్రస్థానము.)

అశోకుడు (ఉలికిపడి)

ఆ! నిజమా? (వెంటబడబోవును)

తివ్యరక్షిత(అపి)

ప్రియా, నన్ను వదలకుడు. కాలాశోకునితో, నీ జన్మ
మున నెలజీవితమే చాలు నితిరమగు శతాయువుకంటె.

నెలగిసమ్మల యేక పూజకుకు నైవ, బ్రతుకుపాడవు బహుళదినప్రాప్తికి న
తట్టుకో గుల్లదను గుండెఘోరమొదవు! తివ్యబ్రతుకుద్రోవల వెల్లు వీర్చితింత

అశోకుడు

సరి సరి. ఆగుమా సన్యాసివాడు సత్యజ్యోతిషమే,
చెప్పెనో అసత్యముచే బెదిరించెనో? అతనిని పట్టి, సరక
గృహమున ద్రోయించిన ?

తివ్య (నవ్వి)

కపట సన్యాసియేయైన ఇప్పటి కప్పుడే దాటి
యుండును.

అశోకుడు

నాటి పరశురాముని క్షత్రియముజ్ఞము; జనమేజయుని
సర్పయాగమువలె, నేను పర్జినాజకయాగ మొనర్చి, అశ్వ
త్థామ నిష్పాండవ కృతినలె భారతము నిర్బాధము గావిం
తును.

(ప్రస్థానము)

తివ్యరక్షిత

ఆ ప్రవీణ ఖడ్గము గుంచి అప్పు డట్లు నా పని సగము తగించినాను మరని
ఇట్లు తిప్పు కొంపక అగ్ని వెట్టుకొనియే ఇందు నా పాలు ఫలమేము ఎంత
వణకొ?

తెర

వృత్త మ ర ం గ ము

★

(కలింగమున అశోకుని ఆరాధ మందిరము-అశోకుడు శయ్యాగ్రకుడై
(సవేశము)

అ శో కు డు

... ..

చా రు డు

ప్రభూ, (అభివాదముచేసి) మొన్నటి బౌద్ధప్రవాసకు
డా యువతెలమునుండి తలవూవాడక తేలుచు నెగిరిపోయి
నాడు.

ప్రథమాంకము

అ శో కు డు

(తనలో) యో! శక్తి! అతడొక మహాత్ముడైయుండును... .. నెల దినముల బ్రతుకునను నా కీ అహంకార విరోధములా? .. (ప్రకాశముగా) ఆ మహాత్ముని జూడఁబడెను. జూడఁజేయుడు.

(చారుడు అభివాదము చేసి ప్రస్థానము)

ఉపగుప్తుడు (తెరలో)

కిరుణ మతమ్మును బఱపెదము గౌతమ గీతల గఱపెదము
దమ్ముపదమ్మును తిలచెదము మోహనాస్త్రమును బూన్పెదము

అశోకుడు

ఏమా గానామృతము! ప్రాణములు పోసికొనుచున్నవి.
ఆ వాణియే!

ఉపగుప్తుడు (తెరలో)

అల! సుందర చంద్రగుప్తులకు అందనిఫలముల నందెదము
జాడ్యపతాకల నెత్తెదము విశ్వము సేకము చేసెదము

అశోకుడు

సార్థనుగు నీ గీతి నా హృదయ మెరిగి రచించినట్లున్నది. ఆనాడును ఇదే పాట. నాటి యుద్ధావసానకాలమున కళింగమున తిళుక్కున మెఱిపువలె నగపడుట, నాకంఠమున కెత్తిన కత్తి నుత్తరించుట, దేనికో మఱి కలిసెద ననుట, అంతయు నొక్క త్రుటిలో జరిగిపోయినది. ... అదే స్వరము ... అదే పాట! ఆపాట అప్పుడు నా కర్ణము కాలేదు. నిర్భాగ్యుడనై తెలిసికొనలేదు. కాని, ఇతడే తిరిగి ఆ అహం

రాత్రులు సంధిసమయమున నాకు భవిష్యము చెప్పినది...
 (తన్ను చూచుకొని) చండనిరంకుశుడగు మాగధుని మర
 ణావతార మెంత హాస్యాస్పదముగ నున్నది! ... రోజులు
 లెక్కిడుకొనువాని కభిమాన మేల?

ఉపగుప్తుడు

(ప్రవేశము)

అశోకుడు

పరివేషసూర్యుడగు నిత డెవరో మహాత్మునినలె ను
 న్నాడు. (లేవబోలు, బలహీనతతో నమస్కరించి) స్థితి
 చూడ, కాలముతీరునల్లే తోచుచున్నది.

ఉపగుప్తుడు

తీరిపోవును. దివ్యుడ వగుచువు. ఇంక నేడు గడియలే.
 (చేయినెత్తి) ఆఁ ఆఁ, కూర్చుండుము.

అశోకుడు

(సప్రయత్నముగా లేచి) క్షమించుడు. ఇన్ని యేడులు
 నేనేమేమి చేసెడివాడనో తెలియకయే. ఈ యేడుగడియలైన
 పాపభూయిష్టముగు నా పూర్వజీవితమును తొలగిన మొనర్చు
 కొను విధమున జీవించుతీరు తెలుపుడు. ఉద్ధరించుడు.

ఉపగుప్తుడు

మానములో మరణము కలుగునన్ననే యింత నైరా
 గ్యము ప్రబలినదే. ఏ క్షణమును మృత్యుసన్నిధిగనే యెంచు
 కొను మానస్యాసుల కానందోత్సవాభిలాష మెట్లుకలుగును?

ప్రథమాంకము

అశోకుడు

క్షమించుడు. గురువరా, కర్తవ్య ముపదేశింపుడు.
నగలు మరణించునప్పటికైన పరివర్తుడ నగుదునేమొ!

ఉపగుప్తుడు (చిరునవ్వుతో)

మనుష్యులకును కంటకుడ ననిపించుకొను నీవు దేవత
లకును పూజ్యుడవు కాగోరుచుంటివా?

అశోకుడు

ఆ. స్వామీ, మిక్కిలిగా కోరుచున్నాను. ఈయేడు
గడియలకును తత్పూర్వ జీవితమునకును సంబంధము తెల్పించు
రేఖను మధ్యగా కత్తితో గీయనెంచుచున్నాను.

ఉపగుప్తుడు

పశ్చాత్తాపము హెచ్చుగా కలుగుచున్నదా?

అశోకుడు

కలుగుచున్నది. స్వామీ, ఆ మంటనాలుకలు నాకల్మ
షము నంతను నాకివేయుచున్నవి.

ఉపగుప్తుడు

ఆ. చిచ్చు నిన్ను కాల్చివేయుట లేదా?

అశోకుడు

కాల్చివేయుటేకాదు బూడిద చేయుచున్నది. అం
దుండి ఏడుగడియ లాయువు కలిగిన న వాశోకు డుద్భవించు
చున్నాడు.

ఉపగుప్తుడు

కుమారా, ఉద్భవించుట కేడుగడియలు పట్టును. కా

లాశోకత్వమును కోశమునుండి దేవతాప్రియుడగు ధర్మాశోకుడు చీల్చుకొని, ఉద్భవించును.

అశోకుడు (సామ్రాంక్షపతి)

మూర్ఖచక్రస్థుల కిటువేల్పులగు కౌటిల్యుని, అర్హతయశస్సుని అపరావతారులరు, అర్థము చేసికొనుచున్నాను.

ఉపగుప్తుడు

తథాగతుని ఇచ్చు. బుద్ధుం శరణం గచ్ఛామి! ధర్మం శరణం గచ్ఛామి! అశోకవర్ధనా, నా అనుశాసనమున నీజీవితమెట్లుండిగలదో కనులుమూసికొని, దర్శించగల మేఘోచిత్రమును నర్థించుము.

అశోకుడు (అర్థనిమిలితుడై)

మీలో సంకల్పచూత్రికృతైక సామ్రాజ్య సర్వసర్వం సహాత్వమును గాంచుచున్నాను. మీ మంత్రమోహన బౌద్ధగీతా వాతావరణ సృష్టిలో భర్మా సింధుకోశ పరివర్తియు, గాంధార కిన్యాకుమారుల్యపవిష్టితయు నగు సమస్తభారతమునొక సింహాసనముగను, తథాగతు లందుపై అశోకవర్ధను నభిషేకించుచుండ పీతపతాక పటమును ఛత్రముగాబట్టి, మీరు త్రింశత్రోతి భారతసంతానమునకు నభయమొసగుటను దర్శించుచున్నాను

ఉపగుప్తుడు

శుభమగుగాక! కుమారా, నీవు కాంచునదే నీ భవిష్యజ్ఞవనచిత్రము.

పథమాంక్షము

అశోకుడు

గురుగ్రామణీ, కరుణించి, భక్తు 'నుపాసకు' గాఁగొని, కర్తవ్య ముపదేశించుడు. సరిగా నాహ్వానయప్రాణ తంతువునే తాకి, మీటి, మోయించితిరి. జోహారులు మీకు. ప్రేమాశ్రుదీక్ష నొసగి శిష్యునిగా బరిగ్రహింపుడు.

ఉపగుప్తుడు

(ప్రియదర్శి, నీవాంఛ తీరుగాక! దాన భారతి రాజస్వతి కాఁగలదు. కాలాశోక నామమింక నీకుతగదు. లోకప్రియము నకు దర్శకుడవై ప్రియదర్శి నామమున రంజిలుము.

అశోకుడు

దివ్యోత్తమా, ఆజ్ఞాపింపుడు. ప్రియదర్శి శిరము మోడ్చి, నిలిచినాడు.

ఉపగుప్తుడు

జగత్కల్యాణుడు పూర్ణరూప మొసగుకొన లేకున్నను సాక్షాత్కరించుకొన్న విశ్వ స్వప్నమునకు రూప మొసగవలెను.

ధార్మిక కుఠావంత్ర నిస్తబ్ధమగుచు 'ద్వేష' సర్వ మేగ, స్పర్శవేదితాకు పొందినట్లొకఁడొకరు బంధుగులుగ నెసగు సంఘమునకు దైవమెందలొఱుకొ? సంఘం శరణం గచ్ఛామి !

అశోకుడు

మహాత్మా ! ఈ పాపికి, నీచజన్మునికి, బంధు మాంత

కునికి, విషయలంపటునికి, సంతత మృగయావినోదికి, బౌద్ధ మతిముఁ తావు దొఱకునా ?

ఉపగుప్తుడు

అంగులును బుద్ధులు కాలేరు. కాని, పితృహంతకు డగు నజాతశత్రుడు, సంతత హింసాత్మక యాగలోలుడగు బింబిసారుడు, పాంథజన హత్యావ్యాపారమున రక్తాన్నము గుమచు అంగుళిమారుడు, సీచజన్మలగు కంబళ గోసలులు, తుదకు తథాగత భ్రాతకే ద్రోహియైన దేవదత్తుడుకూడ బౌద్ధస్వర్గమునకు వెలికాకపోగా, నీవా ప్రియదర్శీ, పశ్చాత్తాప సంతపుడ వై ద్వితీయజన్మ నొందియున్నావు. కళింగ యుద్ధ రూపమున తథాగతుడు నీకు ప్రత్యక్షమై దీక్ష నొసగుచు న్నాడు. చాణక్యసృష్టియగు నీ విశాలసామ్రాజ్యము నేకరాజ కముగా బౌద్ధచ్ఛత్రముక్రింద పాలించుచు జయస్తంభములు కాక ధిర్యస్తంభములు నిలుపుము.

అశోకుడు

మీ శ్రీముఖమునుండి నిర్ముక్తమయిన కళింగక్షేత్ర వాణి బోధిన్వ్యాగీతయని తెలిసికొనుచున్నాను. కాని చండ సత్ప్రపథాన మగు నా ప్రకృతి తిరిగి ప్రాతగాడిలోనికే తార్చునేమో !

ఉపగుప్తుడు

భగవదిచ్చ యది కాదు. నీవు పూర్వ జన్మమున కాశ్యపబుద్ధునకు పరిహాసమునకై మృద్ధిక్షము బెట్టి—నిమ్మ బ్బితీయాంకిము

మార్గముల బట్టిన నీ శక్తిమహస్సును దేశోపయోగమునకు
 ిజే సంకల్పించిన ఆయున అశీషును బురస్కరించుకొని—
 ఈజన్మమున 'జీంబు'నీవ్యాపాధిపత్యము సంచాదించితివి. నేను
 భవిష్యత్తును తుడను నీవు రక్షకుడవు. లోకములు నీ ద్వార
 మును రక్షింపజేసి యుండవలెను. నీలోని దుష్టసత్త్వము త్రుప్త
 పట్టి, యత్పూర్వకర్మలవిస్మృతిని ముంచి వేయగల యంతగా
 నీయశస్సు పంజరగలదు. అశోకరాజ భీక్షువును సుపాదించు
 కొన్న బౌద్ధభారతము ధన్యము.

అశోకుడు

గురువుల ఆశీర్వలము. సింహాసనస్థితుడగు 'అర్హతు'
 డనిపించి చరిత్రనిర్మాణము గావించుకొందును. (తనలో)
 మహాత్ముడగు సింగళవత్సజీవుని వాణి నేటికి నిజ మైనది.

ఉపగుప్తుడు

ఎంద రశోకుల యుద్ధభూములను । విశ్వదేశములు కోలుపోయెనో
 ప్రేమబంధమున జుట్టెదము । భూమి స్వర్గముగ మార్చెదము
 (ప్రస్థానము)

(తెర)

ద్వితీయాంశము.

ప్రథమరంగము

(పాటలీపుత్రపు వీధి తేరముండును వచ్చి)

నాథు

విజాతి రాజులు అరాతిభాజులు । స్వదేశ తటముల నొరగెడిరా!

ఆ॥విజాతి॥

‘అమిత్రమాణుక’ మహర్షిరేఖలు అశోకమూర్తిని మణికసురా ॥విజా॥

బగవత్స్వేరిత భారతప్రభుడీ మాగుడుడే మన ప్రభువగురా !

తేరా.....కరరా.... భారతపుత్ర ! ॥విజాతి॥

(ప్రసాదము)

ద్వితీయరంగము

(ఆతేర లేచును. పాటలీపుత్రమున నుత్సాహమున తేరముండును వచ్చి)

ఉపగుప్తును

దేవలోకమొ, మానవలోకమొ, భేదము కనబడనీ వెలుగులు నిరిసినవి

దేవతాప్రియుని, దేవతాగుణుని, మాగధోత్తముని మహిమల మునుగ॥ దేవలో॥

(ప్రసాదము)

తృతీయ రంగము

(పాటలీపుత్ర పురోహిత, తపస్వీ, తేర లేవగా)

నేపథ్యగానము

భువికి దివికి న్నిచ్చెన నలిపి, స్థావరము లాతిధ్యమొసగు || భువి||

జీవరసములు చేర్చి ఫలముల నతిథులకునై పెడితు తరువులు

నృదయరసములు చేర్చి యంజలి నతిథులకునై చూచు సువములు || భువి||

హేమ, కుణాలుడు (పవేశము)

కుణాలుడు:- చూడుము హేమ,

ఎంచి, తీయతేనెల విదిలెడ నుమాళి క్రేమపద, ఆత్మనతికానబెట్టి, ఉన్న
వానితో తృప్తి గొననెచుతాన, వధునమూర్తి ఎంతటి క్రేమకత్తమూర్తి
యానా!

హేమమాల:- ఇటు చూడుడు

పూలపొట్టలలో నుండి ప్రోవచేసి, తేనెపట్టలు పెట్టను కేనెటిగ
పేర్చుచుండు లోకమునకు బెట్టుకొఱకొ? ఎంత విశ్వగతప్రాణి! ఎంత ప్రేమి!

కుణాభుడు

మూలము మించిన ననుకరణము హేమ, నీయెడ నా
హృదయము ముగ్ధము కాకయుండదు. నీయెడ నాయెడ
నందుకొన్నది. నీ జీవిత సేహమున నా జీవితము భాగ్య
వంత మైనది.

హేమమాల

నిత్యమోహకమగు మీహృదయ సౌందర్యము నాకు
చిరజీవి యని నమ్ముచున్నాను. మీరు నాకు దక్కుటలోనే

నాయకత్వమున్నది. మీయట్టి యాశ్వురీ ము బహుమానము నకు నే ననర్హురాల నేమో అనిపించుచుండును.

కుణాభుడు

ప్రతిహత మగుగాక! నీమాటలలో నశ్లేలములు దొఱలు చున్నవి!

హేమమాల

కాదుస్వామీ, నాహృదయ ముచుందరము కాకపో వచ్చును. అగుచో మున లే మిమ్ము నాస్వత్వము చేపికొనను. కాని నిధికృతమగు నాంగిక లోపము లేవే కలిగిన?

కుణాభుడు

నాకు కలిగిన?... ప్రాణమోహనము మన ప్రేమ హేమా. తుచ్ఛభౌతికము, సంకుచితము కాజాలదు.

హేమమాల

మీరు ప్రేమించుకొలది, ఇంకను అర్హు ననిపించుకొన నెంచి, జీవితము చేతనుంచుకొని మీ పాదములచేరి నిలి చియుండును. మన అలోకప్రేమయే మరల నమగళముల నుండి కడిగి వేయుచుండును.

కుణాభుడు, హేమమాల

మానవత్వమున నుకుటమెత్తెనము వస్తుగో నాతో? ...రాలోయా ||మాన||

కుణాభుడు

త్యాగము నెంతో మోహించి, తమము కొంత కష్టమింది

నేనాస్వేషణ చేసినా?

ద్వితీయాంకము

హేమమాల

దినదిన ముక్తమజీవులను సృష్టిచేయు భగవంతునికీ చేతోడై మన ముందామా?

కుణాళుడు, హేమమాల

ద్విజమ్మలకు తేక్షణనొసగి, దివసై కీ భువి నెత్తేమా?

దేవతలను తలతెన్నేమా?... ||మాన||

(నడచుట నభినయించుదురు)

(ఆతెరి లేచును. విపణిపీఠి, అంధభిక్షువు కూర్చుండి ప్రవేశము)

అంధభిక్షుకుడు

వందలో ఐందలో బంగారమును వెదిపి, తిందురె నాగోడు కందురయ్యా

భాగ్యదేవతాక్షియలు మీ కేవిలాటు నిరభిగ్నజ్ఞి రక్షించరయ్యా

[అశోకుడు మారువేషమున ప్రవేశము. కుణాళుడు, హేమమాల

సైగలతో అభివాదము చేయుదురు. అశోకుడు స్వీకరించును.]

అశోకుడు (తెరలోనికి చూచి)

మొన్న యవనరాయబారి డెయిమేకన్ ఈవిధముగా
రత్నములు రాసులువోసి ఏదేశమునను అమ్ముట, కొనుట
ఉండదన్నాడు.

హేమమాల

రాసులు! ప్రక్కనే ఆకటి కెండి, శోషపోయియు జాలి
కల్గించలేని ఊద్ర, ఆర్త భిక్షువు!

కుణాళుడు

ఇవి వర్తకమునకు పోసిన వగుటచే వీరివికావు. ఒక్క
క్షణములో చెదిరి, తరిగిపోవును. తక్షణిల, శ్రావస్తీ, కాశి,

రాజగృహ, వైశాలి, కౌశాంబులలో ప్రఖ్యాతులైన ద్వా
దశధనిస్వాములున్నారే వారివి అసలు రాసులనగా రాసులు.
అవి చెదరవు సరికదా, పెరుగుటయే పని.

భీష్మకుడు

ఋషిమూర్తీని సానచంద్రముగాను కడుపు చల్లగ బ్రతికి కరుణించు య్యా
కలవకన్నులు, కాళ్లు, కడుమెత్తనగు గుండె! కుంటికి గుడ్డికి కూడేసి

పాండవ్య

మీరిచ్చు పణములే మాకు నిష్కములై కలవుకాచిన
అన్న స్వర్గానికి మెట్లు కడ్డాయి బాబూ. దేనతాపియులు.
మీకీర్తి హేమా కుణాలుర జంటకీర్తుల వలెనే ఆర్తుల హృద
యాగోపాకాలి స్వామీ.

కుణాలుడు (హేమపంకచూచి)

చూచితిరా? గంటగా చూచుచున్నాము. ఒక్కొక్క
పణ మిచ్చిన పుణ్యమున పోలేదు.

హేమచూల (కుణాలుని వంక చూచి)

మనమును చూచి, ఊరుకొనవలసినదేనా స్వామీ?

అశోకుడు

(ఉంగరము తీయబోవును.)

కుణాలుడు (వారించి)

మీరిప్పుడు మారువేషమున నున్నారు.

భిక్షుకుడు

పరమాన్నమును తిను ప్రభువులు దీనులను కరుణించరా?

అనాధపక్షులను ప్రభువులు చూచి చూడఁజూచురా! (శూన్యదృక్కుతో)

చూచుచు వెళ్ళిపోతున్నారా?

హేమమాల

నాయనా, శరణాలయ మనకు వెళ్ళకపోతివా? అంతటి
మహారాజును సమకాలికుడివే! దానిప్రక్క నియవస్థ యేమి?

భిక్షుకుడు

వారి శరణాలయములో నూరు చోటులుంటున్నవా తల్లీ
అందరుండగానూ?

అశోకుడు

అంతే? అవి పట్టనంతమంది ఉన్నారా నీకన్న దీనులు?

భిక్షుకుడు

అనికాదు తండ్రీ. అధికారి బాబులు తిన్నంత తినగా
మిగిలితే, ఆబాబులికే కారలపర వారుంటారు చూడండి,
ఈవనీ, ఆపనీ చేసిపెడుతూ, వాళ్లందరినీ అనాధలక్రింద
తెలుపుచుచేయించి నింపేశారు శరణాలయాలు. ఆ మారాజు
కాకపోయినా ఏ మీనంటి వారయినా చిత్తగించండి తెలు
స్తుంది.

అశోకుడు (కుణ్ఠాబ్ధునితో)

ఏమీ, ఏవనినైనను చేపిశోగలవారేనా నా రాజ్య

మున అనాధలు? నా ధర్మమున కీ భూమియే చాలదని
తలచితినే!

భిక్షుకుడు

ఇంక పొండి బాబయ్య. అడుక్కోవలసిందొస్తే మీతో
జాచకార్యాలాడుతు కూర్చుంటే కడువెలా నిండుతుంది
కనక! వేముగా చెప్పుకోగలగాలికాని, ఎంత రాజయినా
ఎందఱకు వెట్టగలడు?

భగవంతుడికి దయలేనచో, మావుని! నీ లేదా?

అశోకుడు

దేవుడున్నాడందువా? | సీయదర్శి శరణాలయము
లుంచిన నవి కిచిత్తరీతి నుపయోగపడ నిచ్చుటలేదే!

కణాలుడు

నిక్కపు వైడిపూడికలు నిల్పిరా! భగవంతుడేల? ఈ
చక్కిని మావత్వి శుభకర్తవ్యము మాత్రము కల్గెనందురా?
వెక్కరు 'ధర్మమాత్ర' 'ప్రతివేదకు' లేనదికే? నశించిరా?
ఎక్కరె ధర్మపీఠముల నెక్కటి రక్కసులున్ పికాచులుకొ?

అశోకుడు

ధర్మార్థము వేరుచేసిన ధనము నధికారుల పరముచేసి
చేతులు కడుగుకొను చున్నానేకాని, పై పరిశీలన లేదు.
నాకడు పుడికిపోవుచున్నది. లోపము ఉద్ధుకొందును.

(ప్రస్థానము)

స్వతీసుంకము

హేమమాల, కుణాలుడు: (మూకాభివాదము చేయుచును)
నిన్న కోటలో సంతర్పణ జరిగినదట. వెళ్లకపోతివా?
కఱవు తీటివోయెడిది.

మాధు: (ప్రవేశించి, తండ్రిని లేపుచు)
వారెవరో పరాన్నభుక్కులు. మన రక్తము వేళ్ళు,
మన వాంఛలు వేరు. వారెవరో నేమిటి? ఎన్నితడవలు
చెప్పాను? రా. నీవు తిన్నాకనే నేనుతింటాను. (వణకుతో)
తండ్రి ముప్పిసూటికిపాల్పడానిన్నమాట మాధు భరించలేడు.

భీష్ముడు (కొగిలించుకొని)
నాకుమాత్రం మారాభిమానాలు లేకనా? (నడచుచు)
కాదు. నీవుపడే కష్టాలు కళ్ళార చూడలేక. ఇదిగో (ఖాళీ
జోలె విదిల్చి) ఇదిగో మానవుల్లోని మానవత్వం. పద. అభి
మానం చంపుకొని బ్రతుకుటకంటె, అభిమానంతో మర
ణింతములే.

కుణాలుడు (చూపుచు)
ఇవిగో. ఈ చేతిమూటలు కుక్కుటా రామమువఱకు
తెచ్చిపెట్టగలరా?

హేమమాల
చెటియొక సువర్ణము నిత్తుము.

మాధు
నమస్కారంబాబు. మీనంటి అతిదయాపరుల ఈ
ధర్మబుద్ధి ఫలితాలే యీ భీష్మక కుటుంబాలన్నీ! మీగతుల
కోసం మిక్కిలి అవగతి!

భిక్షుకుడు

మీరెవరో హృదయం ఉన్న అధికారులూ అగు
పిస్తారు. మీవెంట వస్తాం. పనిచెప్పి, సక్రమమైన కూలీ
యిప్పించండి.

సామమూల

రాజప్రసాదమునకు ప్రాకారములు కట్టించున్నారు.
పని యిప్పించెదము. వత్తుదా?

భిక్షుకుడు, మాధు

కృతజ్ఞులము.

సామమూల

ఇంటికేగి, త్వరలో వచ్చెదరా. ఉపకరణములు తీసికొని

మాధు

... మా కెల్లా? ... లేదు. (భుజము చూపుచు) ఇదిగో.
ఇదే మాయలు. (చూపుచు) ఇవిగో కాళ్లు, చేతులు! ఇవే
మా పనిముట్లు!

భిక్షుకుడు

తమరు దయచేస్తూ ఉండండి. వెనకే వస్తాము.

కుణాలున్న (నైపుచుచు)

అట్లుకాదు. మీతో నైపుచుటయే మా కాశందము.

అలవాటు.

ద్వితీయాంశము.

33

భీక్షుకుడు

అట్లయితే, ఆమూట లిలా యిప్పించండి బాబయ్యా!
మోటుమనుషులం, మా కేమిటి? అధికార్ల అనుగ్రహంఉంటే
అదే చాలు.

హేమమాల

ప్రతిఫలం తీసికొని, ...

భీక్షుకుడు

చెటొక పణం యీవచ్చును. లెండి బాబయ్యా.

మాధు

ఎందరో అయోగ్యులకి మా శిరములు వంగాయి.
చుట్టు త్రిప్పకొనుటే, మండలేశ్వరులు మొదలు విషయ
పతులవఱకు, అందఱు. సహించలేనంతవఱకు అభిమానం
చంపుకుని తిరిగాము. రోజంత కష్టించినా రోజువెళ్ళదు ...
ప్రభుత్వంమీద పైనుండి క్రిందివఱకు అసహ్యం కలుగు
చున్నది. సత్రములట! ధర్మములట! భరణములట! స్వసం
పాదన కానిది మాకిముడదు. వద్దు. గొంతు దిగనైనాదిగదు.

కుణాలుడు

చెప్పడు. మీ కేమి కావలెను?

మాధు

భీక్షుక పోషకుడు రాజు. స్తబ్ధమానవులు తక్కిన
స్వాములు. దిక్కులేని నిరుద్యోగులం! అవకాశము లభిం

చేనా, అశోకరాజ్యమునకు సహమంత్రత్వం చేయగలం.
వైన నెట్లున్నను ప్రజాకంతం మోయించేవారం. ఆగర్భ
శ్రీమంతులు దర్శిదనారాయణుల ఆర్తి నెరగడం శేచరాలు
జలచరాలకి ప్రాప్తినిధ్యం నహించడమే!

కుణాలుడు

ప్రభునిచే తనపాలన నెడ ప్రజాభిప్రాయము నెఱిగి
మనవిచేయుటకే మేము నియోజితులము. మీకొక కనేక
పనులు కల్పింపబడుచున్నవి.

మాధు (నమస్కరించి)

మహారాజు మహనీయుడు.

భీష్ముడు

ఇంత స్నేహపాత్రత కలవాటుపడని ఈ జన్మల కమృత
సేచన గావిస్తున్న మహనీయుల నెఱుగగోరుచున్నాము.

హేమమాల (నవ్వుచు)

రాజసేనకులము.

కుణాలుడు

నేడు కడు సుదినము. పాటలీపుత్రపు పాటకులు మీ
స్నేహమున భవ్యులు.

ప్రాణుల దాస సత్వ ప్రతిపాదకులైన పరాన్న భోక్తృతా

మానసు లారిపోయిన నుచూ మన భారతదేశ సంగ్రామా

మూనును పూర్ణాప నున నొప్ప. స్వతంత్రము నింకి సేమి కొ

ల్పానిది మాతృభూమి మిము బోలిన బిడ్డల గాంచనేగదా!

ద్వితీయాంకము

35

హేమమాల

ప్రజల ఆదర్శములు, ఆభిలాషలు తెలిసిన యువరాజు
కూడ తమపాలన వచ్చినప్పు డీధర్మసంస్థల నిర్మాణానించునా?

కుణాలుడు

అంతవఱకునా ? అవకాశ మున్నచో జేపే ఈ ధర్మా
గారములను కర్మాగారములు గావించుగలడు.

మాధు

యువరాజుకు నియంతృత్వము నిస్తే కాని భారతం
బాగుండదు.

కుణాలుడు

యువరాజుకా నియంతృత్వం ? లేక రాణికా ?

మాధు

భిక్షుకాంబరములను వేసిని వెనుక కెన్నడు వెళ్లనీవని
పేరు, బడసిన గడప లిట్లే వెలుగుచుండెడివా?
నేటి ఆత్మాధార స్థుల దేశమానవ వ్యక్తిగారవ
తస్మిన్లోద్భవ గుణవిరక్తుల తళుకు లుండేవా?

చతుర్థాంకము

(పాటలీ పుత్రము, అశోకారాచును ముంగిట అశోకవృక్షము నాల్గి మొదట నిత్యమల్లెమొక్క మందొక భటుడు వెళ్లును. వెంటనే పోవుచున్న అశోకుని ఉత్తరీయము కొనగొల్లతో పట్టకొని ఆపుచు ప్రవేశము)

తివ్యరక్షిత

ఇంత బ్రాద్దుగుండి ప్రయాణ మెచ్చటికో... తిమ్యాప్రేయసి తెలిసికొనవచ్చునా?

అశోకుడు

ఆచార్యాదులెదురుచూచుచుండురు. బుద్ధప్రతిపద్యుత్సవములు జేపటినుండియేకదా?

తివ్యరక్షిత

పోనిండు. రాణికిని, పెరవ్నారికినిగల యంతరముకూడ తొరుమారు చేయుచున్నాడు.

అశోకుడు

ప్రేయసీ, నీకు తెలియకనా అడుగుచున్నావు? అశోకుడే యిప్పుడు శాసకుడుగా కాక, కేవలము బుద్ధభక్తుడుగా, బోధయాత్రికుడుగా అరుగుచున్నాడే.

తివ్యరక్షిత

అనుకొన్నంత మాత్రమున అశోకవర్ధన ప్రేయదర్శిలో

శాసకత్వమును తరుగదు, తిమ్మాదేవిలో శాసక శాసకత్వమును తొలగదు.

అశోకుడు

కర్తవ్యవేదులగువారికి బౌద్ధతేజముముందు ప్రియ శాసకత్వములు, లోక శాసకత్వములు అన్నియు సతపింఛములే.

తివ్యరక్షిత

పోనిండ్లొక్కగడియయైన... ఆగ గలరా?

అ శో కు డు

సేవకా, ఆచార్యుల నొక్కగడియ ఆగవలసినదిగా కోరుము. ఊ! తేల్చిపంపుము.

తివ్యరక్షిత (ఉద్విగ్నయై)

జీవిత నిక్షిప్తమగు రసమునంతను అంకిత మొనరించు కొన్న వ్యక్తికినీ ఒక్కగడియ కర్థమొక్క గడియయేనా స్వామి?

అశోకుడు

కానీ, సేవకా, వారిని వెళ్లుచుండుమనుము. పెనుక నుండి కలిసికొందును.

(తెరలో)

చిత్తము

తివ్యరక్షిత

మీయావనచంద్రుని శుక్లపక్షమును దేవి కర్పించితిరి. ఇంక పూర్ణమాజ్యోత్స్నలను పట్టపురాణి సంధిమిత్ర కొల్లగొ

ట్టినది. ఈజీవితావిష్కరణమై, ఈడపవేణిక మీజీవితనవంతిని
సంగమించు నప్పటి కప్పుడే బహుళ పక్షారంభమైనది. అమా
వాస్య రాకముందే నాప్రాణముల కీరాహుగ్రస్తత యేమి?

అశోకుడు

రాణీ, నీకేమి తిక్కువ చేసితివో అర్థముకాదు.

తివ్యరక్షిత

అర్థముకాదు, ఆవును. నాజీవితప్రారంభమట్టిది. నేనేఆ
సంధిమిత్రునై, ఆదేవి నై ఎందుకు ప్రభవించకుంటిని? నేనింత
ఆలస్యముగా ఏలజన్మించితిని?

అశోకుడు

విధికూడ సమాధాన మొసగలేని సంశయము.

తివ్యరక్షిత

నాకర్త! పట్టపురాణికి యువరాజు కుణాలు నొసగితిరి.
దేవియు వీరప్రసువై నది. గతించినవారు వీరమాతలవగా...
బ్రతికియున్నదానను. నాకో? నాకును పుత్రగాత్ర పరిష్కంగ
సుఖమొసగుడు!

అశోకుడు

అదియారాణి, వారందఱును కుమారాశోకునికీ, కాలా
శోకునికిని రాణులన్న ప్లేరేపొందిరి. నీవు ప్రియదర్శి నృపాలుని
పరిణత హృదయమునకు సమీపస్థుడై, పూర్వప్రతీచీదిక్కుల
దాకి, వెలుగు ధార్మిక సామాజ్య తారకమునకు ధ్రువతార
ద్వితీయాంకము

నె, నెలుగొందుచుండ, యశోధరా సిద్ధామలవివలె తిష్ఠాశో
కులనామములును బౌద్ధశిల్పుల సిద్ధాంగులుల దగిలెడు గాను
రాయలలోను, అణునణువులలోను అంకితము కాగలవ.

తిమ్మరక్షిత

అన్నమునకేప్పు ప్రాణికి చం దునిజూపి, తృప్తిపడుము
న్నట్లున్నది.

అశోకుడు

కాదిటుచూడుము.

ప్రతినిధులో మత్తైన యరరాజులో కాగలవారె తక్కున
సతుల కుమారు లంతకును. సాద్వి! అశోకునికాలమందె. ఆ
పతివృద్ధయమ్మతో కలిపి పాలనచేయుట భూమి, సన్తతభా
గతు నవతార కార్యమున కాటము విటులె నెట్ట నిచ్చుచున్

(గడ్డము పట్టుకొని) ఉత్పతములగుటతోడనే పత్తము
సంతోషముతో పంపుము.

తిమ్మరక్షిత

విటా, పిఠా, గ్రహ, పుట్టున్నా శాసించు.

ఇచ్చట 'సీతకోక'ధరించుచు ఛాయల, హనిపూజలో
నిచ్చలు బూపి, రాల్చుకొను 'నిచ్చల-మల్లియ' పూలపూతలక
నిచ్చలు లెక్క పెట్టుకొని నిల్వదేళిఁజూచిరిక్ష చేయుచున్;
'అంక'వల్లియోక'రాల్చుకొను అంతట కులియైక ఇశోరజామునె?

అశోకుడు

అమరిగ్గలము లనకూఁడు. అనుమితికిదాటి బ్రక్కగడ్డియ

అగను. రాజులోకమున కగ్రగామి కావలెను. అట్టిచో, రాణి విచారించరాదు. స్వీయ సుఖము లక మొగము వాయరాదు. రాచదంట త్యాగమునుండి లోకహితోన్మీలకమగు నమృతము పుట్టుకొని వచ్చును.

(అశోకుడ ప్రస్థానము. తివ్యరక్షిత కపాటములో నిరీక్షతో నిలుచును, తెర. తిరిగి తెరలేచును. హజలబద్ధశ్యము)

తివ్యరక్షిత (నిట్టూర్చి)

యశావనము మోయుటెంత సులభముగా తలచినాడు నాధుడు? ఒంటరి తనము దుర్భరముకాగా నాధు డుజ్జయిని నున్నప్పుడే దేవినితోడు తీసికొనలేదు? ఇప్పటికి నేనుమాత్రమే మంత పరిణామము అప్పటి తన కంటే? రాణులు తమ యశావన జ్వాల నణచుకొనలేక పోయినచో భస్మము కావలసినదే కాక రాజుల ఆత్మశోభన మహాయజ్ఞమున నదియే స్ర్తాణ పదార్థము హవిస్సుగ కూడ నుపయోగపడవలసిదేనా? ఆ హా! భారతీ నీసంతానమున కెట్టి పక్షవాతసౌందర్యము పట్టినదమ్మా! నమజ్వలితాగ్ని గుప్పిటను, సంక్షుభితాబ్ధిపుక్కిటను నిలుచునా? యశావనైరావతిమునకు నవి యశావనాంకుశము కాని కుదురదు. మహారాజు శోభన మందిరమున నెన్ని శిలామూర్తులులేవు? ఎన్నిదాదమూర్తులులేవు? ఇది చైతన్యమూర్తి యైపోయినది మానవమూర్తియైనది. ఈసౌందర్యశకలములో

ప్రేమికు నుంచుకొని ఆరాధించుకొనను హృదయముగాడి,
యశావనము కారణముగా సున్నితమైపోయి ఏ పాటి నిరాశ
కైనను ప్రళయపర్వతము బ్రద్దలగు నంతటి దుర్బలయైనది!
(నిట్టూర్చికూలబడును.)

ప్రణయినీ వియోగ తాపోపశమనమున కుపకరించి
చంద్రికల గళగించుకొన్న శశికాంతశిలాద్రవములను మోడు
ప్రమాకునకు పాదు చేసిపోసికొన్నట్లు, ప్రకట పారిజాత మధు
వులు పదిలపఱచి, పావకునికి దాహమిచ్చినట్లు ఈ
ప్రణయతపస్విని హృదయరోచిస్సులను ఆ నూనె ఆరిన దీపక
ళిక కర్పించుకొని చావనులేని అభాగిని యైనది. (మూర్ఛ
పోవును.) (తెరలో)

ఎన్నాల్లిట్లు కనాట తోరణమై వ్రేలాడి వ్రేలాడి కృశించెదవు!
కుత్సిపాసులు కూడ తీరునాయేమి ?

అశోకుడు (ప్రవేశించి)

(ఆమె నొడిలోని కత్తుకొని, కమండలూదకముల గనులు తుడిచి)

ఎంతవనియైనది? ఎంతవనియైనది?

తివ్యరక్షిత (కనులువిచ్చి)

స్వామీ, దయచేసితిరా? (మజల కన్మాసి) దాహము!
(ఈయగాత్రాగి) ఈదీనురాలిపై కరుణించుచుంటిరా? (చేయి
నందుకొనును)

అశోకుడు

బుద్ధ సప్తహమంతియు నుపవాసమేనా?... ఏమి నీ
అదృష్టము!

(తెర)

పంచమరంగము

(పాటలీపుత్రము; వీధిలో ఉపగుప్తుడు)

రాజును సంఘవైద్యుడగుగా.. జనుడా, రాజును సంఘవైద్యుడగుగా॥
చ్యాధినివారణవఱకులేక అది రాక చూచుటే గర్హితదా॥జనుడా॥
దుష్టశిక్షణమువఱకు లేక మఱిదౌవ్యకారణమె తరుగుమురా రాజా...
రాజును సంఘవైద్యుడగుగా

తృతీయాంకము

ప్రథమరంగము

(పాటలీపుత్రము-తిష్యారామము వైఅంతస్తున నిలబడి, క్రిందచేరి భిక్షువు
లకు ముత్యములు విచ్చముపెట్టుచు తివ్యరక్షిత; అశోకుడు ప్రక్క
నిలబడి; నాథు క్రింద పొడచు భిక్షువులమధ్య; దూరమున
కుశాళుడు అనుగమించుచు—(ప్రవేశము))

నాథు (నితారు మీటుచు)

ప్రేమ తెలిసిన యెడద యేమి దాగదు స్వామి
బెలుగుకై చీకటిని వెతుకవలయునె దేవ?

ద్వితీయాంకము

కరుగ నేర్చిన మంచు కరుగకుండదు స్వామి
కరుగ నేర్చిన గుండె కరుగకుండదు దేవ

కుణాలును (తనలో)

ఇతని పాట నన్నెంత మెటవేసికొన్నది! ... ఇతని
శక్తిని దేశోపయోగమునకు తేగలిగిన నెంత బాగుండును?

నాథు

అన్యులనికై శశిని అడుగవలెనే దేవ?

వద్దనికై ఘేటు బ్రార్థింపవలయునే?

(తనలో) వెదుకబోయిన తీగ మెటనేపడినది.

అవికాల హృదయాల సమయనా విశ్వాలు?

స్వార్థాత్మకమైనా ప్రాపంచికపు ట్లా?

కుణాలును

(లోలోపల నాపాటనే పాడుచు నుండును.)

నాథు (తనలో)

అర్థములేవిదేనియు నొనరించని యువరాజు సార్వ
భౌముని ధర్మ కార్యముల నధిక్షేపించుచున్నాడట!

దాన మెరిగిన చేయి దాగియుండదు బాబు

కరుణ యెరిగిన గుండె కదలకుండదు బాబు

అశోకుడు

(తిస్వరక్షిత దోయిలి నుండి ముత్యములందుకొని నాథు జోలిలో పోయెను.)

కుణాలుడు (తనలో)

గాయకుల సొమ్ముకదా సకలజన హృదయములును.
మఱి యీ దివ్యవాణి లోకహితమునకు గాక భైక్షుకవృత్తి
కా ఉపయోగపడుట!

తివ్యరక్షిత

(కుణాలుని తెప్పవాల్కు చూచును.)

నాథు

ఆక లాపిన యెడద ఆకిన్పురే కాని దేవుడైనను ఎంత దీవించగలడమ్మ!
విజయోస్తు! (అందుకొని, జోలిముడిచి ముందడుగు
వేయును.)

అశోకుడు

యువరాజు కుణాలుడేనా? ... ఇక్కడనిలబడితి వేమి?
లోనికి రమ్ము

తివ్యరక్షిత

ఇతడేనాయువ ... రాజు?

నాథు

ఓహో! విజయోస్తు! (కుణాలునిముందు జోలివిచ్చి
మొగము చూచును)

శ్రితీయాంకము

కుణాలుడు

బిచ్చము పెట్టి మానవునిలో స్వయం జీవన శక్తుల
నూర్చివేయడు యవరాజు! అతనిని మోహింపజేయుశక్తి నీ
గానమునకు మాత్రమే. ఒకపాట చెప్పదును. సోదరా,
చెప్పకొందువా?

నాధు

చిరంజీవ ! (సితారు మీటుచుండును.)

కుణాలుడు

కష్టజీవులరక్తికణములను బిల్చేటి సంఘకాయము ఒట్టుకట్టి యొక చీడగా
భిక్షుకునిగా నిన్ను జలకట్టుదురా వీధిగాయకా, స్వాధారడవు కమ్మరేరా!

నాధు (ఆపాటనే పాడుచు, ఇంకను)

పాటకై కాక నీపాటలను బాడరా!

(తన్మయుడై జోరె జార్చును. మత్స్యములు మొదలైవి చెదరిపోవును.)

కుణాలుడు

నీ తంతులకు జాతినెత్తురు లుడుకగా

నాధు

వీచేతికదలికల హృదయాలు కెదులగా, నీపాటలకు జాతి నేత్రాలుతడియగా
నీ నృత్యముల జాతి వెతిక్కులేకగా, నీను వినుటకై జాతి నిలుచుదినము
లవేవి?

కుణాలును

స్వాభిమానము చచ్చి, స్వాధారమును విడిచి

స్వాతంత్ర్య-భూమి, నస్వాతంత్ర్య-జీవిగా

నాధు

బానిసపురుషుగా, స్వకృతాపరాధిగా సంఘమున భిక్షుకునిస్థానమును

తెలియరా?

(ఇద్దరును

ప్రస్థానము.)

తివ్వరక్షిత

ఇదేమి ? ఎంతనిర్లక్ష్యము !

అశోకుడు (తనలో)

ఇందు మహాకర్మమున్నది. మానవ ప్రకృతియు, నా దానధర్మ విధాన మా ప్రకృతినేట్లు ధ్వంసము చేయుచున్నదియు నాకు తెలియుట కిదియొక విధానము. అందులకే లోకము నాకంటెను ఇతనినే యెక్కుడు పూజించుచు. కుమారా, నీ యొక్కొక్క నూచన ఒక్కొక్క శతవర్షానుభవముకిదా! నీవు నానాజనులలో కలిసి తిరుగు అస్తికుడవైపోతివి. కాని, వృద్ధాశోకునికే కర్తవ్యము బోధించు నిన్ను నెత్తి నుంచుకొనెడివాడను.

తర

ద్వితీయాంశము

47

ద్వితీయరంగము

(అతెర ముందుకు కుణాలుడు, నాథు (పవేశించురు—మఱొకపీఠి)

కుణాలుడు

నేడు కడు సుదినము మిత్రమా, నీలో నాకు రెండవ కుడిభుజము దొటికించుకొంటిని. నీప్రాప్తిని నా సేవాదీక్ష ద్వీగుణమైనది. నీవంటి మోహన కవిగాయకుని కడుపు కాల్పుటలో నీశ్వరుడు లోకహితము తలచినాడు.

నాథు

చక్రవర్తి పుత్రుడయ్య బీకరికమునే వరించిన నీ ఆదర్శ మెవరిని మోహపెట్టదు?

(తలపాగ, గడ్డము తొలిగించి, తిరిగి ధరించును.)

కుణాలుడు (నెఱగుతో)

భక్తుని భగవత్పరివేషమువలె వెన్నంటియుండి, రాజ కటుంబమును భరతఖండమును ఛేటియొక కంట నుంచు కొన్న ఆర్హత యశస్సులరా? ధన్యులము.

నాథు (వారించి)

అగుము. కమరా, నేనిప్పుడిట్లు వచ్చినది నిన్ను పొందుటకే. జాడ్యుడగు నీతండ్రిలో గోల్పోయిన రాజును

వీరుడగు నీలో పొండగలిగినది భారతి. ఈ దీపకళికను పూర్తిగా వెలిగించితివి. రమ్మ (కొగిలించుకొని)

ఎవరి యాద్యోగమున వార లేనబోయి, భువనకల్యాణరక్తి సత్ప్రసక్తి మైన శక్తి లనోద్యమించున సమైక్యత, కలిసి పెద్ది, జగజ్జ్యోతిగాన మనుత!

(తెర)

తృ తీ య రంగము

(అశోకాగ్రము - మాట్లాడుకొనుచు ప్రవేశము తిస్సాశోకులు.)

అశోకుడు

కానవచ్చును, ఇన్నాళ్లుగా పూర్ణకలశముగు నీహృదయ మిప్పు డెంతో ప్రకటించు కారణము?

తివ్వరక్షిత

నా ప్రాచీనముచే నేను ప్రవేశించిన మఱునాడే మృగ రాజు మృగశాబకమగుట తటస్థించినది. నా హృదయ ప్రకృతి కేది ప్రేమాస్మిలక మైనదో, ఆత్మార్పణేచ్ఛాజనక మయినదో, అట్టి కాలాశోకత్వమున ప్రియదర్శిత్య మనుభూతి కాజొచ్చినది.

అశోకుడు

కలశము నిండుటతో పొరిల్లపోవునట్లు నాకువలెనే నీకును బుద్ధసాక్షాత్కారదినము సమీపించినదేమో!

కృతీయము

తివ్వరక్షిత

మీజీవిత మడుగంటియుండుటచే నది సంభవమైనది.
కాని నాలో యావనోషస్సు వికసించినదాయెను!

అశోకుడు

తథాగతుడు సన్యసించునదికే యశోధరలో యావనము
వికసించలేదు. సరికదా తొంగిచూచుచునే యుండెను.

తివ్వరక్షిత

యశోధరలో నాలోవలె స్వార్థరేఖలు తీర్చి లేవంత.
నేనేమిచేయను? ఆనాడు భీభత్స దృశ్యచిత్రమైన రక్షిత
శాన వీధులలో నా నృత్యగాన స్వనముల బట్టుకొనివచ్చి,
రక్షితంజితమైన మీ హస్తములతో నాపాణిని గ్రహించి
నవ్వుచు కలిగిన పులకలో వినిపించిన హృదయగానమిత
తొందరలో నిట్లుపసంహరించుకొనునని తలపలేదు.

అశోకుడు

రాణీ, మనమేకాదు. ప్రేమస్వప్నము లెందరో దర్శించి
యున్నారు. సంధిమిత్రకంటెను రాకాపిపాసివాసీవు?

తివ్వరక్షిత

రాజా, వెట్టివాడవు. రాణి సంధిమిత్ర మీ వెన్నెల
పూవుపై వ్రాలి, యావనసుధ నంత గ్రోలి, తన్మయత్వమున

కనులు మూసినది. తన ప్రేమవిహారముల కుపకరించిన యీ పులిసనీమలలో వసంత, శరత్తులు గతించి, యిప్పటి యో హేమంతశిశిరముల ముసుగుటను చూచుటకై ఆమె తిరిగి కనులు తెలువదుకదా?

అశోకుడు

ఆమె రాజమహిషి. నీవో రాజ్జీవి. అన్ని నక్షత్రములట్లు భ్రమించుచుండ లోకములకు దారిచూపు ధ్రువనక్షత్రమట్లే నిశ్చలముగా కరదీపికతో నిలిచినది. చూచితివా? సుఖస్వార్థియై అదియు చలించసాగిన? ఇంక కష్టకల్లోల వాహిని యగు ప్రపంచమునకు గతి?

తివ్యరక్షిత

చక్కని ఆదర్శము! ఆకసమున ధ్రువతార! భవమున నా రావిచెట్టు! ఇంక మీతో బాటు నాకు పరిచయమై ఇప్పటికినీ పీతమున నట్లే నిశ్చలముగ నుండి, దినదినము మీ పూజ లందుకొనుచున్న ఈ బుద్ధవిగ్రహమో?

అశోకుడు

పరమబుద్ధుని నిందించుచున్నావు. నోటికి కళ్ళెమేలేదా?

తివ్యరక్షిత

యశావనముయొక్క ఆత్మను హత్యచేసికొన్న స్రుత రేతస్కునేనా? ఒక్కనోరేకదా మిగిలియున్నది బంధము

తృప్తియాంకము

అశోకుడు

ఆ. సమస్తమును విజయము. మీశ్రాబోధమునకు ఫలితముగు ప్రజాసౌమనస్యముతో బాటు రథగుప్త సహకారమును కలిగినది. కృపాపాత్రుడు నేనకుడు కృతజ్ఞుడు. దేశమును కృతజ్ఞము.

(అర్హత యశస్వి అభివాదముచేయును.)

తను బలమున సంకలితమైన యీ సామ్రాజ్యమును పాలించుకొనుటలో తమతోడు లేకుండుట లోపముగా నెంచుకొనుచున్నాను.

అర్హత యశస్వి

వత్సా, సంతోషము. ఈ 14 ఏడుల అజ్ఞాత సేవాజీవి తము నన్ను పూర్తిగా ఆకర్షించి లోబడిచుకొన్నది. రాజ్యలాంఛనము లింక యేమాత్రము నన్ను లోభపఱుపజాలవు. ముఖ్య రాజ్యావసరములపట్ల తప్పక దర్శనము, సహకారము నొసగుచుందును. :అశోకుడు:

కృతజ్ఞుడను. నేనును, నాప్రజలును అశోకులము. నా రాజ్య మశోకము.

అర్హత యశస్వి

సరే. ఇంక ప్రకృతము. 'యథారాజా తథాపిజా' అందు రెరుగుదువా?

అశోకుడు

చిత్తము. నా ఒరవడిలో నెరసు లెక్కడ దొరికినవి?

అర్హత యశస్వి

అలకసుందరుడు కారణముగా అంతఃకలహము లాత్మ
హంతలను ప్రబోధము కలిగిన దేశ మే ఆత్మసంపదగల సమ
ర్థుడని మార్పుని పతాక బట్టినది చెప్పుము.

అశోకుడు

బింబిసార, అజాతశాత్రవ, మహాపర్శులలో లోపిం
చిన అభయకిరణములు చాణక్యయుతుడగు చంద్రగుప్తుని
చుట్టునొక పరివేషమై తోచినది.

అర్హత యశస్వి

ఆ! తెలియునుకదా. స్వదేశీయుల అన్వేషన సన్యము
నీ సామ్రాజ్య సింహాసీతము. మఱి, యవరాజు సుమనుని
కాదని రాజ్యలక్ష్మి వీనిర్ణయముపై నీ కంఠహార మైనది?

అశోకుడు.

అంతయు తమ కృపాకటాక్షమని కూడ మఱువలేదు.
చంద్రగుప్త ప్రతిపాదితమగు సామ్రాజ్య మవిచ్ఛిన్నముగా
వర్ధిల్ల జేయుటకు.

అర్హతయశస్వి

అరిదురావహముగ వర్ధిరజేయుటకు గూడ. నీవు సుమ
నునికంటె సమర్థుడనని, అతని భుజముకంటె నీభుజము దేశ
లక్షి కెక్కడు ధైర్యహేతువని ఏనాడు నీవు తక్షణిల విప్లవ
ములో యనసుల ఆశలు నిరాశలు చేసితివో, అనాడే నా
ఆశీస్సునుకూడ పొందితివి రాజ్యలక్ష్మి వరణమాలతో బాటు.

అశోకుడు

పితృదేవులయొక్కయు, పితృపాదులగు తమయొక్కయు
నాదర్శములు చిద్రము కానీయను. శైలవు.

అర్హతయశస్వి

నీ బౌద్ధమత ప్రచార మట్టివానిలో నొకటికాదా?
తద్వార్తమున నీవు పితృ, గురుద్రోహివేకాక దేశద్రోహివి
కూడ నగుటలేదా?

అశోకుడు

ఆర్యా నార్యద్వేషము నశించి, వర్గభేదములు నిర్ల
బులు, భారతజాతీయత ఘనీభవించుటలో, శాంతి సౌఖ్య
ములు కుదురుకొనుటలో నుపకరించుచు, భారతీయవక్తవి
సరిపడిన బౌద్ధమతమా గురుదేవ?

శృతియాంకము

ములేక! (తనలో) ఇదొక అగ్నికణమని పొరబడియున్నాను.
రవ్వరూపు చెడని నిపురుమాత్రమే నని తెలిసి హతాశ
నగుచున్నాను.

కడిగివేసేదేలా?

ప్రేమతో.

కరుగ జేసేదేలా?

రాజుకు

క్షాత్రము కావలదా?

అతివ కందమే పూవులు, పురుషుని

కంద మగుట కలదా? ||కడిగి||

కఱకు కొండలే జలధికి కరుగ

నిలిచెడిదే భూమి? రాజువె!

క్షాత్రము కావలదా? ||కడిగి||

(తివ్యరక్షిత (పస్థానము)

అశోకుడు

పురా | పకృతివదో ఉద్ధాన మొందుచున్నది, ఒడ
లేదో తెలిసికొనుచున్నది.

(అర్హతయశస్వి (పవేశించును)

అశోకుడు (లేచి)

స్వాగతము రక్షకదేవతా, నమస్కృతులు. ఉద్ధృతు
లము దీర్ఘకాల దర్శనమున.

అర్హతయశస్వి

దేశహితా వాప్తిరస్తు. బుద్ధప్రతి పద్యుత్సవములు
జయప్రదములేకదా? రథగుప్తుడు కలిసికట్టుగా నున్నాడు
కదా?

అశోకుడు

ఆ. నమస్తమును విజయము. మీశ్రబోధమునకు ఫలితముగు ప్రజాసామనస్యముతో బాటు రథగుప్త సహకారమును కలిగినది. కృపాపాత్రుడు నేనకుడు కృతజ్ఞుడు. దేశమును కృతజ్ఞము.

(అర్హత యశస్వి అభివాదముచేయును.)

తను బలమున సంకలితమైన యీ సామ్రాజ్యమును పాలించుకొనుటలో తమతోడు లేకుండట లోపముగా నెంచుకొనుచున్నాను.

అర్హత యశస్వి

వత్సా, సంతోషము. ఈ 14 ఏడుల అజ్ఞాత సేవాజీవితము నన్ను పూర్తిగా ఆకర్షించి లోబఱచుకొన్నది. రాజ్యలాంఛనము లింక యేమాత్రము నన్ను లోభపఱుపజాలవు. ముఖ్య రాజ్యావసరములపట్ల తప్పక దర్శనము, సహకారము నొసగుచుందును. :అశోకుడు:

కృతజ్ఞుడను. నేనును, నాప్రజలును అశోకులము. నారాజ్య మశోకము.

అర్హత యశస్వి

నరే. ఇంక ప్రకృతము. 'యథారాజా తథాప్రజా' అందు రెరుగుదువా?

అశోకుడు

చిత్తము. నా ఒరవడిలో నెరసు లెక్కడ దొరికినవి?

అర్హత యశస్వి

అలకసుందరుడు కారణముగా అంతఃకలహము లాత్మ
ప్రబోధము కలిగిన దేశ మే ఆత్మసంపదగల సమ
ర్థుడని మార్పుని పతాక బట్టినది చెప్పుము.

అశోకుడు

బింబిసార, అజాతశత్రువు, మహాపక్కులలో లోపిం
చిన అభయకిరణములు చాణక్యయుతుడగు చంద్రగుప్తుని
చుట్టునొక పరివేషమై తోచినది.

అర్హత యశస్వి

ఆ! తెలియునుకదా. స్వదేశీయుల అన్వేషన సస్యము
నీ సామ్రాజ్య సింహాసీతము. మఱి, యువరాజు సుమనుని
కాదని రాజ్యలక్ష్మి ఏనిర్ణయముపై నీ కంఠహార మైనది?

అశోకుడు.

అంతయు తెమ కృపాకటాక్షమని కూడ మఱువలేదు.
చంద్రగుప్త ప్రతిపాదితమగు సామ్రాజ్య మవిచ్ఛిన్నముగా
నర్థిల్ల జేయుటకు.

అర్హతయశస్వి

అరిదురావహముగ వర్ధిల్లజేయుటకు గూడ. నీవు సుమ
నునికంటె సమర్థుడవని, అతని భుజముకంటె నీభుజము దేశ
లక్ష్మి కెక్కడు ధైర్యపేతువని ఏనాడు నీవు తక్షశిల విప్లవ
ములో యనసుల ఆశలు నిరాశలు చేసితివో, ఆసాడే నా
ఆశీస్సునుకూడ పొందితివి రాజ్యలక్ష్మి వరణమాలతో బాటు.

అశోకుడు

పితృదేవులయొక్కయు, పితృపాదులగు తమయొక్కయు
నాదర్శములు ఛిద్రము కానీయను. శైలవు.

అర్హతయశస్వి

నీ బౌద్ధమత ప్రచార ముట్టివానిలో నొకటికాదా?
తద్ద్వారమున నీవు పితృ, గురుద్రోహివేకాక దేశద్రోహివి
కూడ నగుటలేదా?

అశోకుడు

ఆర్యా నార్యద్వేషము నశించి, వర్గభేదములు నిర్ల
మించి, భారతజాతీయత ఘనీభవించుటలో, శాంతి సౌశీల్య
ములు కుదురుకొనుటలో నుపకరించుచు, భారతీయప్రకృతికి
సరిపడిన బౌద్ధమతమూ గురుదేవ?

శృతియాంకము

అర్హతయశస్వి

త్యాగ సేవాప్రధాన సన్యాస మతము శాద్ధమతమన్న వారి కాపాత మధురమైన నగుగాని, సత్సంప్రదాత కూర కానకమనీషు లగుట నావాసమవను.

అశోకుడు

అదెట్లు గురుదేవా? శుద్ధోదనుడు జయించలేని, జయించి నిలబెట్టుకొనలేని రాజ్యములను ప్రజాహృదయము లతో కలిపి సిద్ధార్థుడు జయించి, తనపతాకకు శాశ్వత దాస్యము చేయించుకొనుటలేదు? భయముకంటె ప్రేమ ఎక్కుడు పాలితమోహనము.

అర్హతయశస్వి (భారతపటము చూపి)

భారతమునకు మూర్యవర్ణము నీవతికు చెఱుగకున్న చాలునా? అది అజ త్యక్తము నిలువవలెనని ఆశించవా?

అశోకుడు

ఏమిగురూ అట్లు ప్రశ్నించుచున్నారు? దేశమున మానవునిలో హింసాప్రకృతి, ఆక్రమణబుద్ధి మృగ్యమైన వనుకొనుడు. తరువాత భూలోకమే బుద్ధలోక మగుచున్నదికదా?

అర్హతయశస్వి

వెట్టితండ్రి, భూలోకమనగా నీదేశమొక్కటే కాదు కదా. ఒకవేళ అనాగరక తమస్సుల దడవుకొనుచున్న

బర్బరనారీనరుల లోనికి నీ ధర్మదీపికను చేకొనిపోయి, బల
వంతముగా కొన్ని శతాబ్దములు ముందుకీడ్చి, వారి జాతీయ
చరిత్రలను మొదలుపెట్టించిన పెట్టగలవు. కాని, ఆవఱకే
ఏదోయొక విశిష్టసంస్కృతి కల యవన, హూణ, శక,
తూత్రీ, యూచీ, కుమానుల నెన్ని దేశములు లేవు పైన?

ప్రకృతిసిద్ధ దుర్వాప్యప్రపంచానిని బౌద్ధసంస్కృతిన్ సాగువు
పడినగోవు
భరతధాత్రి మాటకు విల్వ వచ్చుటెట్లు? ఆయుధవిహీనునా ఆయుధాభిశస్తే!

అశోకుడు

ప్రయత్నము మానవవశము. ప్రచారకులను, శిల్పు
లను, శాసనకారులను పంపి, కేవలము ఆపుల పర్యాలోక
నముకింద ప్రపంచముంతటిసి బౌద్ధము సధర్మము గావించ
సంకల్పించితిని. అటు ఐగుప్తు, యవన దేశములు మొదలు
ఇటు బ్రహ్మ, శ్యామ దేశముల వఱకు నప్పుడే బౌద్ధపతాక
చ్చాయలు క్రమ్మినవి. పరిష్కృతిపాదితమైన కథావత్తు
గానము చేయబడుచున్నది.

అర్హత యశస్వి

అశోక, నీవు చెప్పిన దేశములు ప్రపంచ దేశములలో
దశాంశము మాత్రమే. ఈమాత్రపు పనికి పదివత్సరములు
పట్టినదికదా, నీవింకను నూరువత్సరములు జీవించగలవా?

శృతీయాంకము

అప్పటికి మాత్రము నీ హనోరీధ మిజేరునన్న ఔర్య
మెచ్చటిది?

(అశోకుడు: తలవంచును)

అర్హతయశస్వి

వినుము.

నిజ బాహుబలమును నిజవేళరక్తగా నిలుచగావలసిన శేలజనులు
కవచములకు మాటు కామయములుజుట్టి, కక్షపాలులు బూని కిక్కులకుగ
పీరోచితము శిరోవేష్టధారణ మాని, ముండోచ్చునకు సమ్మోద పడిన
మగధ విహరమై, మగధేంద్రకన్మంత పీఠవిహారమై వెలిగిపోవ
జాత్రజాతి నివ్వర్యమై సన్యసింద, భూమి నిర్భారతీయమై పోకియమై
భారత మనేకరాజక ప్రళయ జెంది, కడకు బాహుతమె చిక్కుకనకపోడె?

(అశోకుడు నిట్టూర్చును)

అర్హతయశస్వి

సమరశ్రేష్ఠుడు చంద్రగుప్తునికన్నె చాణక్యుచే సృష్టియై
అమర స్థైర్య డమిత్రఘాతుకునిచే నైశ్వర్య సంశోభియై
తమదేయావనధీధితికై వెలిగి, అంతర్ధాన మానేము బా
ధమతోద్ధాన ప్రమత్తులైన 'ప్రియ సందర్శిత్య' సంప్రాప్తితో॥

(అశోకుడు లేచును)

అక్షత చుశస్యి

నీతనవు నందునులులింక నిలచియుండ. నీ ప్రయమ ముఖమా ర్థశేల కనుల
ముంద నానాతిమనానాస్మయము నొనర్చుచు కల కథలించునొక్కో కేపు!
(అశోకుని కలకముకొని వెళ్ళిపోవును.)

(తెర)

చ తు ర్థాంకము

ప్రథమ రంగము

(నందనరామము. నాను, మాను బుట్టకథ. సోచుమాల, కుణాలును కూడ
(శోతలలో నుండును)

తెప్ప (అచగుంకనముతో, తనలో)

ప్రజలలో నాకా, అశోకునికా సానము? ఆయనకున్న
పలుకుబడి యంతయు భిక్షువులలోనే! అందులకే భారత
మంతయు చైత్య, స్థూప, విహారమయమై పోవుచున్నది...
అదిగో కుణాలును!... ఎంత అందగాను! ప్రథమ దర్శనము
ననే మనసు నింత పట్టినాను... అబ్బ! మాతృమోహకము
కూడ నగు ఈ చయన్కాంత విగ్రహము నెంత చూచినను
చాలుననిపించదు. ... ఊహ! మొన్న వృత్తీనన్యాసము
చేయించిన భిక్షువునిచే గజ్జ కట్టించినాడే!

(జనులలోకి లిసి కూర్చుండును.)

మాధు

ప్రజశక్తి నిద్రించ భారతవాయువే వారి మేలుకొల్పు ||ప్రజ||
 కడుపుచెడగొట్టు కలిగినారయ్య కానిబుద్ధి వారు
 తామెపుడు పూజించు తల్లీనొక్కడు తనువంటినన్ బ్రతుకుచు
 పాలబండాలు, పూలసంకెళ్లు పడతెంచు కొచ్చెదరులే,
 వీరులకు వలసిన హృదయబలమంత ప్రేమతో కడిగెదరా ||ప్రజ||

నాధు

మనదేశంలో శత్రువులు తీసే గోతులికి కారణం
 అంతా ఎవరయ్య అంటే, మనదేశీయులే. వారి వ్యక్త్యభి
 మాన శూన్యత, పరాధికారసమ్మతి, పరాన్న ప్రియతలు
 వారి అలసత, నిర్వీర్యతలకు అవి బాధ్యమతానికీ ఫలితాలు.

మాధు

ఎట్టిసందర్భమున నెవ్వరికి నైన తలవంచని జాతిలో
 ఏమూల కూడ పిరికికండరము లేమి లేనివాడు
 స్వప్నములు కనికని చంద్రగుప్తుడు చాణక్యబలమునను
 ఒక్క జండాక్రింది కొక్క గడ్డగ చేర్చి ముఖపెట్టాడు ||ప్రజ||

నాధు

వారి స్వప్నాలేమిటయ్యా అంటే, తన జండాలతో
 సమస్త భారతమునకు రక్షకట్టి, శత్రు పాదధూళి కాని,
 విజాతి జండాలుగాలిగాని సోకకుండ చూచుటయే.

మాధు

చారి మరణమువఱకు వైరివర్గము వాకిటనే ఆగారు
 వీరులందఱు భీమువులైనా విని సంతసించారు ||ప్రజశక్తి||
 స్వాధారమును జూప పాదములచెంత ప్రజలు పడియండరనొ
 ఆగర్భ శ్రీమంతు లాజన్మ కృషికులకు ప్రతినిధులు ఎట్లగుదురు? ||ప్ర||

నాధు

అంతకు కారణం బొద్ధమతం అని, రాజు దానధర్మ
 విధానం అనీ, మనలో మనం నోరు, నోరు కొట్టుకొంటే
 ఏంలాభం? ఎంతటి యుదారులైనా, ఏవ్యక్తులు ప్రజాక్షేమ
 పాటకానికి చాలరు. చాలినా అది దుర్భరం. సంఘచల
 నానికి రాజు, రైతు ఇద్దఱు భాగస్వాములే.

మాధు

శ్రమములు, ధర్మములు, భృతులు, మాన్యములు కంటి గ్రుడ్డి కండీ
 ఒకరు పెట్టిరని, తాము తీన్నామనీ అమాట దుర్భరము ||ప్రజ||

నాధు

ధనస్వాముల ధనరాసులయినా శ్రమిక హస్తాలతో
 పోసినవేకదా! కృషిక వృత్తాలకి పోకిన బదనికలేకదా
 స్వాములు. అందరికీ నోరొకటే. వారు దశవక్తులు కాదు,
 వీరికి నోరు లేకను పోలేదు,

అనుకంపమున్న పరిచాపి ప్రాణ, మానములు నిలపండి
సోమరుల ప్రేమపుల కృషికోరుముల చిటచిటలు పెనిపెంపవు || ప్రజ ||

నా ఘ

అను శౌర్యాన్ని ఆవిరోధుండ నిలిపాడు యువరాజు
వీరపత్నియన రాణి గారు వాడును కిరణింతురు || ప్రజ ||

మా ఘ

ఈలోపములు పెనుమి రేగ స్కరించెడి మహారాజు ధర్మాత్ముడు
మనప్రజా వృద్ధులమున మహిపతికి తెలిపి మార్గమును
చూడాలి || ప్రజ ||

(మూర్ఛించును)

ఈశాలును (లేచి)

జేపు చక్రవర్తి కిడికేగు రాయబారనిర్దమునకు నన్ను
వాగు గావించుకొని, మూరందలు నాకు వెన్నుబలము
చేయుడు. నన్ను యోగించుకొనుడు.

హేమమాల (లేచి)

ఇవిగో మనవాంఛలు (1) బౌద్ధమతము నైచ్చికము
చేసి, పృథ్వియో యోధులులందు చేరకుండ నిషేధించుట
(2) భిక్షుకన్యత్తి నిషేధించి, సామాన్యప్రజలకు శరణాలయ
ములు, ధర్మభృతుల వ్యవరమున కాక ప్రభుత్వము స్వయం
ముగా పరిచూచి, అభిమానద్యోతకమును, శౌర్యదీపకమును
స్వాతంత్ర్యనిర్దేశము నగు స్వయంజీవనమును కల్పించుట
(3) రాజు ఆలోచనా సభలో కృషికప్రాతినిధ్య మొనగుట.

నై! ప్రజానై! నై! నై! నై! అశోకధారతికినై!

(శ్రీమద్భక్త్యై నమోస్తుతం గాఢేచి, జాలివోవును.)

అంశము (స్వీయమే)

వీధిమి కన్నభూమి, శూరభూమి కన్నభూమి

భారతభూమిని శౌర్యసింహాద్ గొడ్డవోయితి || ౧ ||

కరుణ మదియొక కటికితము, ప్రకృతిలో మిగిలేడిది వీర్యమే

కరుణ మతమును శలవొసంగుడి! కరుణ మతమును నెలవొసంగుడి! వీర!

(తెర)

ద్వితీయ రంగము

(శ్రీమద్భగవాంసులు! శృంగారమందిరము—పూలతోటలు,

(అననములు. చిర్రఫలకమున కుజాలుని చిత్రించుచు ప్రవేశము.)

తివ్యరక్షిత (మార్పుండి)

కాలుపూవులో తాతిపూవులో! .. తేనెకాయాయె

ఈ పువ్వుల తేనెకాయాయె! ఈ జ్ఞాతి కడద లేదాయె!

ఇద్దరికి నొకేమాట! నాబక్క పొరబాటుతో అఖండ
భారతనామ్రాజ్యము యొక్క అకళంకితమగు తృతీయ తథా
గతశక చరిత్రమునెడ సభిక్షేపకాంగులి నిలుచునట! రాతి
బొమ్మలగు రాజ్యలక్ష్మలకు సహవధువులుగనె నిలిచిన
భారత పట్టపు లక్ష్మలలోను రసాధిష్ఠానాంగమగు హృద

యము నభిమానించుకొన్న మానవ కిరణ యొక్కటున్నదని నిలుచుగాక! ఏమివేదాంతము! స్త్రీలువిన్న నవ్విపోయెదరు. ఎంత పరాజ్ఞులుము! ఎంతపత్నీగతప్రేమ!... అవును. రాణి వాసపు సౌందర్యనతి తానుగా చేరికోరుట! అలుసు కాదా మఱి! హృదయమెంతటి సామాజ్యభావవిముఖమైనను తన పై నేకచ్ఛతాధి పత్యము వహించ నొప్పుకొన్న హేమయే అణువణువు క్రమ్ముకొన్నదట! (ఒక ఆకుకోసి, పరీక్షించుచు) స్త్రీలోకమున నేరికినీ లేకపోయిన పోవుగాక. నాకుమాత్రమా అతిలోకమోహనా కారముపై నధికారము కానలెను. నా కొక్కతెకే అయిన నది నా లోకాతీత సాభాగ్యమనవలెను. మహాత్మ్యలు కలవారితో మనసిచ్చి పుచ్చుకొనువారిదే ధన్య జన్మ. పోనీ, యిచ్చుకొననైన లేనా ఆయపరూప రూపఖనికి? నే ననుభవింపరాని సౌందర్యమూనా? (ఆకురెండుగాచీరును) అబ్బ! లోన, పైన, అంతయు నందమేనా? నాకులేని భాగ్య మెనరికినీ లేకపోవుగాక! హేమకును... (పార వేయును) చూ తుచుగాక! రాణి ఆజ్ఞగా ఆజ్ఞాపించిదూతును. బెదిరింతును. ఎనరక్కడ? ప్రవీణా? ... వేగమేపోయి, ఇప్పటివఱకును మాటాడియేగిన రాకుమారునితో నామాటలుగా 'మహారాణి ఆజ్ఞలకు లోబడి...' వద్దలెమ్ము. నేనేస్వయముగా కనుగొం నును. ... పోనీ, ప్రవీణా, నీసొమ్ములు, చీరె, ... ఊ, ముస్తే బంతయు తెచ్చియిమ్ము..... పొమ్ము.

(చెలికచ్చి సమస్కరించి వెళ్ళును)

(కుణాలుని పటముచూచి) ఎంత ఆందమున్నదీతని కన్నులలో?... ఈకన్నులుకొంచెము తగ్గించి, గడ్డమునకు

కొంచెము తెలుపు నేసి, అచ్చము అశోకమూర్తియే!

అతనికిన్నుల నిగ్గమించెడి ఆహృతదృష్టులు తనువు నణుపుల
ముసురుపట్టి, దబాటు—జల్లుల ముంచివేసెడివే!

అశిగించి వాని నేత్రములందు చాలుకట్టి, కాయము
సంతను కితకితలలోనినీ, పులకవేసెడివే!

తీపితుంపులను విదిల్చుచు, చూపులాగిన చోటుచోటున
జిలుగువెనుక సుగులతోరణములను నిల్పెడివే!

ఆర్పుఆర్పును శూర్పునార్చి, అందమును నానైన నెఱుగించు
ప్రేభృతో నాచునోహైద్రము లేపివేసెడివే!

నల్లకాయలు, మల్లెపూచూ, జల్లుగావ్నించి కన్నులు
చూపుటమ్ములపైకి విసరుచు సొక్కజేసెడివే!

ఒకటిగా పదివేల మెఱుపులు జరిజిస్తే ఆకనుల మెఱుగడి
ఒడలి అణువుల దూసుకొనుచూ నిండుకొంటాయే!

(కనులుమాసి ఆసనముపై వెనుకకువ్రాలి)

అబ్బ! నన్నింత మోహపెట్టుచున్న అశనికనుల నీవెన
పులకబ్బించుకొన వలసినదే!

(తెర)

తృ తీ య ర ం గ ము

(నాణెములతో స్తంభనిర్మాణము చేయుచు కూర్చుండి)

కుదాళుడు (అలోచనతో)

ఒకనికిచ్చుకొనుటకయి ఒక్కయొడకు పడతి ఆత్మయింక చుప్రోవుపడలేను.
కామముపవిత్రమవలేను ప్రేమచేర నామెయెద వాయెడ జిక్కిఅరుగదేమి?

నతుర్గాంకము

హేమమాల (ప్రవేశించి)

ప్రభూ, ఎంచుకొన్న హృదయరాజ్ఞిని. నాకే దివ్యములు కాని భావములు కలుగవే! గుణమోహనులను విముక్తగాంచి, మ్రోక్కబోక, మోహింపవలసి, వ్యాకులపఱచువారెవరొ?

తివ్వరక్షిత

(చెలి వేషమున, అపగుంఠముతో ప్రవేశము)

రాధా ఆది ముగ్ధలోకమునకు (స్తంభములోని నాణెములు తీయుచు) పూజనీయములయిన శ్రీకృష్ణుని జగన్మోహన గుణములు సత్యకు మోహనోన్మీలకములు కా లేదా?

హేమమాల (జవాంతికము)

సాహసియే! తెగించినది; చాటాకొవేషముననొ, ముసుంగు? హా! మోహమదెంత చేయు; గుణమోహను, పుత్రు, గుణాలు నిట్లుగా నీహదలర్ప సాగినది; హేమకు, రాజుకు, సింహాసీతికై

ద్రోహమునీయ జంక దిసిరో! అవమానము సాధ్విజాతికై

(తివ్వరక్షితతో) ఎవరమ్మానీవు? దయఉంచి మా కన్యోన్యమును ప్రసాదించుము.

తివ్వరక్షిత

మహారాజ్ఞ శ్రీ శ్రీ తివ్వరక్షితాదేవి ఆజ్ఞ.

కుణాలుడు

మొదట నీవెవరవు? ఏమిచేయుచు నిలబడి, మాటాడుచుంటివో జ్ఞానముండియేనా?

తివ్యరక్షిత (ఆపి)

నేనా? ఇంతలోననే ఇంత మతిమఱపు తటస్థించినదా లేక సౌందర్యగర్వమున కనులు మూతవడినవా?... మన్నింపుము రాకుమారా, ఆరోజున ఆమునిమాపువేళ, నన్నుసరిగా చూచియుండవు. పెరవారు వత్తురని పైపైచూపులే పఱసి యుందువు. కనుతెప్పలెత్తునరికం దేరాజో నిండి, వ్యాపించి నన్ను చూడనిచ్చి యుండరు. చూచియేయున్న, నాసౌందర్యము తిలకించియేయున్న, ముగ్ధముకానంతటి గాఢపెంకులు కావు నీకనులు. అబ్బ! ఎంత అందమున్నది నీకనులకు! స్వయముగా తాము సుందరములగుట, పెర సౌందర్యము నెఱుగలేకపోవు.

కుణాళుడు

నీవా సోదరీ, కలాప మొక్కటి కాలేదుకాని, నేను వివాహితుడను.

తివ్యరక్షిత

అందులకే ఇంతప్రార్థించునది, ఇప్పుడే వచ్చినదిన్నీ. ముంజేతి కంకణముల కద్దమేల? ఎన్నుకొను మిద్దఱము నున్నాము.

కుణాలుడు

ఓషధీస్ఫోరక మగు చంద్రజ్యోత్స్నలకు వలె, మించు తీవలకు మొండిక్రమాకులు పల్లవించునా? ఏటిమాట! వచ్చిన కార్యమెరిగించి, అనుగ్రహింపుడు.

చతుర్థాంకము

తివ్వరక్షిత (కోపముతో)

నుహరాక్షికి ముదముగూర్చుచు యశానరాజ్య, యశాన
రాజ్యపట్టములు కట్టుకొందువా? అయిష్టముగూర్చి, తక్షశిల
కా జీవితము ప్రతినిధిగా పోదువా? ఇదిగో రాణియాజ్ఞ!

(అజ్ఞాపరిమిచ్చును.)

(కుణాలుడు నిశివి హేమకిచ్చును)

హేమమాల (అందుకొని, చదివి)

ఊ! పెద్ద పన్నాగముతోడనే వచ్చినది. నా కర్తవ్య
మున నేనుండవలెను. (జనాంతికముగా)

పార్థివపుత్రికామణుల పావనభారతిమాత్పిమూర్తి పూ
జార్థముగాదలంచి, శిరసావహించితి, మెప్పు దానినై
చార్థ్య మెటుంగ నైనదో మహత్వతలమ్మున నుండనిచ్చుటకై
అర్థములేదు. ఏరి పురుగు విధమ్మున ద్రోయగావలెన్.

(ప్రస్థానము.)

తివ్వరక్షిత

జ్వాలాకకుమారుడు మగధకు రాగలడు.

కుణాలుడు (తనలో)

నూర్పుడు జగత్తువెల్లించుచోటులప్పికొండగుహలోన, శేమూలామూరుచుండి
హేమలీనుకు కెప్పుడైన వేడ్కపడునె? ఐన దీన జననిజోక్య మూననెల?

తివ్వరక్షిత

ఏమొ! నాకెందుకు? నానియెనది. శైలపు. (అభివాదం)

కుణాలుడు

నాయొసగు సుత్తరము విననిదేనా?

తివ్యగక్షిత

ఆలోచనలో పడినదేమి? చెప్పము. ఆలోచించియే జవాబిమ్ము. ఎంతగడువు కావలెను? శాంతిస్ఫోరకమగు సుత్తరము నా శించుచున్నాను. పలసిన నాజన్మకాలము నం తిను తీసికొనుము. వ్యతిరేకోత్తరము మాత్రము రానీకుము. నిన్నుకోరునదియు, ఆనాడు నీతోసంభాషించినదియు, మహా రాణిని 'నేనే' తివ్యను. (అవగుంఠన మెత్తివేయును)

కుణాలుడు

ఏన నది మఱింత దౌర్భాగ్యము.

జ్ఞానముకల్గి, నాగరక సత్వము నొందినవెద్దవాతి రా
రాణినె మాటుత్రోవలకు లాగగజాలు సురూపసంపదల్
కానగరాని దూరమున గల్గుట దేశహితమ్ము. శీలస
మ్మానముకూడ నొక్కఁజితిమానవరూపము దాల్చకుండనే.

లోకముకొఱకు, మహారాణి నాదర్శనారి గావించు
కొఱకు, తక్ష—

తివ్యగక్షిత (అడ్డువచ్చి)

ఆగు మర్ధమైనది నీమానసస్థితి. అంత్యనిశ్చయము చేసి

వేయకుము. ఇదిగో...అశోకునితో వివాహముకాలేదు నాకు. 'ఉపాసక' దశలో నొకటిరెండు పర్యాయములూ విషయమెత్తితిని. అతడు "మనకు పెండ్లి కాలేదని ఎవరనగలరు? నీవొక్కతేవే ప్రస్తుత భారత సమాజ్జీవి. చెల్లిపోవుచున్నది కదా. ఇన్నాళ్ళకిప్పుడీ కలాపమెందుల" కని త్రోసిపుచ్చినాడు. ఈ రహస్యము నీకుచెప్పచున్నాను.

అర్హత యశస్వి (ప్రవేశించి)

రాణీగారా? నమస్కారములు. మీరాజ్జు యిడిన, కుమారులే రాకపోయెడివారా? ఏమంత అవసరకార్యమని యిట్లు వాదచారులై యొంటరిగా దయచేయుట? వృద్ధరాజు నొక్కయవవధువు. యువరాజుగృహమున! ప్రజలకు తెలిసిన బాగుండదు. ద్వారము చెంతి రథమున్నది. మీ భవనము నకు పొండు. ఇప్పుడే కుమారుని బయలుదేర తీసిపంపుదును. మీరురాణులు! లోకాదర్శమూర్తులు!

తివ్యరక్షిత (తనలో)

రాణి స్థానమున నుండుటకూడ నదియొక దౌర్భాగ్యమేనా? (పైకి) పంపుడు! కనిపెట్టుకొనియుందును.

అర్హత యశస్వి

ఆజ్ఞ తక్షణము.

(తివ్యరక్షిత ప్రస్థానము)

(తెర)

పంచమాంకము

ప్రథమరంగము

(అశోకారామము — క్రింద ప్రజల సందడి — మేడ అంతస్తులో
తివ్వరక్షిత, అశోకుడు మాటాడుచుండును.)

తివ్వరక్షిత

కుణాలుడే యేమి? మీ పుత్రు లందఱును మీ
కెదురు పతాక లెత్తుచున్నారు.

అశోకుడు

ఆసంగతి నట్లుంచు మిప్పుడు. అటు వినుము. ఆర్తులై
నా భవనమునొద్ద చేరిరి ప్రియ! ఈ ప్రజాగత ప్రాణిని నన్ను
వెళ్ళి తీర్చుకొననీయవు ?

తివ్వరక్షిత

భారతవైద్యప్రపంచమున తమ యేకైక ఛత్రపతి
ప్రియదర్శిని బ్రతికించుకొనగల వ్యక్తి కలవుకాగా, తన
సౌభాగ్యము నిల్పుకొన్న తివ్వను! నమ్మరా నాధా?
పంపుడు, నేను తీర్చినట్లును.

అశోకుడు

పగలనక, రాత్రియనక అంతఃపురమనక, ఆలోచనా

మందిర మనక, నా ప్రజ లెవరికైనను నేను దర్శన మిత్తు
నని, వారి క్షేమమునకే జీవించునని, అందు నా కలనట,
తుష్టి లేవని చాటించితిని ప్రియ! మాట దక్కించవు?

తివ్వరక్షిత

అట్టి కీర్తి మీ అర్థాంగికి దక్కరాదా నాథా?

అశోకుడు

నా ప్రజలు తివ్య ! వారి ఆర్తి నేనే స్వయముగ బాసి
కొనవలె నను కోరిక నాకెంత గాఢముగానున్నదో, ఎవరికి
తెలియును?

తివ్వరక్షిత

నాకును తెలియదా? మఱచితిరేమొ. ఆనాడు బుద్ధ
ప్రతిపత్తుకు ముందు కుమారరాజు మీ ఆహ్వానము తిరస్కరిం
చుచుటేచాక, మన మొసంగిన భిక్షము నా భిక్షుకునిచే నేల
పాలుచేయించి, వానితో చేయిచేయి కలుపుకొని యేగినాడే,
ఆ దినమున మీరిచ్చిన మాట మఱచితిరేమొ!

క్షీతిపయి స్వప్రమాణములు నేనియు 'అర్హతు' శాదుశో "తథా
గతు నవతార కార్యమున కాలము బుచ్చుకొనంగ నిచ్చు ప
ద్ధతి నొక రాజ్యచాలన విధానమే యేమి? మఱేమొసంగ నం"
చతిధృతి నాడి, నన్న నునయమ్ముల దన్నరె, బాధరీతియా?

అశోకుడు

నేను దుర్బలుడను రాణి. నాసర్వరాజ్యమును నాతో
కలిపి పాలించుకొనుము. కాని ఒక్కసారిమాత్రము నా ప్రజల

ముందు నిలిచి కఱవు తీర్చుకొననీయవు? (కీరీట మామె
శరమున నుంచి, చేతులు పట్టుకొనును)

తివ్వరక్షిత

అల్లుకాదు.

కొత్తగాను నవనరములు కాననవుడు చేడె మాత్రము రాజ్యముచేయలేదె?
బౌద్ధరాజుకంటె చెలి ప్రబుద్ధయగుట, నిపుడెనాదురాజ్యారంభమెనగుగాల!

అశోకుడు

పోనిమొక్కమాట చెప్పివత్తును.

తివ్వరక్షిత

నేటినుండి రాజుతో చెప్పకొనవలసిన నన్నియు రాణితో
చెప్పకొమ్మనియేనా?

అశోకుడు

కానిశ్మామాటయైన చెప్పి, నాప్రజలయెదుట చివర
సారి నిలిచి, కనులతోనే శైలవు తీసికొనినత్తును.

తివ్వరక్షిత

వద్దు. అదియు కూడదు. చిక్కతనముతో నెఱుబడిన
మీ సహజ శాంత ముఖమండలమును, వాత్సల్యనర్హకము
లగు మీ స్నిగ్ధనయనములును, ప్రీతిస్ఫూర్తకములగు మీ
వచోవృష్టులును... అబ్బ! వారియెదుట పడనిచ్చుటే!

అశోకుడు

నరే. వారిని నే నాదరించునట్లే ఆదరించి పలుక

రించుము. కైశోరలలిలము జనుల సత్వము. చెదర గొట్టకమా. వారిలో కుణాలకమారుడుకూడ నుండవచ్చును, వెళ్ళిరమ్ము. కనిపెట్టుకొనియుందును. వెళ్ళిరమ్ము. ఎదురేగి. ఆదరించి, ఓదార్చుము. అండలు నొక్కమాటుగా ఇట్లు కట్ట కట్టుకొనివచ్చుట కేమి కల్గినదో!... ..ముందుగనే 'ఏ' మని యడుగక, వారి 'ఆర్తి యేదైననుసరే తీర్తు' మని బాస యీ వలెను సుమా!

తివ్వరక్షిత

న న్ననుమానించకడు. వారు మీప్రజలుకారు, నా ప్రజలు. కుణాలుడు నా కుమారుడు. ఏమయిన నన్నచో సవతితల్లినందురు. పుత్రప్రేమ ఎద నిండి, కనుల కెగతట్టి, అంధులరై తిరి. రాజు బౌద్ధపతాకా ప్రతిష్ఠాతి; యువరాజు భారత నిర్బాధీకరణవాది! రాజు లెధాగతి ప్రతినిధి నను కొనిపాలించును; పుత్రుడు సమస్త భారతీయులను పందెపు గవ్వలు గావించి, గిలకరించి, క్రిందుమీదుచేసి, పాలకవర్గమును చిత్తు, పాలితుల మూలను బోకు గావించజూచుచు రాజజనకుల కెదురు విప్లవము నడుపు ప్రతినాయకుడు. ఈ రాయబారమునకు నాయకు డతడే కావచ్చునుకూడ.

అశోకుడు

కుణాలుడే నాయకుడు? అట్లయిన ప్రజల కేదో మహార్తియే కలిగియుండును!... ఏమో! వ్యక్తిత్వము నణచి మూల నుంచితివి. సరే; అంతయు నీ సుబుద్ధికే వదలితివి.

జగత్కల్యాణుడు నీ హృదయమున వసించి నడుపుగాత !
వెళ్ళిరమ్ము. ముందు ప్రజల యార్తి తీర్చిరమ్ము.

తివ్యరక్షిత

నన్ను విశ్వసించి ఈ విషయమును నాకు నడలుడు.
మీ సాధిప్రాయ మెంత చూచుకొందునో చూతురుకాని.

(ప్రసాదము)

(తెర పడి, వెనుక తెరతో కలిసి తిరిగి లేచును)

హేమ, నాధు ప్రజారాయబారవ్యమనకు నాయకమణులుగా నిలిచియుండును
తివ్యరక్షిత కిరీటుముపైగా అవగుంఠనముతో ప్రవేశించును.)

హేమమాల

ప్రభు వెక్కడ మహారాణీ! వారిని దర్శించవలెను.

తివ్యరక్షిత

మే మున్నాముకదా. దర్శించితివి; మనవిచేసికొనుము.

హేమమాల

అట్లుకాదు మహారాణీ!

తివ్యరక్షిత

అట్లుకాదు మహారాణీ! మహారాణులమని యొప్పు
కొనుచున్నావుకదా. మనవిచేసికొనుము. కాని నీవు వచ్చితి
వేమి? కుణాలును ?

హేమమాల

తక్షశిలకు ప్రయాణమై చనిరి. ఇప్పటి కప్పుడే నైశాలి చేరియుందురు.

తిష్యరక్షిత (బింకము తెచ్చుకొని)

నొమ్ము. నీవు మాత్రము మహారాజును దర్శించ వచ్చును.

హేమమాల (ప్రజలతో)

వత్తు నాగుడు. (ప్రస్థానము)

తిష్యరక్షిత

(భటునితో) ఆమె భద్రము. (ప్రజలతో) మాప్రియ మైన ప్రజలారా! నేటినుండియు రాజకార్యములు మేమే నిర్వహించుచున్నాము. అహింసాయుధహస్తుడగు నృధరాజు కారణముగా దేశమున పరరాజులకుటలు ప్రబలుచున్నవని తెలియుచున్నది.

నాథు

అందుకేనా తల్లీ, యువరాజు తక్షశిలకేగినది?

తిష్యరక్షిత

యువరాజును ఒక్క నెలరోజులలో తిరిగివచ్చును. ఆయనయే మీసాభాగ్యము శాసించును. నాది నడమంత్రపు రాజ్యాంగమే.

ప్రజలు

జై ! మహారాణికి జై ! యవరాజుకు జై !

తివ్వరక్షిత

అశోక నాథులవలెనే మాపాలనలో లోపము
లాడేశించినవారికి కృతజ్ఞులము. మీ ఇప్పటి ఆగమనోదే
శ్యము మాకు ముందే తెలియును. మీ యభీష్టము తీరు
నేర్పాటులు జరుపుచున్నాము. (ప్రసానము)

నాథు (జనాంతికము)

ఇందేదో అగాధ రహస్యముండును. (ప్రజలదిక్కు)
జై! ప్రియదర్శి నృపాలునికీ.

(అందఱు జయధ్వానములు చేయుచు ప్రసానము)

ద్వి తీ య ర ం గ ము

(తివ్వరక్షిత వర్తనకాల—ప్రాంగణము, ప్రవేశము)

కుణాళుడు (చేతిలోనొక లేఖ)

స్త్రీహస్తాక్షరములు! ... వ్రాలులేదు... హేమకా,
తిండిగారికా గ్రస్తత? రాణినాట్యమందిరమనుసరి కే ఒడలు
జలదరించుచున్నది.

(తెరలో గంటలు, గానము స్పృశ్యము... తెరలేచును. బుద్ధవిగ్రహము
ముందు నాట్యపూజాభంగిమమున తివ్వరక్షిత ప్రవేశించును. కుణా

పంచమాంకము

77

లుడు నమస్కరించును. తివ్య కనులతో నే స్వీకరించి, బుద్ధ విగ్రహ
మున కర్పించి, అతనిని కూర్చుండుమని సైగచేయును. కుణాలు
జొడలు మఱచి కూర్చుండును.)

తివ్యరక్షిత (నాట్యము)

జయజయ బుద్ధమునీ । శౌద్ధోదని । జయజయ బుద్ధమునీ
గ్రధితయశోధర మానస । జితమానస । విశదవిశ్వ శుభకాంక్ష
(హారతినిచ్చి, కుణాలుని కందించును. అతడు స్వీకరించును) ॥జయ॥

కుణాలుడు (ఒడలు తెలిసికొని)

తలుపులన్నియు బంధించియున్న వేమి? ... నే నిక్కడ?
... ఇదేదో ఘాతుకమృగి గుహవలె నున్నది!

తివ్యరక్షిత

తెలుపనైన తెలుపకయే లోనికివచ్చితి వేమి? తెలిసిన
ఆహ్వాన సమ్మానము లేర్పాటుచేసెడి దాననే?

కుణాలుడు

తల్లులు వాత్సల్యవృష్టి కురియుటయే తనయులకాహ్వా
నము, సన్మానము, తండ్రిగారెక్కడ తల్లీ?

తివ్యరక్షిత

కుణాలా, సుగతుని బూజించు నా ఆరాధనా విధాన
మెట్లున్నది?

కణాలుడు

మూర్తిమతీ, బుద్ధిగ్రస్తుడను. ఇందలి కక్షశాల మీ
నాట్యశక్తి కేడుమార్లు చలించి, తుపితస్వరమున కెగసి
నట్లును, ఈ బుద్ధవిగ్రహమునుండి మైత్రేయబోధినత్వ దుద్భ
వించినట్లును మూతలువడిన నాకనుల కేమొ తోచినది.

తివ్యరక్షిత

సౌందర్యము నర్థముచేసికొను హృదయమే కణాలా
నీది !

కణాలుడు

హేమ యెచ్చట? ... ఆమెకువచ్చిన ఆపదయేమి?

తివ్యరక్షిత

ఆమెకేమి? సుఖముగ నేయున్నది. కొంచెమునేపటిలో
ఇక్కడికే రాగలదు ... దానికేమి, హేమకీ భంగిమము
వచ్చునా?

కణాలుడు

నాకే యిప్పుడు వచ్చినది. మత్రిగస్తత తండ్రిగారికా?

తివ్యరక్షిత

హేమవలన ఈభంగిమము మొదటగా చూడగల్గిన?

కణాలుడు

భాగ్యవంతుడ నగుదును; తండ్రిగారికి తేనుమేనా?
దర్శించవచ్చునా?

పంచమాంకము

తివ్వరక్షిత

ఆ. ఊమమే. మఱి చెప్పుము. హేమయేనేనైన?

కుణాలుడు (కొంత ఆగి)

నాజీవితమే మధురించిపోవును.

తివ్వరక్షిత

ఊ! హేమలో నీ ఆత్మార్పణకు యోగ్యమగు సాందర్యమేమున్నది? కష్టజీవులలో కలిసిమెలిసిన హేమ వెన్నెల విడిచిన శశి. సాందర్యమారిన పూవు.

కుణాలుడు

హేమ నా నహచారిణి. జీవించుట యేమొ ఆమె యొద్ద నేర్చుకొన్నాను. నేనామెకు నృత్య, గానములలో గురువును. మా జీవితముల కలఁబోతలో నూతనసాందర్యము లూరుచుండును.

తివ్వరక్షిత

ఆమె జీవిత మర్థనంతమైన కానచ్చును. కాని, నీ జీవితము నిస్సారము. నేనయినచో జ్యోతిర్మధువు వెన్నెలరూపమున కాయును. (తనలో) ఇప్పుడదిలడవుల బట్టిపోయినది.

కుణాలుడు

తండ్రిగారిభాగ్యము. భారత దేశసాభాగ్యము.

తివ్వరక్షిత

అదినరయే. మఱి నేనే హేమనైన? నా జీవితముతో మేళవించు నీ జీవితమెట్లుండగలదో?

కుణాలుకు (లేచి)

తల్లీ, నన్ను పిలిపించిన తండ్రిగా రెక్కడ? మతిమరిచి మసలుచుంటిసి. (తలుపు వేసినధ్వని) తలుపుకు వేతురు?

తివ్వరక్షిత

కుణాలా, కూర్చుండుము. తండ్రిగారు కాదు, హామ కాదు. నేనే పిలిచినది. కూర్చుండుము. ఈ ఆసనము నీకే. ... చూచుచు నిలబడెద వేమి? ... ఇవిగో పూలదారులు పడుచున్నాను... మెల్లగా, మెల్లగా నడచిరమ్ము. నాహృదయాధిష్ఠాన దేవతా, దయచేయుము.

కుణాలుకు

ఇదేమి తల్లీ, ఇట్లు మాటాడెదవు? ... (లేఖనూపి) ఇది వాసిన దెవరు? (చదువును)

“నీవు ప్రేమించిన ఈశ్వర్ని చూడరావలసినది. రాణి ఆజ్ఞాపత్రిక కూడ దీనితోడనే అందగలదు. నీదర్శనమున నా అస్వస్థత నెమ్మలించునను ఆశకలము. స్థానము—రాణినాట్యచండిరము.”

సంతకము లేదు. ఎవరునన్ను మగధకు తెచ్చినది? ... ఇవి స్త్రీహస్తాక్షరములు... ఎవరికి నాకృతజ్ఞతానివేదన?

తివ్వరక్షిత

అట్లడుగుము కుణాలా, చెప్పెదను. నేనే నీవు ప్రేమించిన వ్యక్తిని. (పూలు కొన్ని పడుచి) రమ్ము కుణాలా, అడుగిడుచుండుము. (కుణాలు డొక్క అడుగిడును.) నిన్ను నేనే

వెనుకకు తెచ్చుకొన్నది, నాకేలస్వస్థత, నాకేనిన్ను చూచు
కోరిక. ఈ హస్తాక్షరములు నావే, నాకే నీకృతజ్ఞతానివేదన
కావలసినది. (మాటమాటకు అడుగిడుచుపోయి, పూలు పట
చుచు, తటాలున ఆగి, వెలవెలబోయి) ఏమి కుణాలా, నీవు
వచ్చుచుండుట లేదా? రమ్మ, రమ్మ, (బుద్ధవిగ్రహము తీసి
వైచి, కీతమున పూలుచల్లి) దయచేయు మిక్కడ దయచే
యుము కుణాలా. ఇది వట్టి అచేతనము. దీనికి హృదయము
లేదు. సౌందర్యగ్రహణశక్తి లేదు. నా నాట్యపూజ కిదితగదు.
ని న్నారాధింతును రమ్మ. (కుణాలుడు కదలడు) పోసిమిట్ట
క్కడనే నిలబడియుండుము. ఆరాధకురాలే తన ఆరాధ్య
మూర్తియొద్దకు రావలెనులెమ్మ. (చేతిలో పూలతనిపాద
ములపైపోసి, ఒక విన్యాసము చూపబోవును.)

కుణాలుడు

అమ్మా! మీకు మతి చెడలేదుకదా. ఇదేమి? నేను
పుత్రుడను. శౌద్ధోదనిని కాను. మహారాజును చూడవచ్చి
తిని. తిరిగి నన్ను నాప్రజలలో వేసినందులకు కృతజ్ఞుడను.

తివ్వరక్షిత

మహారాజా? భారతసమాజ్ఞీ హృదయ పట్టభదు
డవు నీవుకావా? ఈప్రజ నేలకొనుము.

(మోకరింను)

కుణాలుడు (తొలగి)

తండ్రిగారు కావలెను నాకు. అస్వస్థతతో నున్నారను
కారణమున హృదయము మఱింత ఆతురత పడుచున్నది.

తివ్వరక్షిత

అస్వస్థత? ... నాకే చూడుము. ఈ (నాడిపట్టించబోను) ఇదెంత తీవ్రముగా కొట్టుకొనుచున్నదో? చూడు మీగుండె యెట్లుకొట్టుకొనుచున్నదో? (అతనిచేయి తనవక్షమున నుంచుకొనబోవును) జ్వరముగానున్నది. మోహజ్వరము! వాంఛాజనితోషము! యకావన నిదాఘమునకు హృదయము బీటలువారుచున్నది. నీ ఆదరవృష్టియే యీ న్రాణమును పుష్పింపజేయునన్న, ఎట్లూరుకొందువు?

కుణాలుడు (తనలో)

మించినచ్చినదే?

తివ్వరక్షిత

హేమలో నేమున్నది? నాలో జీవితముకలిగియున్నందుకు ఫలమున్నది.

కుణాలుడు

లక్షలాదిగ స్వచ్ఛందరతులయొక్క కడుపులం జల్లపరుప సంకలిత మైన దీవలలోనిచుఘ్రుమ దెలిసె హేమ! ఇంద్రియాత్సక్యమున దించదేమియిట్లు

(చూచుకొని) ఇదిగో హేమాదత్తమగు ఈ రక్తాంగుళియము నాబ్రతుకురేఖలు దిద్దుచుండును.

తివ్వరక్షిత (ఉలికిపడి, తనలో)

బ్రతుకుయొక్క అసలుబరువును గూట్టి ఆదేశించినది హేమ.

“తివ్వ లకాశ్వతలు. భారతసింహాసనమొక అతీతస్థానము. సంపూర్ణముకాని తివ్వలు సామ్రాజ్యప్రజామండలిలోని మణిస్థానముల కెగబ్రాకరాదు! నీ క్రతుకుబాట లెటుపోయినను నీవే నిర్మించుకొనవలసి యుండును.” (ఆవగుంఠనము సద్దకొని)

ప్రవీణా, తలుపుతీయుము. కుణాలకుమారుని హేమ యొద్దకు తీసికొనిపోము.

(తెరలో)

ఏమి మహారాజ్ఞీ?

తివ్వరక్షిత

వద్దు. హేమనే యిటు తెమ్ము. కుణాలా, నన్ను కాదనకుము. శిరిరా మోకాలోడ్డకుము.

తాతకు తండ్రికిన్ నృపతిదానధునుల్ సవీకా; పక్షితరక్తాత తర్పణాల పయినాశ. భగీరథుమించి, రుద్రునే శ్రాతత కీలన దిగిచి, ఆ నిశితాగ్నుల క్రతుపిండముల్ ప్రీతి నొసర్పమి! భరతవీర్యము నిల్పమి! వారి మించుమి!

ఏమట్లు నివ్వెరబోయి చూచెదవు కుణాలా? అశోకు డట్లు చేయునని యెంచితిని. కానిఅట్లు చేయించను లేక పోతిని. మన మిద్దరమును కలిసి అట్లుచేయవలెను. తెలిసి నదా? రమ్ము. నాచేయి పట్టకొనుము.

కుణాలుడు

నీవు తల్లివి.

తిష్ఠరక్షిత

తల్లీని! నేను ఏవాహమాడదలచినది కాలాశోకుని.
ప్రియదర్శినికాదు. తెలియునా? నే నా కాలాశోకత్వమును
నీలో ఆవహిల్లచేయుచున్నాను.....

ఏమి సందేహించుంటివి కుణాలా? రక్షపిపాసియగు రమణికి
హృదయముండునా యనియా?.....ఉండును. వ్యాఘ్రే,
స్వీయసంతానము దిగద్రావుకొను వ్యాఘ్రే, ప్రేమికు నెంత
ఆరాధించునో నీకు తెలియదు. అత్యజములకై ఆకలిఁ గొను
విషనాగిని జంటకట్టి, పింపిళ్ళకూయు సౌందర్యము నెఱు
గవు నీవు. అగ్ని క్రశువు లుండవు; సరికదా, హవిస్సయో
గమున నుప్పొంగిపోవును.

కుణాళుడు

శ్రీత్యగారవ ముకుటవిశేషమైన మాతృమూర్తిత్వమిట్లుగామడచిపెట్టుకొన్న
మిమ్ము సంబోధించుటన్న నెట్లు? మాత! మన్నించుమమ్మ కుమారుగృహను.

భీభత్సచేతస్కుడగు పుత్రునెడ ప్రసన్నురాలవుకమ్ము.
సెలవొసంగిన పోయివత్తును. (మోకరిల్లును)

తిష్ఠరక్షిత (తడవి, లేపి)

వెళ్లిరమ్ము. ఎక్కడికి పోయెదవు?

కుణాళుడు

హేమను చేరుదును, అమె సాహచర్యమున రక్షక
సైన్య మధ్యముననున్న ఘైర్యము, బలము నుండును.

తిష్ఠరక్షిత

ప్రవీణా! హేమమాలను కారాగృహముననే ఉండ నిమ్మ. ఇక్కడకురా నవసరములేదు. (ప్రేలుకొనుచును)

కుణాళుడు

కారాగృహమున నున్నదా తల్లీ, నాహేమ? (చేతులు పట్టుకొని) కీడేమియు తలపెట్టలేదుకదా నా బ్రతుకు వెల్లు నెడ ?

తిష్ఠరక్షిత

నా హృదయమునకు కానిప్రార్థన చేయుచున్నాను. కుణాలా! నీ హేమ కేకీశును కలిగించనులెమ్ము. మమ్మిద్దఱు టిని చెటియొకచేతను లాలించుకొందునని బాస యిమ్ము,

కుణాలుడు

నాహృదయమున సింహాసన మొక్కటే యున్నది. అది ఆక్రమితము, హేమ కందుపై సర్వస్వామ్యములు ధారాద త్తము చేయబడినవి. నానా కామిచులకం దిటవు దొటుకదు.

తిష్ఠరక్షిత

కుణాలా, వ్యాఖిని కోరపట్టుకొని ఆడించుచున్నావు. తెలియునా? విషనాగము తలమణిని బట్టి ఆడుచున్నావు. పరిణామ మెఱుగుదువా?..కింకరా, చువ్వ లెఱ్ఱగ కాలినవా?

నీకన్నులకుగాను నిన్ను ప్రేమించితి నయన సుందర, నయనజితలోక,

నీ యే నయనమహనీయ రోచిస్సులకనుగాని నీ హేమ గర్వపడునో,

సతము నే నయన విస్ఫూరి తోప. స్ఫుల నాత్మలోలత నీవు నహముగొందు,
 ఏ ఆత్మరుచిర దృగీషుజిత యుగతీహృదయ చహత్తుల కిగురుతివ్య,
 అట్టి నీఅందమునుబెంచు అందపైన కనుల, నీవు, హేమయు ర్వపడెడు
 కనుల, నీప్రాణహా హేమ కనులముందె ఆర్పివేతు నాలోచించుమందగాడ!

(కింకరుడు కాలిన చువ్వలతో వచ్చి నిలబడ ను. కుణాలుడు కొంత
 తెల్లబోయి, ధీరుడగును)

పొమ్ము, చండాలుడా, అందుంచి పొమ్ము. ఏమి
 నయనసుందరి, చూచితివా? కింకరా, క్షురమ్ము, పిలిచి
 నప్పుడు ప్రత్యక్షము కావలెను, పొమ్మింక.

(కింకరుని ప్రస్థానము)

కుణాలుడు

మాతృమోహకములుగూడ నయిన యీ నయన
 సౌందర్య మణిగిపోవలసినదే! నే నందుల కిష్టపడుతున్నాను.
 లోకములయొక్క ఆదర్శసానమునుండి తల్లిని జార్చు ఈ
 నయనజ్యోతు లారవలసినదే. కాని, ఒక్క ప్రార్థన. అంతకు
 ముందు నా హేమతో నాకొక యేకాంతి క్షణముకావలెను.
 అంతియే కోరిక... .. ఏమి? మార్చాడగు!... ఇక్కడికే పిలి
 పింపుడు... .. దేనికో కాదు, ఏదో చెప్పను.

‘మన ప్రేమకుం గల్గు మహిత పరాకాష్ఠయన్న సంతకు సంతకన్న లేదు
 మన లోకహితజీవ మహదంతమునకుం దలచినంత పరమోత్కృష్ట యిదియె
 మానవాతీతహా మన జీవితోదంతమున కనుకొన్నట్టి ముకుట మిదియె
 మన జీవితక్రియా మహితనిర్వహణలో నిట్లు తోడ్పడు మాత ఎంతో శ్రేయ
 జననినే అపార్థము చేసికొనగరాదు, అనుమతింత మిష్టముపైన’ ననుచు నచ్చ
 దెలిసి, ఓదార్చి, ధైర్యము గొలుపుకొందు. (దిగ్మింగి)

పంచమాంకిము

పిలిపింపుము మాతా.

తిష్యరక్షిత (గుండె బల్లెముతో, తనలో)

ఆఁ! ఆఁ!... అమరుడవు కుణాలా, నీహృదయ నిసర్గవినిర్గత
మగు నీ దివ్యమహోదయవాహిని తిరోవాహినియై — యీ
క్షుద్రమూర్తుల దేర్చ నేతెంచుటది మాసాభాగ్యము! ఏమి!
ఏమి త్యాగమహస్సు!..... అబ్బ! ప్రాణములు సిగ్గుచే మెలి
తిరుగుకొనిపోవుచున్నవి. (ఆలోచించి) అందుకనియే ఇతని
నాహరించవలెను. (పైకి) సరే. మఱొక దినము గడు
వొసంగితిని. ఆలోచించుకొనుము...కింకరా, వీనిని పాతాళ
గృహమున నుంచుము.

(కింకరుడు ప్రవేశించి చేయిపట్టుకొని, తీసికొనిపోవును)

తిష్యరక్షిత

నిస్సహాప్రళయమహాంబు నిధుల దేల్చి, స్వర్గసీమల జేర్చగాఱాలు మల్లె
పూలనావ లీకన్నులు వాసగియుండ జలమయములోన నేనుండవలయు నేమి?

తృ తీ య ర ం గ ము

(బందిసాధము — కవాటము ముందు రక్షకభటుడు,

లోపల ఇటునటు ప్రచారము చేయుచు)

హేమమాల

ఎవరవు నీవు?—రక్షకభటుడవా? నేను బంధితో
రాలనా?

రక్షక భటుడు

(ప్రచారము మాని- స్వబలంతో నిలిచి, ఇద్దరుతో నమస్కరించును)

హేమమాల

ఏమి, మార్గదర్శి?.....కారణము ?

భటుడు

చిత్తము.

హేమమాల

చిత్తము సరే, కారణము.

భటుడు

అజ్ఞానము.

హేమమాల

కావచ్చును. పోని. ఎవరి ఆజ్ఞచేత?... రాణి యాజ్ఞ
చేతనా?

భటుడు

(నమస్కరించి తల వంచును)

హేమమాల

తెలియదు. పోని. చక్రవర్తి ఎచ్చట? మహాజనుల
మొఱి యేమయ్యెనో?

భటుడు తెలియదన్నట్లు నమస్కరించి, తొలగిపోవును. తిష్య ప్రవేశించును

హేమమాల (బోనులో సింహివలె తిరుగుచు)

నేను బద్ధను. కారణము చెప్పువారు లేరా?

తివ్వరక్షిత (తలుపుతీసి)

కావు. నీవు విముక్తవు.

హేమమాల (పోబోవును)

అయిన, చక్రవర్తియెచ్చట?

తివ్వరక్షిత (నవ్వి)

ఇంకను ఆ రున్నవిట్టివే రక్షిత ద్వారములు దీనికి.

హేమమాల

ఐన అక్కడికినీ నీవేవచ్చి, విడిపింపుము... నవ్వుచు
న్నావా? పోనిమ్ము. నీవెందుకు వచ్చినావు? పంజరములో
నుంచిన సింగపుష్పిల్ల గింజుకొనుటను చోద్యము చూడ
వచ్చితివా?

తివ్వరక్షిత (విషపునవ్వుతో)

ఒక శుభవార్త తెచ్చితిని.

హేమమాల

శుభవార్తా?... ప్రభువు దర్శనమిచ్చినాడా నాప్రజకు?
యువరాజు విషయ మేమన్నాడు?

తివ్వరక్షిత (వికటముగా నవ్వి)

అదికాదు. నీకు వివాహము నిశ్చయించితిని... వరుడు
నీయిష్టుడే యగునులెమ్ము— భరతఖండమున నీకు నచ్చిన
వరుని స్వయంవరము చేసికొనుము. ఒక్కడుతప్ప, (ఆవేశ
ముతో) కేవల మొక్కడుతప్ప.

హేమమాల

ఒక్కడా? యువరాజేనా? అతనిని నీవేమైన ప్రత్యేకించుకొనబోయెదవా? భానునికి పద్మచి కాదని వేరొకసంబంధమా తిష్యా?

తివ్యరక్షిత

తిష్యా?—రాణీఅనుము. మఱి యువరాజుకు సంబంధము కుదిరినది. అంతకుముందే నీ వివాహ మైపోవలెను.

హేమమాల

కానిమ్ము. రాణీ, నా వివాహవిషయమై నీ కెందుకింత ప్రయాస పాపం?

తివ్యరక్షిత

అవును. నీకు తెలియని రహస్యముకాదు. నీవు మా మధ్యనుండి తొలగిపోవలెను.

హేమమాల

నీవు రాణివే! ప్రియవర్ధికి పత్నివే! ద్రోహమునకు, పాపమునకు జంకవా?

తివ్యరక్షిత

మా వివాహము శాస్త్రీయముకాదు? నే నశోకపత్నిని కాను. కాని రాణినే. అయిన నీ కెందుల కా విషయమంతి?

హేమమాల

రాజులలో గాంధర్వము శాస్త్రీయమే.

తివ్యరక్షిత

సరి. నీతో శాస్త్రచర్చకు రాలేదు. నీ వెన్నుకొన్న సరియే. లేకున్న, ఆభారముకూడ నేనే. వహింతును. తేపే నీ వివాహము—ఈడ వచ్చిన పిల్లకు పెండ్లిచేయకరచ్చకెక్కించి నారు—అలోచించుకొనుము. తేపే ముహూర్తము. వివాహ మంటపమే యిక్కడకు తరిలినచ్చునులెమ్ము.

(ప్రసాసము)

(తిరిగి కింకరునితో, కాలిన చువ్వలతో ప్రవేశము)

నీవు మోహయోగ్య వయినంతవఱకు యువరాజు హృదయము మఱొకరికై మఱిలదు. చూడు మీ సలాకలు. వీనితో నీకన్నులుతోడి, నిన్ను కురూప నొసర్చివేతును. (నైగచేయును. కింకరుడొక అడుగువేయును.)

హేమమాల (కంపించి, ధీరయై)

తివ్యరాణీ. నీయియూహలో నీమహోన్నతసౌందర్యమునెడ ధిక్కార మొనర్చుకొనుచున్నావు. కేవలము సౌందర్యమునకే హృదయములు ముగ్ధముకావలెను కాని, గరీయమగు తివ్యసౌందర్యముమందు హేమ సౌందర్యము కురూపమే!

తివ్యరక్షిత

ముఖస్తోత్రముతో నాదృఢసంకల్పమునుండిదూరము చేయజూచుచున్నావు; నేనంత వెఱ్ఱిదాననా?—కింకరా,
(కింకరుడు ఒక అడుగువేయును)

హేమమాల

పోనీ, కుణాలునే అడుగుము. నా సౌందర్యమునే
అర్థించెనో, లేక...

తివ్వరక్షిత

లేక నీవ్యక్తి నే కేవలమర్థించెనో అని. (ఆవేశముతో)
అందులకే నీకనులారిపోవలెను. నీవు సర్వమునకు సశక్తవు
కావలెను. నన్ను ప్రేమించుచో నట్టి కుణాలునిపై నా విజ
యము విని నీవు క్రుశ్శవలెను.

హేమమాల

సంకల్పమున మావివాహ మైపోయినది. నాకన్నుల
లోని వెలుగును సాత్యచేసితివా, ఆచీకటియే నన్ను మఱిత
లోకస్రియ గావించును.

తివ్వరక్షిత

నాకు కలిసిరాని సౌభాగ్యము లోకమునుండి వేరు
పడవలెనని, నా కందరాని సౌందర్యము వెలుగుమొగమే
చూడరాదని, మహాజనమందలి పాతాళగృహమున నంధుడై
బ్రతుకీదుచున్నాడు నీ కుణాలుడు. నీవునుపోమ్ము. అంధ
పశువులిద్దఱును కలిసియే నెత్తురూర తపించి, యేడ్చి, బ్రతుకు
చీకటులలో చివికచావవచ్చు. పోనీ, ఆచీకటి గదిలో
కూర్చుండి విప్లవములు లేవదీసెదరుకాని, రాయబారములు
నడిపెదరుకాని!

హేమమాల

హా! రాక్షసినినీవు. చేసి వేసితివా అంతపనియు? ఆశ్రయించు మా కబోధి నింక... హృదయము నను శాంతి దొలుకగలను.

తివ్యరక్షిత

నా కా అంధురూపిణి నింకఁబని? (నవ్వి) కింకరా చూతువేమి? నేను రాక్షసిని!... ఊహ!

(కంఠరుడు పాపవబోవును. హేమ ఆ సలకలు తీసికొనును.)

హేమమాల

వలను. కింకరుని కేల ఆపాపము! నేనే స్వయముగా పాపచుకొందును. ఆయనకు లేని కన్నులు నాసమాతమెందుకు? ఇప్పుడు నీవు నద్దన్నను నేనే హృదయ పూర్వకముగా అంధురాలను కానున్నాను. (కన్నీరు) కుణాలునికి హేమకు కాదు నీ విచ్చు అంధత్వము. దర్శకులను తప్పించి, దేశమునే గ్రుడ్డిదానిని చేయుచున్నావు. అంధులను ముందధికారి గర్వమున నీకనులు పూరిపోయివని. వ్యక్తిత్వమును చంపి, వృద్ధరాజునెప్పుడో అంధునిచేసితిని. ఆ ఫలితమగు నీ పరిణామ మంతయు నిట్లుపాగిపోనలసినదే. ఎవరును తప్పించ లేరు. నీవును!... ఏమట్లు తెల్లబోయెదవు? తేపు దేశముకాని, అధిపతికాని కనులు తెచ్చినప్పుడు మును నీపని... కానిమ్ము నా కెందు కదంతయు. నా బ్రతుకుతీరు నిర్ణయ మైనదికదా! (కన్నులు పొడుచుకోబోవును.) హా!

అశోకుడు (ప్రవేశించి)

అ! అ! మతిచెడలేదుకదా. (లాగిపారవేయును సలాకలను)

తివ్యరక్షిత

ఏమమ్మా, ఏమంత జీవితముపై అసహ్యము కలిగినదా? ఎందులకట్లు నయనహత్య చేసికొందువు? చక్రవర్తికి చెప్ప మేమందురో.

హేమమాల

ప్రభూ, నాకీ కనులువద్దు. ఈ కను లేడ్యనులేవు. ఈ ప్రపంచమున నాకింక చూడవలసినదిలేదు.

తివ్యరక్షిత

ప్రభూ, మీ రెండుకి స్లేతెంచినట్లు? వైద్యుడు లేవవద్దని చెప్పలేదు?...కింకరా, ఈమె నిందేయుంచి కనిపెట్టుచుండుము. పిచ్చియైతి యుండును పాపము! ఇం దేమియు లేకుండచూడుము. ఏవేళ కేమి బుద్ధిపుట్టునో ఇంక నలుగురను విలిచి, పదికిన్నులతో జాగ్రతపడుము.

(అశోకుని గొంపోవును)

చ తు ర్థ ర ం గ ము

★

పాటలీపుత్ర వీధులు—తెరమును—నాథు, మాధు పాటపాడుదురు.
(ప్రజలు మూగి, వినుచు వెంటబోవుచుందురు.)

కర్మాగారము లుదయమందకే
 ధర్మాగారము లస్తమించినవి
 అసిధారావ్రత మనుగమించకే
 బౌద్ధమతమునకు పుట్టిముగ్ధుని.
 ఝరిదారి నెరిగి యడుగిడరా!

రాజ్యాలేలను రక్షించగను
 అహింసాయుధము అమరదు కానీ
 బౌద్ధమతముపై వైముఖ్యమ్మా
 దర్శప్రభువు నొకదరికి నుంచెరా!
 ఝరితీరు నెఱిగివెనకరా!

... ..

కన్దెఱచి, ఒడఁబెట్టి, కారణముతోనేమొ
 దేశమున నూత్నోత్తేజ మొసగితి వీవు
 సామ్రాజ్యవాదు లది సరిపెట్టుకొని స్వార్థ
 ఫలములను బొందగావలచి యున్నారరా.
 అరిమందిరము చొరదవేరా!

కృషికజనుల మంత్రిత్యపు మాటకేమిరా
 స్త్రీ చంచల బుద్ధి కెరల మెఱి మేమిరా!
 కృషికుల యాదరపు హేమ కారబడెనురా!
 శ్రమికనాయక కులాలు దంధు డయ్యెరా!
 రాణు లేతెంచి రాణు లేగుచుందురా!
 తాని ప్రజాశక్తి అమర చరణఝరిణిరా!

(ప్రసాదము)

పంచమరంగము

(తెరలో) మాగధులు

జయ! మార్కరాజవంశ్యా! దేవతాప్రియా! ప్రియదర్శి! రాజర్షి! వితరణేనా!
 సింహాశీతస్థిత్రేస్తాతప్రభూ! ధర్మాసుసంయానకర్మ! జయము!

జయ! అశోకప్రభూ! జయ అమితాంతక! జయమాగధప్రభూ! జయము!

[జయము!

జయ! బిందుసారప్రణా! తథాగతయతోద్ధార! ధీరవ్రతా! మారవిజిత!
ధర్మానుశ్చివ్రతా! సుధర్మా! జయ! ప్రేమాయుగప్రణా! వీరవిజిత!
క్షీణండాంతపులకతక్షీర్తిరుచిర! ప్రకృతి నిబిడిత నిజగుణపండిత!

(తెరముందు అశోకుడు ప్రవేశించును. వెంట దూరమున అన్యతీయశిష్యి)

అశోకుడు

బాద్ధ భారతమున నింకను నాజయగానమే వినబడుచున్నదీ?!

(తెరలో)

తివ్యరక్షితారక్షిత దివ్యరాజ్య! జయము! జయ! జయ! జయ!.....

అశోకుడు (ఉలికిపడి)

నందిగీతములను ఆహస్త విన్యాసనూ? అవును. ఆపాద
మస్తకమును చుట్టిన కాలాహికను బ్రామగల్లునా?

అహింసా దీక్షితుడు! ప్రేమాయుధవాస్తుడునగు వృద్ధబాద్ధరాజును!

దేశమున అకాంతి కంటకును బాధ్యుడను!

అశోకుడు జీవించి మేయున్నాడు. అతని కనులముందే అతని
స్థిరధర్మసంస్థలు, అతిసకల్పరాస్వర్గము, అతినితదర్శాశోక సామ్రా
జ్యమురూపుతిరిగినవి! నే నేలనింకను జీవించియున్నాను! ఏచున్నదీ
కత్తిపట్టు నవసరములేనిప్పుడు పురుషుడే కాదు స్త్రీయు రాజ్యముచేయగలడు!

నే నేల నిన్నిశ తాబ్దములు ముందుగా జనించితిని?

(తెర లేచును)

(రాజసభ—తివ్యరక్షిత, మంత్ర రథగుప్తుడు ఉచితాసనములపై,
ఒకకింకరుడు నిలువబడి అశోకునిగాంచి అందరులేచి యభివాదము చేతురు.)

పంచమోకము

తివ్వరక్షిత

ఏమి ప్రభూ, చాల దీర్ఘముగా నాలోచించుచున్నారు?

అశోకుడు (తనలో)

విషసర్పము బుసలతో పలుకరించుచున్నది. (కూర్చుండి ప్రకాశముగా) ఏమియు లేదు. ఈదినమున నా కేమియొక నులు తెరలు కట్టినట్లున్నది. సూర్యకిరణములు నెత్తుటమ్మలవలె కనుల గ్రుచ్చుకొను నట్లుండ, ఇంతలో తెప్పలు మూతపడి, పొదువుకొనును... ఏదో యమబాధగనున్నది.

తివ్వరక్షిత

రాత్రి నిద్ర లేకట్లున్నది! ... మహాప్రభూ, మీరు హాయిగా కన్నులుమూసికొనుడు... నేనీరాజ్యము చేసిపెట్టుదును.

అశోకుడు

కాదు రాణీ! ఇక్కడనే కొంత హాయిగా నున్నట్లుండును. ఏదేని వినోదముగూర్తునని గురుదేవుడిట్లు కొనితెచ్చినాడు... కొంచెము కన్నులు మూసినా, బందిలో బడినట్లుండును. అందులో నింకెవరివో మూలులు..... సరికాని, కుణాల కుమారు డెక్కడ? వైశాలిలోనేనా? తిరుగుముఖమైన శ్రేష్ఠుని... ..? మొదట మన ..కాదు, నీ ఆజ్ఞోపసంహార ఫలము నాత డెక్కడందుకొన్నాడు?

తివ్వరక్షిత

వార్త రాలేదు.

అశోకుడు

అయ్యో! నా కనులలోని వెలుగు నెవరో తోడుకొన
జూ చెడిని!

అర్హతయశస్వి

గాయకుల బిలిపింతునా?

అశోకుడు

అదే అనుగడలచితిని, కన్నీరు గుండెభారము తగ్గించు
ననికదా. శోకరసము బాగుగ పుట్టింపగలవారేనా?

అర్హతయశస్వి

చిత్త మొక అంధగాయక దంపతు లున్నారు. చూడ,
నిరాశాజగత్తున నీదుచున్నట్లుందురు. ఏలికదర్శన మర్థించి
వేచియున్నారు.

అశోకుడు

అంధులూ? జాత్యంధులూ?

అర్హతయశస్వి

కాదు. ఉద్వేగులుకూడ నగు నవ్యాంధులని విందును.
జాత్యంధుల కొకప్పుడు జీవితముల వెలుగుండును కాబట్టి,
పోవున దుండునా? అట్టివా రేడ్వలేరు. వారి కృత్రిమ దుఃఖ
మితరులలో నా రసము సంతకంతును పుట్టించలేదు.

(పైగ చేసే కెంకిర సంపును)

అశోకుడు

ఎన్నాళ్ళయినది వాగు పాటలికి వచ్చి?

అర్హతయశస్వి

కనుగొందము. | పభూ, ఏమటుపాటున జూచిన అచ్చము
వాడు మన కుణాలుని తలపించును.

(తివ్యరక్షిత కంపించి, అర్హతయశస్విని సందేహించును)

అశోకుడు

ఆ... రాత్రికల, అబ్బ! భయంకరము! హేమా,
కుణాలురు కారలోనున్నారు. చీకటి మూటలు కట్టి ఏదో స్త్రీ
హస్తమువలెనున్నది. వారి శలలపై నుంచుచున్నది. అప్పుడు
గురూత్తమా, మీరును ఉన్నారు చెంటె. నాహృదయమునుండి
ఒక జ్యోతి వెలువడి మీ కన్నల బ్రవేశించినది. మీ
దృక్కులవెలువడిన మెఱపున కామూటలు చితికి చెరిగిపోయి
నవి వెల్తురులోతడిసి. దానితో ఆ హస్తము, ఆ స్వప్నము
అంతయు చెరిగిపోయినది.

(ప్రవేశించి; అభివాద ప్రత్యభివాదముల యనంతరము కూర్చుండి)

ఉపగుప్తుడు

తేను ప్రభువట్టాభిషేక దినమునకు ధర్మార్థము వెచ్చించ
దగిన ధనప్రమాణము నిర్ణయించవలెను.

అశోకుడు

రథగుప్తుడు తొమ్మిది ఆగారములే నిండుగానున్న
వన్నాడు. ఇతర పృథుములు తగ్గించి, ఉన్నదంతయు ధర్మార్థ
ము వ్యయించినా?

అర్హతయశస్వి

ఏలినవారికి కీరి వెట్టి యెత్తినట్లున్నది. కాని ధనా గారిము టిట్లు రిక్తముచేయుట తటస్థించినచో పాలనావ్యయ మునకు క్రొత్త సుంకిములు వేయవలసినచ్చును.

తివ్యరక్షిత

దానివలన ప్రజలలో నశాంతి ప్రబలును. తిరుగు బాటును ప్రబలవచ్చును. ధర్మకార్యములచే నేరిక యశము పంజరవచ్చును. కాని మంత్రిలు ప్రజాదిరణ కోల్పోదురు.

ఉపగుప్తుడు

ప్రజల సౌఖ్యార్థపు బహుమానములు?

అర్హతయశస్వి

బహుమాన నిర్ణేత అశోకులు, ఉపగుప్తులు కారు. నిర్ణయమునకు తగు కొలత లేదు.

అశోకుడు

ఉత్సవములే ఆపుకొనవలసినవచ్చునే?

అర్హతయశస్వి

చిత్తము. అదియే కొంతమంచిది.

అశోకుడు

అందఱును మా కడ్డమేనా? గురు, మీకును ఇట్టి విషము కావా?

(తివ్యరక్షిత సప్తకొఠము)

ప్రభువు నేనా? లేక మీలో నొకరా?

ఉపగ్రస్తుడు

శైలవు ప్రభూ. ఇవన్నియు నీ బౌద్ధరాజ్యమున సీత
సంస్థ లనుకొన్నాను. ప్రియదర్శి ఆస్థానమున నుపగ్రస్తుని
కింక స్థానములేదు కాబోలు! (ప్రస్థానము)

అశోకుడు (కోపముతో లేచి)

ఇదిగో! గురుపాదారామమునకు సువర్ణశతకొటి వాగ్దా
నము చేయుచున్నాను. రాజ్యాదాయము తో నది తీరునఱకు
సామ్రాజ్యమును అండలి భిక్షువులకు ధారాదత్తము చేయు
చున్నాను—నేనును వచ్చుచున్నాను గురూ.

అర్హతయశస్వి (పట్టుకొని కూర్చుండ బెట్టి)

ఆవేశ మెందులకు కూర్చుండును. ఎదుట చూడు
డమాత్యు డర్హతయశస్వి, రాణి తిష్యరక్షితాదేవి (తనలో)
రాజులోని యీ లక్షణము బౌద్ధమతియు తెచ్చిన నపుంస
కత్వము! జాతికే ఇది పతన కారణము.

ఒక భటుడు (ప్రవేశించి)

తమ పట్టాభిషేకదిన సందర్భమున నాచారముప్రకా
రము విడువబడిన బంధితు లిండ్లకు నచ్చుచునే త్రోవలొ
దోపిడులు సాగించుచున్నారు. తిరిగి కొందఱిని బంధించి
వలసి వచ్చినదని శ్రీ చండగిరికులవారి మనవి.

అశోకుడు

కాదు. అంకటిని బంధించు మనుషులు. తోచు తలపు
శుభకామి, కాదో తెలిసికొనలేని మానస పరిస్థితిలో
నున్నాను. (తిలకంబుకొని కూర్చుండును)

(కంఠగాయకి దంపతులు ప్రవేశిస్తే బడలుదురు, వారు దూరమునుండియే
భివాదములుచేయుచు, తడవుకొనుచు ప్రవేశింతురు)

అర్హతయశస్వి

(కూర్చుండ పైగచేసి) ప్రభూ, శైలవు... గాయకు
లారా, ఒక్క విషాదగీతి.

తివ్యరక్షితి (కంపించి, లేచి, నద్దుకొని, తనలో)

కనులు పొడిచి హేమా కుణాలుర నెందు వదలిరో?
... వారే కారుకదా? పాతాళగృహమున నుంచవలసినది.

అర్హతయశస్వి

దేవీ, లేచితిరేల? స్వేదముగా నున్నదా?

తివ్యరక్షితి

ఊ!... లేదు, లేదు. ఏదో జ్ఞాపకమై.. (కూర్చుండి)
వీరు నాట్యమును చేయుదురా?

అర్హతయశస్వి

(ధ్వనితో) కనుగొందము దేవీ, గ్రుడ్డివారుచేయు

విక్రమ నాట్యమూలం మీకగల ఆనందముండునా? నీ పేరు
గాయకా? నీవు శిలలను ద్రవీకరించేయగలవా?

అంధగాయకుడు (గొంతు సవరించుకొని)

మా శాశ్వత్యే లేకున్న మేయింకనా బ్రతికియుండ
లేము. ఒక్కడనుగా నాకు పేరులేదు. మేయ జంబపూవునము

వేరు లోడిమెల బూసి చేతిమ యొకచోట
మా లోకహితచింత మాసాపమైపోయె
లోకమున సందర్శ్య మొక లోపమైపోయె
లోకసంప్రహృత్తి ద్రోహయ్యై కాజొచ్చె ॥ వే ॥

(తీవ్ర్య మోము కురుచుకొనునను)

అశోకుడు

రాత్రి కలలో ఈ వాటే నిన్నాను.

అంధగాయకులు

మా భూలలోనుండి మము వేరుచేశారు
మా పెండ్లి మా పేరి, మాప్రాణ మొలిచారు
మాసాదులలోనుండి మము త్రవ్వేశారు
సేవాభిలాషలో చివ్వికవి కామూలు ॥ వే ॥

(తీవ్ర్య తలవంచి, చేతులలో నుంచుకొనునను)

అశోకుడు

మొగముకూడి నిశ్చయమన్నది. ఇంద్రులను కణ్ణా
లుని పోలికలున్నవి.

అంధగాయకులు

లోకముల వెల్గించు లోకబాంధవులను
 ఏ గుహల లోపలనో, ఏ చీకటులలోనో
 ప్రతుకు లిట్టిడ్వగా బడవేసియున్నారు
 నట్టడవు లీదగా నన్నేరు మముజూచి ॥ వే ॥

తివ్వరక్షిత (లేచి)

తలనొప్పి! (తలపట్టుకొని కూర్చుండును) అబ్బ!
 అశోకుడు

ఇతని కంఠస్వరమున పుత్రుని చాలికలున్న వే!

అంధగాయకులు

పుట్టుటకు త్యాగాన గిట్టనే పుట్టాము
 కోరుకొన దుఃఖమునె కోరుకొంటిమి కాని
 లోకముల బరువుతో మూర్ఖ ముదమొందాము
 స్వీయభారాలతో చివుకగా జేకారు ॥ వే ॥

తెరలో

ప్రజాశక్తి విజృంభించినది! కారాగృహము నేలమట్ట
 మయినది! ప్రజాతండము లిశేవచ్చుచున్నవి.

అశోకుడు (లేచి)

గాయకులారా, పొండు, త్రొక్కిడిలో చచ్చిపోగలరు!
 ఏమి వ్యాఘాత మిది?

పంచమోంకము

అర్హతయశస్వి

మీగదిలో విశ్రమించును. కింకరా, ... (తనలో) ఆ. ఏర్పాటు లన్నియు సక్రమముగనే జరుగుచున్నవి. ఆమె వేలి చేతనే ఆమె కన్ను పొడువబడుచున్నది.

తివ్వరక్షిత (బేచి)

తల పగిలిపోవుచున్నది. క్షమించును ప్రభూ. ఇప్పుడే వచ్చెదను. (తనలో) ఆ గాయకులెవరో కలియవలెను. (పైకి) అ కల్లోలమేమొ కనుగొందును. (పోబోవును.)

అర్హతయశస్వి

కింకరా, సంగతియేమొ కనుగొనిరమ్ము. అమ్మా, (కపి) దయచేసి యీ పత్రములు తిలకించును. ఎచ్చటివో నాచేత బడినవి

(కొన్ని పత్రములు రాజున కందించును)

తివ్వరక్షిత (జనాంతికము)

మునిగిపోయినది. సర్వము బాహిరము. సర్వనాశము.
(ప్రసాదము)

అశోకుడు (చదువును)

“కార్తీక బంధి : అశోకనరకాశ్రిపు, శ్రీచండగిరికులవారికి—
మహారాణి తివ్వరక్షితాదేవి ఆజ్ఞ:—

రాజధిక్కార నేరములకై పాతాళగృహమున బంధించిన హేమ

సూలా కుఞ్జాలరసు ఈరాత్రియే కన్నులు తీసి...మహాజనారణ్యమున దూర
మూగమున విడ వవలెను.

—రాణి తివ్య—

హా! హా! కుమారా! (ప్రతము క్రిందపడును,) ఇంత
ఆకస్మిక కుఠారాఘాతమా? (కూలబడి) తరువాత నీవును
పోయి యుంటివా పిశాచీ, కన్నులలో పన్నీరుపోసికొనుటకు?
అబ్బ! కాటువడితిని! పవభుజంగీ, తిష్యా, ఇక్కడ వేసేతివా
మొదటికాటు! ఇదేమి? భూమ్యాకాశము లిట్లు చప్పరించు
కొనుచున్న వేమి? బిడ్డల కన్నులు తీసి... అరణ్యమున! హా
తండ్రి, కుమారా, నచ్చుచున్నాను. ఈ అబలుని, ఈ పుత్ర
ద్రోహిని స్త్రీలోలుడని, పిశాచక్షుతియని, ఒకకంట నమ్మ
తము, ఒకకంట విషము కురియువాడని, అసమర్థుడని, దుర్బ
లుడని, ఎంతగా భావించితివో? ౩ జ్యోతిరాలాది, తమోనరక
మున కూలిపోవునప్పుడు, ఆ వ్రాణబాధ పడునప్పుడు, ఆత్మ
రక్తమున న్నానముచేయునప్పుడు హా! తండ్రి, ఎవరినెంతగా
తూలనాడితివో! నేను బ్రతికియేయున్నాను. నాలో నుసురు
లున్నవి. కాని నాకు తెలియకయే నా స్వీయములకిట్టి యన్యాయములు!...తప్పింపలేక. నహి-చవలసివచ్చినది!...ఇప్పటి
వఱ కిందే యుంటివి. చెప్పితివి కావేమి?...హా! చెప్పకొం
టివి. నేనే తెలిసికొనలేకపోతిని. లేచి కాగిలిచుకొన్ననై నలేక
పోతిని.... నీ అపరాధము లేదుకదా? గురు, (మంత్రి పాద
ములకు జుట్టకొని) నా పుత్రునొద్దకు గొనిపోండు...రాణీ,
నీకుగాని రాజ్యమునకు గాని అపకార మేమైన చేసినాడా?

అర్హతయశస్వి (లేపి, కూర్చుండ బెట్టి)

అవు నతని కన్నులలో మాతృమోహకములు, నాఠీ శీలభ్రంశకములు నగు రాకాజ్యోత్సలు కాపుర మేల చేయ నలెను? రాణిని కా లోక మతినినే ఆరాధించుట దేనికి? అతి డొనర్చుకన్నను సీవి యతిని నేరములే.

అశోకుడు

నాతో చెప్పనైన చెప్పకయే, ఇంత ఘోరశిక్ష నొసగి చర్యకూడ జరిపితివేమి? అవును. నీదోషమేలేనిచో చెప్పియే యుండువు. ఆ...గుర్తవచ్చిది అవగుంతనముగోనిత స్త్రీసం గతియేమొ కాని ఆ యంధునిలో కుణాలుని పోలిక లున్నవి. అతని పాటలో పుత్రుని చాలిక లున్నవి. మధ్య మధ్య నీవు కంపించితివి. స్వేధము క్రమ్మినది. తుదకు నీశిరస్సే నీకు భార మైపోయినది. (ఉత్తరముచూచి)—ఏమిషిశాచీ, ఎంతభయా నక చిత్తవృత్తి నీది? కనులు తీయించుటతో పోక ఆచీకటిలో కొంత, మనఃప్రళయమున కొంత మహాజనమున బడియీదుచుండ బుచ్చితివా?... ఆముండలకంపలు, మిట్టపల్లములు!...అబ్బ! ఆ నరకబాధ నీకు దర్శనీయమై కనులలో తేనియలు. ముసురుకొన్న బ్లానందానధి జేరియుండవు. విషముపోసికొన్న ఆ కన్నులతో నన్నేమని చూడగల్గితివి?—ఆ. మొగము చెల్లకయే వెళ్ళిపోతివి. గురూ, ఆ గాయకుల కడకు కొనిపొండు. తథాగతా, ఈకాటుతో నీ బాధసామ్రాజ్యము కరిగిపోయినది! నీ పతాకము వితావితమై నది! మనము వేయు ధర్మపు పునాదులు కదిలిపోయినవి! సైతాను

మారుని నీవు కనుక జయించగల్గితివి. ఈ రూపమున వచ్చి
యీ విధముగా చేయిచేసికొని, కసి తీర్చుకొన్నాడు. నేను
నీ కార్యము చేసిపెట్టలేకపోయిన అసహరుడను, తుమింపుము.
ప్రియదర్శి నిజపుత్రునే కావాడుకొనలేని సిర్భాగ్యచక్రవర్తి.
గురూ, ఆ గాయకుల కడుగు కొనిపొందు.

అర్హతయశస్వి

ఆ గాయకులు మాత్రము హేమా కుణాలురు కాక
పోవచ్చును లేండు... దేవిదేయి లేఖకూడ చూచుకొనుడు.

అశోకుడు (సంబరముతో) .

కారా? పోనీ. బిడ్డలు సుఖముగనే యుండిన నుండ
వచ్చును. ఏమి గురూ? మొదటగా ఈ అజ్ఞులచ్చినను,
నన్ను చూచి ఉపసంహరించుకొనియుండును. ఏదీ ఆ లేఖ?

అర్హతయశస్వి (అందించుచు)

ఈ లేఖయే ముందుది.

అశోకుడు (చూచి)

అవును (చదువును)

“కార్తీక బహుళ సప్తమి: ప్రియ కుణాలా,”

కుణాలునికే ఉత్తరమా! పుత్రుని అట్లుసంబోధించినచ్చును.

“మోహముననో, భయముననో, నమ్మకయొ తిరస్కరించితివి.
మొదటి మాటనై నిలిచి మొండికెత్తితివి. ఇప్పటికి పగ్యగోరక కర
కాశము కలిగియుండును. క్రొత్తసాటులు పాడుము. వెనుటేమాట నెత్తి
దెప్పనులేము.”

ఏమో నర్మగంభీరముగా నున్నది!

“అవగుండెనము లేనిదే నేను పసుల కంటబడనదే లేను. నా ముఖ పరిచయములవా రెల్ల మన బంధువులు, ఆంతరంగికులు, మండ్రులు, సీవకులు. అందఱిని ఏ తక్షణమునో, ఒక రహస్యసౌధమున నే విందో పేరిడి చేర్చి, బంధించి, ఒక్కరును బిలుపొకుండ, అందఱిని— ఏ విషమశ్రీతాహారము యిచ్చి—కడ తేర్చుదము. మనతో కలిసివచ్చి, నీవు జాలి తలచినచో హేమను చేర్చొద్దు. లేకున్న ఆమెను కలుపుదము.”

అర్హతయశస్వి

(ప్రతము క్రిందపడగా అందుకొని పూర్తిచేయును) “రెండు మూడేండ్లు చూచి, విశేషములు తెలియవనియు, అందే, రాణి తివ్యయు మరణించెననియు ప్రకటించుదము. నీ తండ్రి? ఇప్పుడు నాగా బాంధువుగాని, పితృయజ్ఞము, సోదరయాగము చేసియేకదా పాలకుడైనది! ఆయన నీతనాయనకే ఒప్పగింతము. నీ వింక రాజువు. నేను నీ పాదదాసీ రాణిని. వేరే పువ్వరాణి యనియో మాఱుకొందును నమ్ము. ప్రత్యుత్తరము కాదు నిన్నే కోరుచున్నాను.

—రాణి తివ్య.”

(తెరలో ప్రజాకణ్ణాలము ఒకవైపునుండి ఒకవైపునకు పోవును)

అశోకుడు

హూం!...మన మిప్పుడెక్కడ నున్నాము? ఇది తాక్షశిలయేనా? నీవు?

అర్హతయశస్వి

చిత్తము. పాటలీపుత్రము. రాజసభామందిరము. నే నర్హతయశస్విని. సేవకుడను.

అశోకుడు

గురు, నా బ్రతుకు తెల్లవారునా?... ఆ ప్రజానిష్ఠనము
లామె లేనదీసినవి కావుకదా?... ఛీ! ఇట్టి పశువునా నా
పూజాహృదయమున చేర్చుకొన్నది? పూజ్యమాత్మస్థానము
నుండి నీచపశుత్వములోని క్లిష్ట దొర్లిపడిన యీ ఆత్మమాం
సాశనినా నే నారాధించినది? ఇట్టి ముండ్రకంపనా నా ప్రజ
లకు రక్షకావరణము బ్రసాదించినది? నా ప్రక్కలో పాము
పుట్టినది.....హా! (మూర్ఛిల్లుచు)

తెరలో

ప్రజాసమూహము లిశే వచ్చుచున్నవి! వారితో
ప్రభూ, యువరాజు, హేమమాలకూడ నున్నారు.

అశోకుడు (దిగ్గున ఒకలు తెలిసి, లేచి)

ఏమీ? యువరాజు? ఏడీ? ఎవ్వరును లేరే? అంత
భాగ్యముకూడనా?

అర్హతయశస్వి

అంత భాగ్యమును ప్రభూ. ఈ ఉత్తరము, ఆ ఆజ్ఞా
పత్రము నాచే మధ్యనే సంగ్రహింపబడి, అన్నిటికినీ విరు
గుడులు ప్రయోగింపబడినవి. ఈదినమున నీ నాటకమాడి—

అశోకుడు

తివ్యరాశి బ్రతుకు నామెచేతనే బయట పెట్టించినది-

(హేమమాల, కుణాలుడు, ప్రజలు ప్రవేశించును. ఆశోకుడు కుణాలుని కాగిలింపి, హేమమాలను కన్నుతోవే పరామర్శించి, అహతయశస్వికి మోకరింను)

తివ్యరాణి బ్రతుకు బయటపెట్టించినది—

అర్హతయశస్వి

నేనే. నా కట్టుకొన్న కోటను సంరక్షించుకొంటిని. అంతియే. ఇం దొకరికి నేను చేసిన దేమియులేదు.

కుణాలుడు (మోకరిల్లి)

మహాత్మా, నాకు నమఃదక్షిణ నొసగి, నా కృతజ్ఞత నాహరించితిరి.

హేమమాల (మోకరిల్లి)

నాకును నయనదాన మొసగి, పతిభిక్షయుపెట్టి, నా జీవిత కృతజ్ఞత నాహరించితిరి.

ఆశోకుడు

రాజవంశమునకు ప్రాణరక్ష నిచ్చి, మాయోక్తయు, నమస్తభారతము నొక్కయు కృతజ్ఞత లందుకొంటిరి. మమ్మిట్లు కన్నులలో బెట్టుకొని, తెప్పలలో బాదువుకొన్న మా జీవితముల సామూహికకృతిని స్వీకరించుడు.

తెరలో

ప్రభూ, తివ్యరాణి ఆత్మహత్య గావించుకొన్నది. మరణమునకు పూర్వము ప్రభుదర్శనము కోరుచున్నది.

(అందఱు లేకును. ఆశోకు డహతయశస్వివంశ చూచును)

అర్హతయశస్వి

తప్పక చూచిన త్తము. పశ్చాత్తప్తయై ఆత్మావిష్కరణము గావించుకొనవచ్చును.

(అందఱు ప్రస్థానము . తెర)

(తిరిగి తెర లేవగా తివ్య మరణబాధపడుచు, హేమమాలయొడిలో శిర ముంచుకొనియుండును. అందఱు ప్రక్కన సలబడియుండును.)

తివ్యరక్షిత

కులవధూ, నీ వ్యక్తిమహోదయమునకు ముందు నేనొక దివానక్షత్రమును. ప్రభూ, తివ్యజీవిత మున్నమించునమయమువచ్చినది. అంత్య వచనముల విశ్వసించువు. రథగుప్తుని నమ్మవలదు. ప్రభుజనకుల, భ్రాతృనరుల మరణములు... కాదు హత్యలలో అతని హస్తమున్నది. అతనికి మీపైగల అయిష్టము తెలిసి యుపయోగించుకొంటిని. నాకు భారతచక్రవర్తిని నగుటలో, అంతకంటె అప్పటి నా స్వప్నపురుషుడగు చండాళోక యాయజ్ఞాకుల రక్తధారానతముల యజ్ఞని నగుటలోనే వాంఛగా నుండెడిది. రక్తపిపాసకాదుకదా, నా సహజకామప్రకృతియైన మీబౌద్ధమతప్రవేశముతో తృప్తి పడకపోయినది. క్రమముగా కుణాలునికి హేమయెడ గల ఏకాగ్రచిత్తము, అతని లోకహితవృత్తి, త్యాగదీక్ష నన్ను ఇంద్రియ సంతర్పణాశతో లుబ్ధపఱచినవి. తండ్రీ, కుమారా! నీ మొగము చూడ లేకున్నాను. జీవితావసానముననున్న దీనిని క్షమించితి ననుము.

(కుజాలుడు దగ్గరకు రాగా అతని చేయి, హేమమాల చేయి కలిపి)

జంటతారల కిరణములవలె, జంటపూవుల పరిమళములవలె, జంట వేణీకల నీరములవలె కలిసిపోండు, నేను మధ్యనుండి తొలగుచున్నాను.

(అశోకుని పాదములంటి, వారి హస్తబంధము నతని హస్తమున నుంచుచు)

క్షమించుడు స్వామీ, మీ దశోకరాజ్యము. భారతము రాజన్వతి. అట్టి షిష్టేమేమొ దూరితిని. దేశమునకు మీరాసగిన సిరసంస్థ లెన్నిటిలో భగ్నమొనర్చితిని. మీచిత్త శాంతికి భంగము తెచ్చితిని. మీకును, మీ ప్రజకును మధ్య నిలువబోతిని. తొలగుచున్నాను. మహాత్మా, (నమస్కరించి) మీ రీరాజకుటుంబముచుట్టు మంత్రించి గీచిన గిరినా కవిలంఘ్యమైనది. మీ ప్రజ్ఞాజగజ్యోతికి ముందు శలభ మాత్రనగు నీ అల్పప్రజను మన్నించుడు. ఒక్క ప్రార్థన. నాలో గంపెడాశ పెట్టుకొన్నారు అమాయక కళింగులు. వారి హృదయముల నీ జీవిత విషము సోక నీయకుడు. భారత చరిత్రమున నీ క్రూరరక్తసిని చేరనీయకుడు. (చేతులు జోడించి) మహామంత్రి, ప్రియదర్శి, బిడ్డలారా,.....అందఱు క్షమించుడు. ఈ జీవి మలిన చిత్రమును మీ హృదయఫలకములనుండి చెడిపి వేసికొన్నాడు! శైలవు...

హస్తాంతరమున నీ తివ్యలు సామ్రాజ్యప్రజామాలికలోని మణిస్థానముల క్రోధాకరాధ్యుని నీ వెగయ్యదల్లచిన లోకదర్శకస్థానముయొక్క నియమమును తలచి భయమున నీవే వారిపోదువు”

.. ...ఆ స్థానము మీకే తగును బిడ్డలారా, ఆ స్థానము మీకే. (ఆకాశమువంక చూచి) శైలవు.....శైలవు.....

(కన్నులు మూయును)

(తెర)

భరతవాక్యము :

అర్హతయశస్వి (తెర ముందుకు వచ్చి)

స్వపరిపాలనలో దేటువఱకుకాని, ప్రజ కళోకరాజ్యాన్ని తపట్టదేమి!

కాని, రామరాజ్యాన్ని తగ్గన్నభూమి కీర్తి మాయోగ్యతనుగూడ చెందుగాక!

* *

పుట	పంక్తి	తెప్ప	ఒప్ప
7	8	ఒకదండ...)	(ఒకదండ.....)
9	1	మిపు	మిపు
14	2	రాష్ట్రవోరణ	రాష్ట్రవో
14	5	సూతుకము	కంటకము
18	7	ఉపగుపు	ఉపగుపు
19	5, 11	"	"
22	6	"	"
26	9	విదిల్చెడ	విదిల్చెడు
30	6	శరణాలయం	శరణాలయము
35	21	పూ	పూ
52	గేయము —	నేపథ్యగానము	
56	12	ఆజత్యర్కం	ఆ జాత్యర్కం
59	8	తిదువిజాస్పరుమ	విజాతిదుస్పరుమ
65	22	నాయెడ	నాదునెడ
68	21	యెనది	యైనది
74	1	చెదర	బెదర
78	8	(తనలో)	
79	1	కక్షశాల	కక్షపాల
80	10	సహచారిణి	సహగి
85	5	సందేహించుంటి	సందేహించుచుంటి
89	19	() లో నుండవలెను.	
101	2	కీరి	కీరి
108	4	కా లోకం	కాక లోకం
108	9	వచ్చిది	వచ్చినది
iv	22	అంతుదెల్పెసరత	అంతరముదెల్పె స

కొన్నిచోట్ల ధ ధ లొకదాని కొకటి.

